

Na prawach rękopisu

INSTYTUT ARCHITEKTURY I URBANISTYKI
POLITECHNIKI WROCŁAWSKIEJ
Raport serii PRE nr I-1/P-190/83

WIELOFUNKCYJNE OŚRODKI USŁUGOWE

- Zagadnienia psychospołeczne
w kształtowaniu przestrzeni
publicznej

Leszek Maluga

Słowa kluczowe: wielofunkcyjne ośrodki
usługowe
socjologia miasta
psychologia przestrzeni

Praca doktorska napisana pod kierunkiem
prof. zw. inż. arch. BOLESŁAWA SZMIDTA

WROCŁAW 1983.

SPIS TREŚCI:

1. WPROWADZENIE	6
1.1. Teza pracy	8
1.2. Zakres i metoda pracy	9
1.3. Omówienie przedmiotowej literatury	10
CZĘŚĆ I	
2. WYBRANE ZAGADNIENIA PSYCHOSPOŁECZNE	13
2.1. Zbiorowość terytorialna i więź społeczna	14
2.2. Procesy społeczne w centrum miasta	15
2.3. Potrzeby człowieka	16
2.4. Użytkownicy ośrodka usługowego	17
3. ZAGADNIENIA PERCEPCJI PRZESTRZENI	21
3.1. Percepcja wzrokowa	21
3.2. Przestrzeń hodologiczna	22
3.3. Przestrzeń w znaczeniu proksemicznym	23
3.4. Struktury znaczeniowe	24
4. WIELOFUNKCYJNE OŚRODKI USŁUGOWE	26
4.1. Ogólna charakterystyka	26
4.2. Przegląd historycznych form ośrodków usługowych	30
4.2.1. Agora	31
4.2.2. Forum	34
4.2.3. Rynek	34
4.3. Wybrane przykłady współczesnych ośrodków usługowych	43
4.3.1. Ośrodki usługowe w Szwecji	45
4.3.2. Ośrodki usługowe w Wielkiej Brytanii	58
4.3.3. Ośrodki usługowe w Holandii	62

4.3.4. Inne ośrodki usługowe	72
4.3.5. Podmiejskie ośrodki usługowe w USA	82
4.3.6. Nowe zespoły usługowe w starej zabudowie miejskiej	87
4.4. Analiza przykładów	90
CZĘŚĆ II	
5. PRZESTRZENŃ PUBLICZNA OŚRODKA USŁUGOWEGO	97
5.1. Określenie przestrzeni publicznej	97
5.2. Morfologia przestrzeni publicznej	99
5.3. Typologia przestrzeni publicznej	104
6. ZAGADNIENIA FUNKCJONALNE PRZESTRZENI PUBLICZNEJ	109
6.1. Funkcje własne przestrzeni publicznej	109
6.1.1. Komunikacja piesza	109
6.1.2. Funkcje usługowe	112
6.1.3. Funkcje społeczne	115
6.2. Wpływ funkcji elementów otaczających oraz ich rozmszczczenia w ośrodku na ukształtowanie przestrzeni publicznej	118
6.3. Powiązania przestrzeni publicznej ośrodka usługowe- go z obszarem miasta.	121
7. CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE WIELKOŚĆ PRZESTRZENI PUBLICZNEJ OŚRODKA USŁUGOWEGO	124
8. PROBLEMATYKA CZASU W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ	131
9. ARANŻACJA PRZESTRZENI PUBLICZNEJ OŚRODKA USŁUGOWEGO	135
9.1. Kompozycja przestrzenna	135
9.2. Kompozycja plastyczna	138
9.3. Wyposażenie przestrzeni publicznej	139

9.4. "Scenografia"

141

CZĘŚĆ III

10. WNIOSKI

144

10.1. Przestrzeń publiczna ośrodka usługowego

144

10.2. Zadania projektanta

149

10.3. Współpraca i badania interdyscyplinarne

150

PRZYPISY

155

BIBLIOGRAFIA

167

... "wielki postęp techniczny nie zmienia odwiecznego urządzenia krystalizującego współżycie, współdziałanie i osiedlenie ludzi, którym jest rynek./.../ W zjawisku i procesie osiedlenia istnieje bowiem niezmiennie prawo rynku /.../. Istotą tego prawa jest efektywność sumy obiektów aktywnych, skoncentrowanych w ośrodku-ryнку, która przewyższa efektywność prostej sumy arytmetycznej tych wielkości składowych. Trzeba do istoty rynku dodać do jej wielkości materialno-technicznej jeszcze jej wartość społeczną, której /.../ nie mogą zastąpić najnowocześniejsze środki zdalnej komunikacji i łączności ejdofonicznej".

Władysław Czerny "Miasto przyszłości /struktury osiedlenia/" /14/, s. 59.

1. WPROWADZENIE

Jednym z ważniejszych elementów kształtujących życie człowieka, zarówno indywidualne /osobnicze/ jak i społeczne, jest fizyczne otoczenie /środowisko/, lub inaczej: są nim przestrzenne ramy egzystencji. Rozwój przestrzeni zurbanizowanych pozwala odnieść powyższe stwierdzenie do środowiska wtórnego, które stworzył człowiek w wyniku kompromisu pomiędzy warunkami naturalnymi a różnorodnymi potrzebami materialnymi i duchowymi człowieka, zmiennymi w czasie, rosnącymi wraz z rozwojem sił wytwórczych, nauki i kultury/¹.

Jakość zaspokajania potrzeb o charakterze przestrzennym, a zatem obraz wytworzonego środowiska, zawsze była i jest związana z jednej strony ze skalą tych potrzeb a możliwościami ich zaspokojenia z drugiej. Wiek XX charakteryzuje się dużą przewagą potrzeb o charakterze ilościowym, np. głód mieszkań, ekspansja przemysłu i motoryzacji. Odbiło się to ujemnie na cechach jakościowych środowiska - głównie miejskiego. Również konsumpcyjny model życia dominujący we współczesnym społeczeństwie dyktuje decydującym przeważnie rozwiązania o przewadze parametrów ilościowych nad jakościowymi.

Rozwój cywilizacji technicznej, w tym masowe budownictwo, gwałtowne uprzemysłowienie i motoryzacja powodują daleko idące zmiany w strukturze funkcjonalno-przestrzennej miast. W wielu wypadkach są to zmiany negatywne, gdyż ich destruktywny wpływ odczuwa się w sferze czynników /bodźców/ biologicznych i psychofizycznych oraz w sferze problemów socjologicznych /dezintegracja społeczna, degeneracja, patologia społeczna/.

Wśród głównych funkcji miasta funkcją wiodącą w zaspokajaniu różnorodnych potrzeb mieszkańców są usługi. Przez swoją masowość, uniwersalność i komplementarność stanowią niezwykle silny czynnik kształtujący model życia mieszkańców, w tym również zachowania społeczne.

Związek funkcji usługowych z procesami społecznymi można wywodzić z tradycji budowania miast, a zwłaszcza kształtowania ich centralnych obszarów. Starożytne agory i fora, średnio-wieczne rynki czy dziewiętnastowieczne galerie i hale targowe łączyły w sobie funkcje utylitarne i kulturotwórcze, były zespołami usługowymi i ośrodkami życia publicznego. Te różnorodne funkcje związane określonym modelem przestrzennym stanowiły przestrzenne ramy powstawania więzi społecznych i rozwoju społeczności miejskiej/² .

Przemiany polityczne i ekonomiczne oraz gwałtowny rozwój struktur miejskich w ciągu ostatniego wieku spowodowały zachwianie a niejednokrotnie zniszczenie przez lata wypracowanych przestrzennych form społecznego współżycia mieszkańców. Idee modernizmu zawarte głównie w Karcie Ateńskiej, jakkolwiek wyrosłe z głęboko humanitarnych przesłanek, nie sprostały skali narastających potrzeb i problemów współczesnego miasta/³ .

W Polsce po II wojnie światowej gwałtownie wzrosły potrzeby mieszkaniowe na skutek olbrzymich zniszczeń wojennych i nowych warunków społeczno-politycznych. Nastąpił znaczny rozwój przestrzenny miast, zwłaszcza terenów mieszkaniowych. Doprowadził on do zniekształcenia istniejących struktur usługowych, do przeciążenia tradycyjnie uformowanych centrów

usługowych lub, w wielu wypadkach - do braku właściwego zaplecza usługowego w nowych dzielnicach mieszkaniowych.

W związku z potrzebą odbudowy lub tworzenia nowych struktur usługowych w miastach powstają dwa zasadnicze problemy: problem wewnętrznych związków, zależności czy ustalania hierarchii w strukturze usługowej oraz problem budowy elementów tej struktury. Niniejsze opracowanie dotyczy drugiego problemu i jest próbą określenia czynników wpływających na kształtowanie przestrzeni ośrodka usługowego.

1.1. Teza pracy

W pracy niniejszej główny nacisk położono na relacji "człowiek - przestrzeń", a dokładniej - na interakcji: użytkownik ośrodka usługowego oraz przestrzeń ogólnodostępna ośrodka nazywana dalej przestrzenią publiczną.

Na wstępie przyjęto dwa stwierdzenia:

- spośród różnych elementów funkcjonalnych miasta terenem najintensywniejszego użytkowania jest ośrodek /ulica, zespół/ usługowy, oraz
- przestrzeń architektoniczna wpływa na człowieka, kształtując jego świadomość i zachowania/⁴ .

Można zatem sformułować wniosek, że na terenie ośrodka usługowego występują szczególne relacje "człowiek - przestrzeń" z uwagi na liczbę użytkowników, częstotliwość użytkowania i różnorodność form oddziaływania ośrodka.

Drugi wniosek dotyczy stanu istniejącego w środowiskach zurbanizowanych i łączy osłabienie lub zanik więzi społecznych w miastach z gwałtownym rozwojem przestrzennym i wzros-

tem liczby mieszkańców, z zanikiem tradycyjnych form organizacji socjoprzestrzennych, w tym również form usługowych/⁵ .

Reasumując wstępne rozważania, teza pracy brzmi następująco: jednym z warunków rozwoju struktur społecznych w miastach, tworzenia więzi społecznych i kształtowania miejskiego środowiska kulturowego może być organizacja funkcjonalno-przestrzenna ośrodka usługowego, powiązana z rozwiniętą, aktywną przestrzenią publiczną; przestrzeń ta z własnym programem funkcjonalno-przestrzennym, winna wspomagać podstawowe funkcje ośrodka, wyzwalając aktywność jego użytkowników.

1.2. Zakres i metoda pracy

Zagadnienia związane z programowaniem i projektowaniem struktur i elementów usługowych w mieście są złożone i ściśle związane z szeroką problematyką teorii i praktyki budowania miast. Dlatego większość prac poświęconych usługom ogranicza pole badań do wybranych problemów lub zjawisk, np. modeli struktur usługowych, określonych typów obiektów usługowych, zagadnień dotyczących programowania, wielkości czy związków z innymi elementami miasta.

W niniejszej pracy ograniczono pole badań do tematu przestrzeni publicznej w ośrodku usługowym z uwzględnieniem aspektów psychologicznych i socjologicznych.

W pierwszej części nakreślono podłoże tematyczne opracowania tzn. ogólne omówienie problematyki ośrodków usługowych, socjologii miasta i psychologii postrzegania /percepcji wzrokowej/. W drugiej części na podstawie analizy przykładów

historycznych i współczesnych oraz przedmiotowych opracowań naukowych, sformułowano definicję i cele przestrzeni publicznej w ośrodku usługowym oraz opisano jej budowę, funkcje i związki z otoczeniem. W ostatniej części pracy przedstawiono wnioski wynikające z przeprowadzonych rozważań oraz kierunki dalszych badań.

W celu uczynienia toku przeprowadzanych rozważań ograniczono teren analiz do określonego typu organizacji przestrzennej usług, jakim jest ośrodek usługowy. Niemniej jednak większość rozważań i wniosków dotyczy wszystkich form organizacji usług w mieście.

1.3. Omówienie przedmiotowej literatury.

Niniejsza praca ma charakter interdyscyplinarny: łączy problematykę ośrodków usługowych z wybranymi zagadnieniami socjologii miasta i psychologii postrzegania. Tym trzem elementom rozważań odpowiadają grupy pozycji bibliograficznych:

- ośrodki usługowe są omawiane w licznych opracowaniach naukowych w zakresie programowania, projektowania i lokalizacji/⁶ ;
- ocenę stanu badań nad ośrodkami usługowymi oraz bogatą bibliografię zawiera opracowanie S. Sołowija z zespołem/⁷ ;
- bogata literatura z zakresu socjologii miasta dotyczy przeważnie ogólnych zagadnień struktur społecznych w mieście lub szczegółów problematyki jednostek mieszkaniowych; tylko nieliczne pozycje naukowe poruszają temat usług w ujęciu socjologicznym, np. praca E. Bagińskiego dotycząca preferencji ludności w zakresie przestrzennej dostępności usług/⁸ ;

szczególną wartość posiadają prace A. Wallisa, w których autor wnikliwie analizuje związki funkcji centralnych obszarów miasta z zachodzącymi tam procesami społecznymi/⁹ ;

- opracowania naukowe związane z problematyką psychologii postrzegania dotyczą m.in. podstawowych zagadnień postrzegania przestrzeni np. R. Arnheim/¹⁰ , kulturowych uwarunkowań postrzegania przestrzeni, np. E.T. Hall/¹¹ , U. Eco/¹² , oraz - dynamicznego ujęcia przestrzeni w procesie percepcji wzrokowej np. J.J. Gibson/¹³ .

Na podstawie analizy dostępnej literatury można stwierdzić, że zaproponowane w niniejszej pracy ujęcie problematyki przestrzeni publicznej ośrodka usługowego nie było dotąd poruszane.

CZĘŚĆ I

2. WYBRANE ZAGADNIENIA PSYCHOSPOŁECZNE

Problematyka pracy obejmuje dwa główne aspekty relacji "człowiek - przestrzeń", tzn. aspekt psychologiczny i aspekt socjologiczny przestrzeni publicznej w ośrodku usługowym. W tej części pracy zostanie przedstawiony zarys problematyki socjologicznej w mieście, z wydobyciem zagadnień niezbędnych w dalszej części opracowania.

Za B. Misztalem można przyjąć następujące określenie: socjologia miasta jest dziedziną nauki o społeczeństwie, której przedmiotem rozważań są wielorakie aspekty życia społecznego zorganizowanego według wzoru jakim jest miasto - rozumiane jako przestrzenna forma skupiania się ludności. Miasto jest więc "areną" zachodzących procesów społecznych. Procesy społeczne, ich charakter są pochodną formy fizycznej miasta/¹⁴.

Ludność skupiona w miastach tworzy złożoną strukturę społeczną /struktura ekologiczna - A. Wallis/¹⁵ ./ Taką strukturę można badać i opisywać pod kątem występowania określonych zbiorowości społecznych: etnicznych, zawodowych, terytorialnych, formalnych i nieformalnych, itp./¹⁶, związków wewnątrz zbiorowości i pomiędzy zbiorowościami oraz związków pomiędzy zbiorowościami a określonymi fragmentami przestrzeni miejskiej. W dalszym toku rozważań uwaga skupiona będzie głównie na trzech elementach badań socjologicznych: zbiorowości terytorialnej, związkach wewnątrz zbiorowości czyli - więzi społecznej, oraz na związkach zbiorowości z terenem ośrodka usługowego t.zn. na funkcjach społecznych ośrodka.

2.1. Zbiorowość terytorialna i więź społeczna.

Zbiorowość terytorialna jest to taka zbiorowość ludzi, której członkowie połączeni są więzią wynikającą z faktu zamieszkiwania na terytorium uważanym za wspólne i więzią podobnych lub wspólnych związków z tym terenem, np. wieś, miasto, dzielnica miejska, państwo itp. /J. Szczepański/¹⁷ ./

Szczególnymi elementami opisującymi obszar wspólnego zamieszkiwania mogą być w świadomości mieszkańców pojęcia "granicy" i "środka". Zwłaszcza centralnie położony w określonym terenie ośrodek usługowy, zaspokajający różnorodne potrzeby mieszkańców, a tym samym powszechnie użytkowany, może być elementem integrującym członków zbiorowości, wytwarzającym między nimi więzi/¹⁸ .

Więź społeczna jest zatem zorganizowanym systemem stosunków, instytucji i środków kontroli społecznej, skupiającym jednostki, podgrupy i inne elementy składowe zbiorowości w całość zdolną do trwania i rozwoju/¹⁹ . Wynika z tego wniosek, że w szeroko pojętym interesie społecznym wskazane jest takie kształtowanie przestrzeni architektonicznej aby formy przestrzenne wyzwały aktywność społeczną, sprzyjały kontaktom międzyludzkim i powstawaniu więzi społecznej jako niezbędnego warunku rozwoju zbiorowości.

2.2. Procesy społeczne w centrum miasta.

Główne miejsce w obrębie miasta zajmuje jego obszar centralny ze względu na zgrupowanie funkcji usługowych i pełnienie funkcji społecznych dla ogółu mieszkańców miasta. A. Wallis wymienia następujące procesy społeczne występujące w obrębie centrum: proces informacyjnego metabolizmu, proces poznawczy, proces społecznej realizacji prestiżu, proces selekcji wartości i podejmowania decyzji oraz proces identyfikacji społecznej/²⁰. Wymienione procesy są składowymi procesami społecznej integracji, niezbędnego w tworzeniu więzi społecznej w skali miasta/²¹. Nagromadzenie i intensywny przebieg wymienionych procesów wiąże się, oprócz wymienionego centralnego położenia i liczby usług, z nadrzędną rolą centrum wobec innych zespołów usługowych w mieście, z atrakcyjnością i możliwie wysokim standardem usług, wreszcie - z tradycją śródmieścia.

Społeczne funkcje centrum miasta można transponować na inne zespoły usługowe - ośrodki określonych obszarów /osiedla, dzielnicy, wsi, małego miasta//²². Oczywiście wymienione procesy społeczne nie będą przebiegały w jednakowym stopniu na wszystkich szczeblach struktury ośrodków. Występowanie i intensywność przebiegu powyższych procesów będzie zależeć między innymi od następujących czynników:

- struktura społeczna mieszkańców obszaru obsługiwane przez dany ośrodek - nakładanie się na zbiorowość terytorialną podziałów na zbiorowości kulturowe, zawodowe itp.,
- liczba mieszkańców obsługiwane terenu - liczba potencjalnych użytkowników ośrodka,

- miejsce ośrodka w tkance miasta i w strukturze hierarchicznej zespołów usługowych - połączenia funkcjonalne i komunikacyjne, dostępność ośrodka,
- wielkość i forma przestrzenna zespołu obsługującego dany obszar,
- program użytkowy ośrodka usługowego - możliwość zaspokojenia maksymalnej liczby potrzeb,
- bezwzględny i względny wiek zbiorowości i zabudowy - powstawanie tradycji, nawyków, przyzwyczajeń.

2.3. Potrzeby człowieka

Funkcje ośrodka usługowego, a tym samym procesy przebiegające w ośrodku, ściśle łączą się z potrzebami użytkowników. Człowiek jako jednostka składowa zbiorowości posiada, oprócz licznych powiązań wynikających z przynależności do tej zbiorowości, szereg potrzeb o charakterze uniwersalnym. Niektóre potrzeby są niezależne od związków społecznych, jednak występowanie, stopień uświadomienia lub sposób ich zaspokojenia jest związany z przynależnością do określonej zbiorowości, do określonych grup etnicznych, kulturowych, zawodowych, demograficznych itp.

Długą listę potrzeb człowieka, opracowaną w ujęciu systemowym przez T. Kocowskiego, można przedstawić w następujących grupach/²³ :

- potrzeby egzystencji /pokarmowe, ekologiczne, rekreacyjne, zdrowotne, bezpieczeństwa, mieszkaniowe i odzieżowe/,
- potrzeby prokreacji i rozwoju /reprodukcji, opieki, dydaktyczne, wychowawcze, rodzinne, samorealizacji/,

- potrzeby funkcjonalne /informacyjne, sprawnościowe, instrumentalne, lokomocyjne, swobody, innowacji, napędowe/,
- potrzeby społeczne /przynależności, łączności, organizacji, więzi emocjonalnej, konformizmu, uspołecznienia, społecznej użyteczności, społecznej gratyfikacji społecznej akceptacji, współuczestnictwa, ochrony i autonomii/,
- potrzeby psychiczne /subiektywne potrzeby egzystencji, prokreacji, rozwoju, funkcjonalne i społeczne, potrzeby psychoorganizacji, erotyczne, recepcji kultury, estetyczne, aktywnej rekreacji i ludyeczne/.

2.4. Użytkownicy ośrodka

Analizując listę potrzeb człowieka - potencjalnego użytkownika - pod kątem możliwości zaspokojenia ich w ośrodku usługowym, można zaproponować następujący podział /ukierunkowany na elementy składowe rozwiązania architektonicznego ośrodka/:

- potrzeby utylitarne, które mogą być zaspokajane bezpośrednio przez urządzenia, środki i instytucje przewidziane w programie funkcjonalnym ośrodka, w tym: potrzeby materialne /mieszkaniowe, pokarmowe, odzieżowe itp., związane z produkcją, naprawą i zaopatrzeniem w surowce, produkty, sprzęty i narzędzia/ oraz potrzeby niematerialne, jak rekreacyjne, zdrowotne, dydaktyczno-wychowawcze, informacyjne, lokomocyjne itp. związane z usługami czynnościowymi i komunikacją,
- potrzeby ekologiczne, które mogą być zaspokojone przez odpowiednie rozwiązanie organizacyjno-przestrzenne i technicz-

ne ośrodka /komfort fizyczny - termiczny, akustyczny, oświetleniowy itd./,

- potrzeby psychospołeczne, których zaspokojenie wiąże się z funkcjami wtórnymi, pośrednio pełnionymi przez elementy usługowe i z rozwiązaniem funkcjonalno-przestrzennym ośrodka, w tym: potrzeby bezpieczeństwa, samorealizacji, swobody, innowacji, wymienione wcześniej potrzeby psychiczne i społeczne.

Przedstawiony podział na grupy potrzeb jeszcze nie różnicuje użytkowników, gdyż w większości wypadków potrzeby występują łącznie. Można natomiast wyróżnić kategorie użytkowników ośrodka usługowego uwzględniając następujące aspekty:

- cel i zakres korzystania z ośrodka usługowego, tzn. repertuar potrzeb, które użytkownik spodziewa się zaspokoić,
- czasokres użytkowania /bezwzględny czas i pora przebywania w ośrodku usługowym/ i
- tempo korzystania z ośrodka/²⁴.

Wynikają stąd cztery kategorie użytkowników:

- "przechodzień": oczekuje maksymalnie prostego i sprawnego układu komunikacyjnego ośrodka, nie ma określonego celu w ośrodku, ponieważ ośrodek leży jedynie na jego drodze np. do osiedlowego garażu, parkingu czy przystanku zbiorowej komunikacji; stąd krótki czas przebywania /czas przejścia/, przeważnie w okresie wyjść i powrotów z pracy.
- "interesant": posiada określone proste potrzeby, głównie użyteczne, w związku z czym oczekuje maksymalnej dostępności poszczególnych elementów funkcjonalnych ośrodka,

możliwości szybkiego i sprawnego zaspokojenia potrzeb; poświęca czas niezbędny na realizację potrzeb w okresie często związanym ze statusem społeczno-zawodowym, np. osoby pracujące dokonują zakupów w trakcie powrotu z pracy do domu, a osoby niepracujące, prowadzące gospodarstwa domowe, dokonują zakupów w godzinach przedpołudniowych.

- "uczestnik": posiada szeroki wachlarz potrzeb i aspiracje czynnego uczestnictwa w życiu ośrodka, oczekuje bogatego i komplementarnego programu funkcjonalno-przestrzennego, pragnie aktywnie spędzić czas, przeważnie w okresie wzmożonej działalności, atrakcyjności i użytkowania ośrodka;
- "obserwator"/"uczestnik bierny"/: nie ma określonych potrzeb utylitarnych, poszukuje zaspokojenia głównie potrzeb psychospołecznych, nie wymagających aktywnej postawy; oczekuje maksymalnej atrakcyjności, przebywając w ośrodku w okresie zwiększonej aktywności funkcjonowania zespołu.

Powyższy podział uwypukla główne charakterystyki użytkowników, nie wykluczając możliwości występowania odmian pośrednich oraz możliwości zmiany roli użytkownika w określonych sytuacjach. Przedstawione rozróżnienie ukazuje natomiast cztery podstawowe sposoby korzystania z ośrodka usługowego. Okoliczność ta jest istotnym czynnikiem, który powinno się uwzględniać w procesie programowania i projektowania ośrodków usługowych, a zwłaszcza - ich przestrzeni publicznej.

Wymieniona potrzeba swobody użytkowania, ale w ramach społecznie akceptowanych, wskazuje na konieczność takiego

kształtowania przestrzeni ośrodka, ażeby istniała możliwość ujawniania się różnorodnych postaw i zachowań, od pasywnych do aktywnych, zgodnie z psychospołeczną kondycją poszczególnych użytkowników. Jest to jeden z podstawowych składników w określeniu społecznych funkcji ośrodka usługowego.

3. ZAGADNIENIA PERCEPCJI PRZESTRZENI

Poszukując związków jakie występują między procesami społecznymi i przestrzenią architektoniczną, należy zwrócić uwagę na zagadnienie przepływu informacji jako procesu kształtującego ludzką świadomość, motywującego celowe działania, stymulującego twórcze myślenie.

Można wyróżnić trzy główne źródła, z których człowiek pobiera informacje:

- źródło dziedziczne - o charakterze biologicznym,
- źródło społeczne - jako skarbnica wiedzy nagromadzonej przez ludzkość, oraz
- źródło osobiste - doświadczenia i przeżycia własne/²⁵.

Sposoby zdobywania, przetwarzania i wytwarzania informacji są związane z szeroko rozumianą kulturą/²⁶, warunkującą m.in. powstawanie znaków, kodów, struktur językowych itp./²⁷.

Natomiast przepływ informacji można przedstawić, powołując się na teorię informacji, w postaci uproszczonego ciągu: nadawca - medium - komunikat /kod i odniesienie/ - medium - odbiorca/²⁸.

Jednym z podstawowych elementów określających sposoby komunikowania jest percepcja wzrokowa.

3.1. Percepcja wzrokowa

Percepcja jest to proces poznawczy, złożony, polegający na odzwierciedlaniu przez człowieka przedmiotów, zjawisk i procesów powstających wskutek działania określonych bodźców na narządy zmysłowe/²⁹. Głównym sposobem percepcji przestrzeni

jest widzenie czyli percepcja wzrokowa. Składa się ona z procesu fizjologicznego w oku i procesu psychicznego w mózgu człowieka, nazywanego również postrzeganiem. Przy pomocy informacji uzyskanych dzięki percepcji wzrokowej, człowiek opisuje przestrzeń fizyczną /trójwymiarową, euklidesową/ stosując takie parametry jak kształt, wielkość, odległość, kolor, faktura itp./³⁰. Dane te stanowią bazę umożliwiającą orientację w przestrzeni, są jednak tylko fragmentem wiedzy człowieka o otoczeniu.

W miarę rozwoju indywidualnego i społecznego, człowiek uczy się odbierać przestrzeń w sposób złożony, nie tylko jako środowisko fizyczne. Następuje bardziej lub mniej uświadomiona percepcja przestrzeni hodologicznej, przestrzeni w znaczeniu proksemicznym oraz odczytywanie przekazów informacyjnych zawartych w strukturach znaczeniowych przestrzeni architektonicznej.

3.2. Przestrzeń hodologiczna

Przestrzeń hodologiczną, czyli przestrzeń możliwych ruchów zdefiniował J.J. Gibson/³¹. Jest ona odbierana przez człowieka - obserwatora będącego w ruchu, w środowisku zurbanizowanym, przy pomocy obwodowego widzenia. Przestrzeń hodologiczna obejmuje nie tylko widziane otoczenie /przestrzeń euklidesową/ ale również myślowy model tej przestrzeni, swoistą "mapę pamięciową". Przestrzeń możliwych ruchów dotyczy z jednej strony ruchów najkrótszych lub najbardziej zgodnych z celem. Z drugiej strony dotyczy ruchów o różnym stopniu wydatkowania

energii, w zależności od zachowania się i kondycji psychicznej obserwatora /przestrzeń zachowań/.

Z przedstawioną teorią Gibsona wiąże się w pewnym stopniu koncepcja Kevina Lyncha, dotycząca powstawania obrazów umysłowych środowiska materialnego. Lynch wymienia pięć podstawowych elementów przestrzennych: droga, węzeł wyznaczony przez przecięcie się dróg, dzielnica, obrzeże dzielnicy /granica/ i punkt odniesienia. Elementy te umożliwiają strukturalizację, identyfikację i zapamiętywanie przestrzeni, ułatwiają tworzenie się obrazów umysłowych, są "kluczowymi kategoriami empirycznymi"/³²

Wymienione koncepcje sposobów percepcji przestrzeni przez człowieka łączą odbiór środowiska fizycznego z procesami psychicznymi. Nie ujmują jednak aspektów psychospołecznych i kulturowych percepcji, modyfikujących sposób widzenia przestrzeni.

3.3. Przestrzeń w znaczeniu proksemicznym

Przestrzeń w znaczeniu proksemicznym przedstawił E.T.Hall/³³ Jest to przestrzeń indywidualna i społeczna rozumiana jako wytwór kultury. W takim ujęciu wiąże się z powstawaniem różnorodnych dystansów /np. intymnych, publicznych/, z terytorialnością, identyfikacją z miejscem itd. Na tej płaszczyźnie można rozróżniać przestrzenie trwałe, półtrwałe i nieformalne, które powstają w wyniku określonych tradycji kulturowych lub wzorów życia społecznego. Stanowią jednocześnie przestrzenne ramy zjawisk psychospołecznych i powstawania określonych stosunków społecznych. W przypadku powstawania zaburzeń społecznych, można na płaszczyźnie proksemicznej wytłumaczyć powstawanie

stresów, patologii społecznej, tzw. "bagna behawioralnego"/³⁴.

3.4. Struktury znaczeniowe

Inne ujęcie percepcji przestrzeni wiąże się z występowaniem w przestrzeni architektonicznej struktur znaczeniowych semiotycznych/³⁵. Środowisko zurbanizowane jest nie tylko zbiorem kształtów, barw i innych elementów fizycznych, odczytywanych zgodnie z ich podstawowym znaczeniem. Jest również zbiorem znaków, nośników określonych informacji. Znaki graficzne, kody barwne i struktury informujące służą przekazywaniu informacji, ułatwiającej poruszanie się i użytkowanie przestrzeni architektonicznej. Występują również znaki narracji i złożone struktury znaczeniowe. Przekazują one informacje różne, nie związane bezpośrednio ze sposobem użytkowania przestrzeni, odwołujące się do środowiska kulturowego określonego społeczeństwa, w którym funkcjonują. Struktury znaczeniowe mogą mieć dwojakie źródło: znaczenia mogą formować się samoczynnie lub wynikać ze świadomego przekazu informacji /komunikatu/ określonego nadawcy np. projektanta/³⁶. Przestrzeń architektoniczna posiada więc w określonym kontekście kulturowym tzw. "przezroczystość semantyczną" na wzór "ikonosfery" w badaniu dzieła sztuki/³⁷. Struktury znaczeniowe oddziałują kulturotwórczo na społeczeństwo, służąc społecznej narracji w miarę nabierania czytelności. Jednocześnie mogą ulegać modyfikacji, zmieniając treści lub zakres znaczeń w trakcie kulturowego rozwoju społeczeństwa.

...

Przedstawione sposoby widzenia i rodzaje informacji jakich może dostarczyć percepcja wzrokowa przestrzeni architektonicznej, dowodzą związku budowy środowiska przestrzennego człowieka z procesami psychospołecznymi, u podstaw których leżą informacje o otaczającej rzeczywistości.

Powracając do przedmiotu rozważań, tzn. przestrzeni publicznej ośrodka usługowego, można stwierdzić, że jest ona miejscem szczególnego nagromadzenia znaków i oznak, różnorodnych systemów informacji, języków, kodów itp. Kształt przestrzenny ośrodka i nagromadzone w nim elementy pełnią, oprócz funkcji użytkowych, rolę kanału informacyjnego. Z uwagi na powszechność i częstotliwość użytkowania stają się instrumentem społecznej komunikacji dla określonej zbiorowości terytorialnej.

W następstwie percepcji wzrokowej, człowiek stara się zbierać informacje identyfikować i porządkować, organizować w układy możliwe do zrozumienia i zapamiętania, tak aby pozwalały na samodzielne i świadome użytkowanie przestrzeni, zgodnie z jej charakterem i przeznaczeniem. Dostarczane informacje stymulują procesy myślowe, w tym myślenie twórcze, rozwijając osobowość człowieka w ujęciu indywidualnym i społecznym. Można zatem stwierdzić, że dzięki percepcji wzrokowej, przestrzeń architektoniczna, zwłaszcza przestrzeń publiczna ośrodka usługowego, może być narzędziem kształtującym postawy i zachowania ludzkie, stosunki społeczne, instrumentem pobudzającym procesy społeczne, w tym proces społecznej integracji.

4. WIELOFUNKCYJNE OŚRODKI USŁUGOWE

4.1. Ogólna charakterystyka

Jedną z podstawowych funkcji miasta jest zaspokojenie różnorodnych potrzeb mieszkańców w zakresie usług. Występuje wiele rodzajów usług w dwóch zasadniczych grupach: usługi materialne /handel, gastronomia i rzemiosło/ oraz usługi niematerialne/ w zakresie administracji, kultury i sztuki, lecznictwa i opieki zdrowotnej, łączności, oświaty, nauki i wychowania, sportu i rekreacji, usług komunalnych itp.//³⁸.

Funkcje usługowe pełnią elementy powierzchniowe /np. targowiska, place zabaw/ lub elementy kubaturowe /pojedyncze obiekty, fragmenty obiektowe lub zespoły obiektów/. Elementy usługowe mogą występować pojedynczo, rozproszone w tkance miasta oraz w zespołach usługowych lub z innymi elementami funkcjonalnymi /np. mieszkaniowymi, przemysłowymi, komunikacyjnymi itd./. O rozmieszczeniu elementów usługowych decyduje często charakter usług, np. wydzielanie terenu szkoły czy szpitala, łączenie handlu z gastronomią i rzemiosłem.

W lokalizowaniu obiektów usługowych występuje tendencja do grupowania, zwłaszcza usług podstawowych. Wiąże się to z zapewnieniem optymalnej dostępności usług dla wszystkich mieszkańców określonego terenu oraz z możliwością tworzenia komplementarnego programu usług w zespole. Podstawową formą skupienia się usług jest ośrodek usługowy, będący zbiorem elementów usługowych w jednym obiekcie lub w zespole obiektów. Z pojęciem "ośrodek" związane jest względnie centralne położenie

w określonym terenie oraz funkcje obsługi określonej zbiorowości użytkowników. Program funkcjonalny ośrodka usługowego może obejmować jeden rodzaj usług. /np. ośrodek handlowy, sportowy itp./ lub grupę różnych usług. Jedną z głównych tendencji w projektowaniu ośrodków jest tworzenie zespołów wielofunkcyjnych z bogatym komplementarnym programem użytkowym /głównie usług HGR, kultury, oświaty i rekreacji/. Czasami w zespole mogą występować również inne elementy funkcjonalne, np. drobna wytwórczość /fabryki lokatorskie/ lub mieszkania.

Ośrodki usługowe tworzą w tkance funkcjonalno-przestrzennej miasta struktury, złożone z elementów równorzędnych /układy linearne, sieciowe/ lub elementów zróżnicowanych /układ hierarchiczny/. Rodzaje ośrodków usługowych, wynikające z miejsca w strukturze hierarchicznej, zależą od wielkości obsługiwanego terenu i liczby użytkowników, a tym samym od wielkości i programu funkcjonalnego usług. Tradycyjnie wyróżnia się trzy rodzaje /stopnie/ ośrodków: ośrodki I-ego stopnia - podstawowe, osiedlowe, ośrodki II-ego stopnia - dzielnicowe i ośrodki III-ego stopnia - ogólnomiejskie. Istnieją również ośrodki o większym obszarze oddziaływania niż miasto, np. ośrodki regionalne/³⁹.

Głównymi komponentami ośrodka usługowego są:

- elementy funkcji podstawowych /usługowych/, w tym strefy obsługi klientów, administracyjno-socjalna, produkcyjna, magazynowa wraz ze strefą dostawy towarów i gospodarczo-techniczna,
- zaplecze gospodarczo-techniczne zespołu wraz z infrastrukturą techniczną,

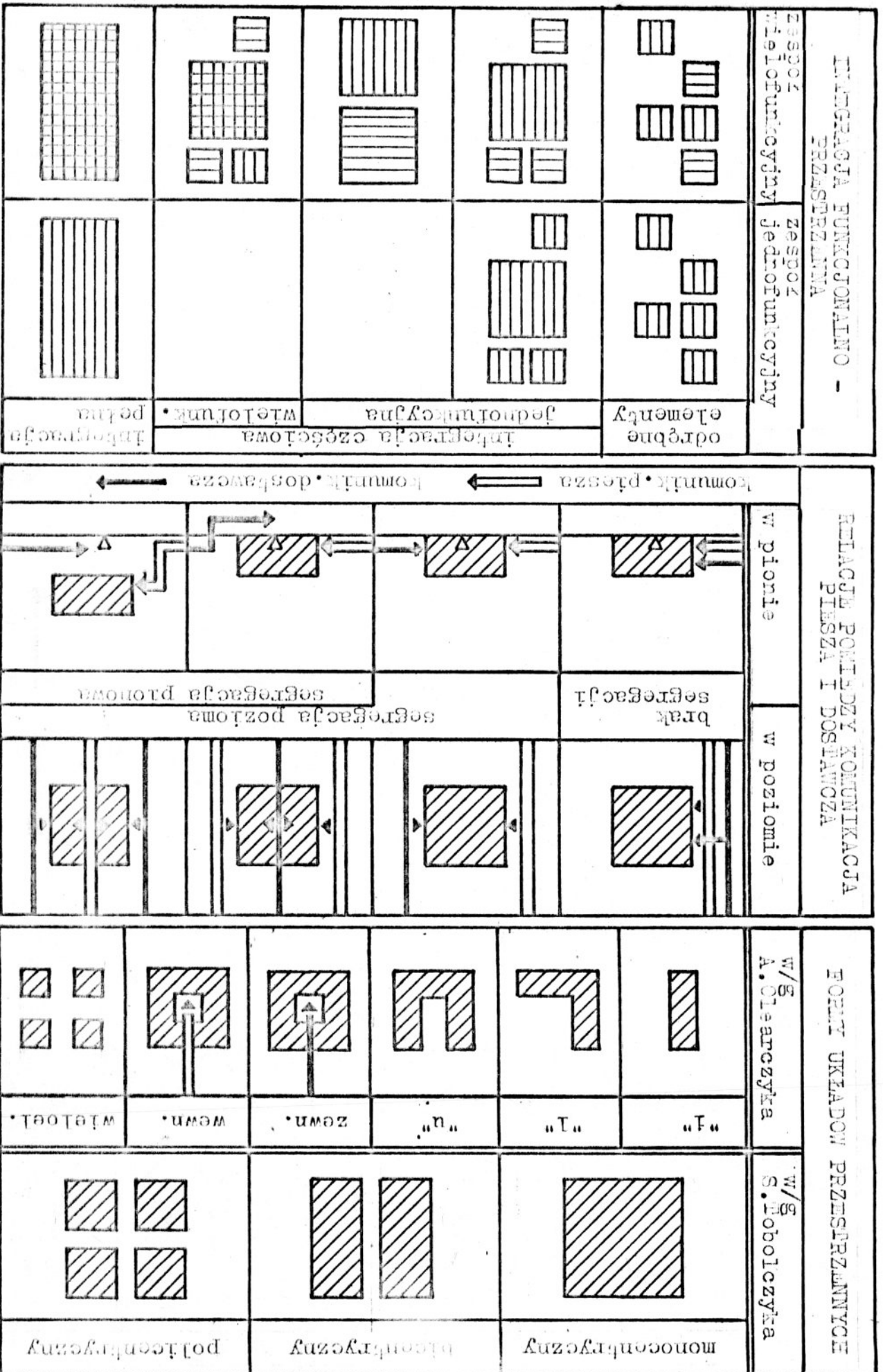
- elementy systemu komunikacji: pieszej /poziomej i pionowej/, kołowej indywidualnej /dojazdy, parkingi, garaże/, zbiorowej /przystanki/, dostawczej /dojazdy, place manewrowe itp./ i drogi ewakuacyjne/⁴⁰.

Ukształtowanie przestrzenne ośrodka wiąże się z przyjętym układem komunikacji pieszej i dostawczej, a zatem z relacją pomiędzy strefą obsługi klientów i strefą magazynową oraz z wielkością programem funkcjonalnym i standardem zespołu. Mogą tu występować układy linearne - jednoosiowe lub krzyżowe, centralne, zatokowe, ze strefą obsługi klientów wewnątrz lub na obwodzie zespołu, jednopoziomowe i wielopoziomowe, jedno-przestrzenne monobloki i układy rozproszone oraz ich liczne mutacje /rys. 1/ ⁴¹.

W niniejszym opracowaniu, jak zaznaczono na wstępie, główną uwagę skupiono na części przestrzeni ośrodka usługowego nazywanej "przestrzenią publiczną". Obejmuje ona powierzchnię ogólnodostępną ośrodka wiążącą elementy funkcji usługowych, a więc - powierzchnię komunikacji pieszej użytkowników i częściowo strefy obsługi klientów /np. place, pasáže, galerie, halle itp./.

Omówienie ośrodków usługowych zostało skondensowane z uwagi na liczne prace dotyczące tego tematu/⁴², w tym między innymi prace doktorskie wykonane w Instytucie Architektury i Urbanistyki Politechniki Wrocławskiej/⁴³ oraz Raporty wykonane na zlecenie IHWiU w Warszawie/⁴⁴. Nie mniej jednak wybrane ośrodki usługowe zostaną dokładniej omówione w dalszej części pracy, przy okazji analizy przestrzeni publicznej w przykładach historycznych i współczesnych.

Rys. 1. Schematy kształtowania ośrodków usługowych.

4.2. Przegląd historycznych form ośrodków usługowych

O organizacji funkcjonalno-przestrzennej struktury miasta można mówić w przypadku, gdy dają się wyróżnić jego elementy składowe pełnione przez funkcje, oraz występujące pomiędzy nimi związki. W rozwoju historycznym ewoluowały formy organizacji miast, zmieniała się ich wielkość, charakter pełnionych funkcji oraz liczba, układ przestrzenny i związki jego elementów. Można jednak zauważyć tendencję do jednobiegunowego skupiania się tkanki miejskiej. Wyraża się to, szczególnie w dużych miastach, koncentrycznym podziałem na: centrum /śródmieście/, pierścień otaczającej zabudowy /dzielnice, osiedla/ oraz przedmieścia /zabudowa peryferyjna, jednostki satelitarne/. Czysty, geometryczny model układu centralnego bywał przeważnie w praktyce zniekształcony czynnikami geograficznymi, historycznymi itp. itp. Częściej pojawiał się w projektach teoretycznych np. renesansowych miast idealnych/⁴⁵.

Jednym z głównych przejawów powstawania centrum było grupowanie się funkcji o charakterze ogólnomiejskim. Pozwalało to między innymi na względnie jednakową dostępność dla wszystkich mieszkańców miasta /środek miasta/, wzajemne uzupełnianie się funkcji, tworzenie się strefy kontaktów międzyludzkich w skali obsługiwanego obszaru. Tendencję do grupowania się wykazywały szeroko rozumiane funkcje usługowe, to znaczy usługi materialne /handel, gastronomia, rzemiosło/ oraz usługi niematerialne /administracja, kultura, religia itp./ Takie zgrupowanie pełniło równocześnie rolę ośrodka życia społecznego, przez możliwość wymiany informacji, kształtowanie postaw i poglądów, współuczestnictwo w obrzędach i uroczystościach itp./⁴⁶.

Formę przestrzenną, permanentnie przewijającą się w historii, wokół której skupiały się obiekty użyteczności publicznej, był plac - agora, forum, rynek.

W miarę wzrostu wielkości miasta zmieniał się obszar centralny, jego kształt, wielkość i funkcje. Często stare centrum nie było w stanie zaspokoić rosnących potrzeb i pełnić nowych zadań.

Powstawało wówczas w sąsiedztwie nowe centrum /np. Nowy Rynek w Warszawie/ lub w ramach śródmieścia wydzielaly się odrębne elementy o zróżnicowanych funkcjach. Szczególnie wyraźnie uwidacznia się ten proces we współcześnie przebudowywanych miastach.

Wraz z rozwojem miasta, rozwijały się jego dzielnice, które wytwarzały własne, lokalne centra. Czasami miasto wchłaniało okoliczne miejscowości z istniejącymi w nich ośrodkami. Kolejnym podziałem struktury miejskiej na coraz to mniejsze jednostki, towarzyszyło powstawanie ośrodków w skali osiedla mieszkaniowego, zespołu kilku budynków, a nawet w skali pojedynczego bloku /np. Jednostka Marsylska Le Corbusiera/⁴⁷. /

Ten uproszczony obraz tworzenia się ośrodków usługowych można zilustrować charakterystycznymi przykładami z różnych okresów rozwoju kultury europejskiej. Celem opisu jest ukazanie związków funkcji z formą zespołów oraz licznych analogii, występujących pomimo zmieniających się warunków historycznych.

4.2.1. Agora

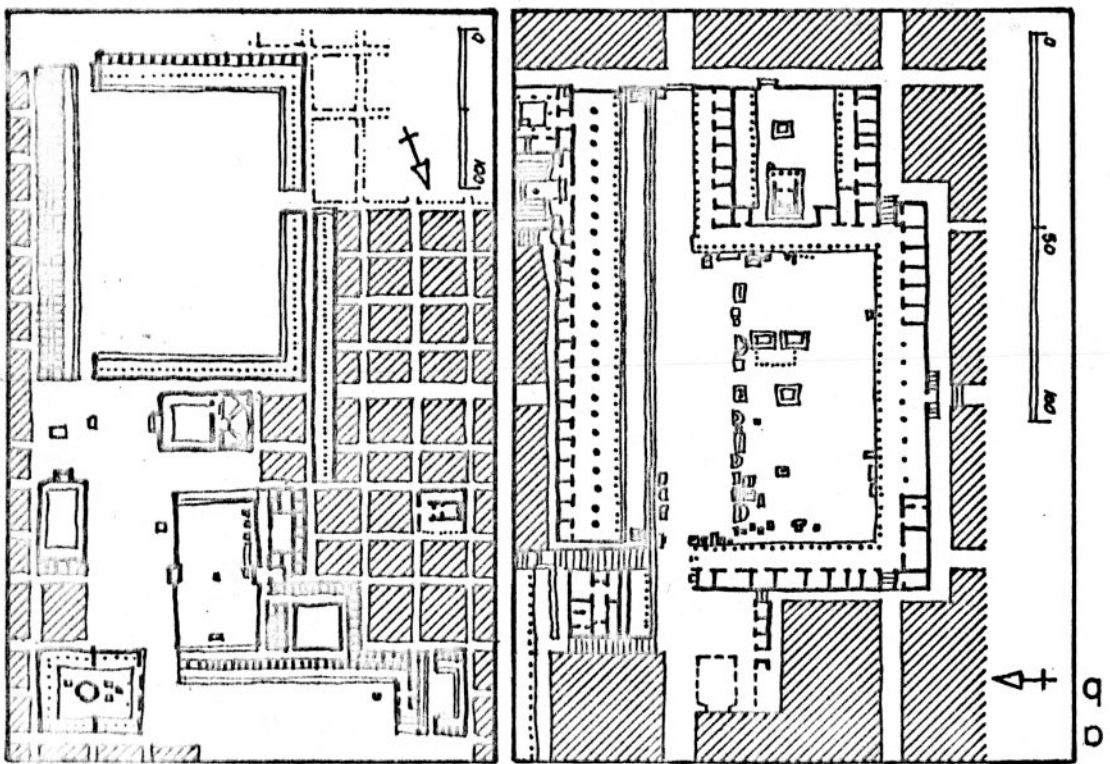
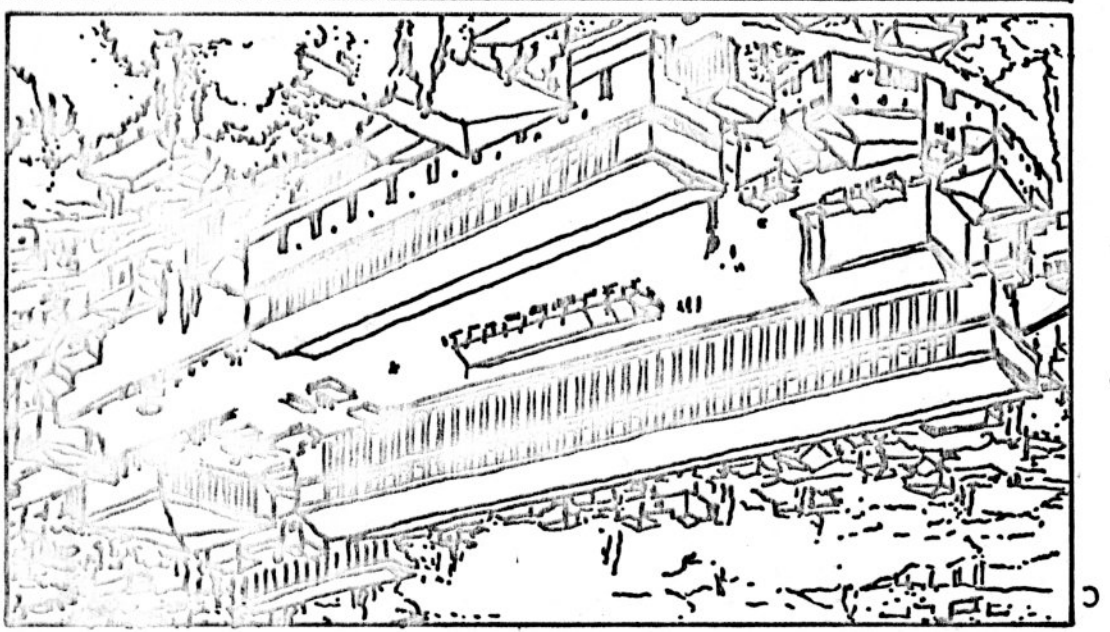
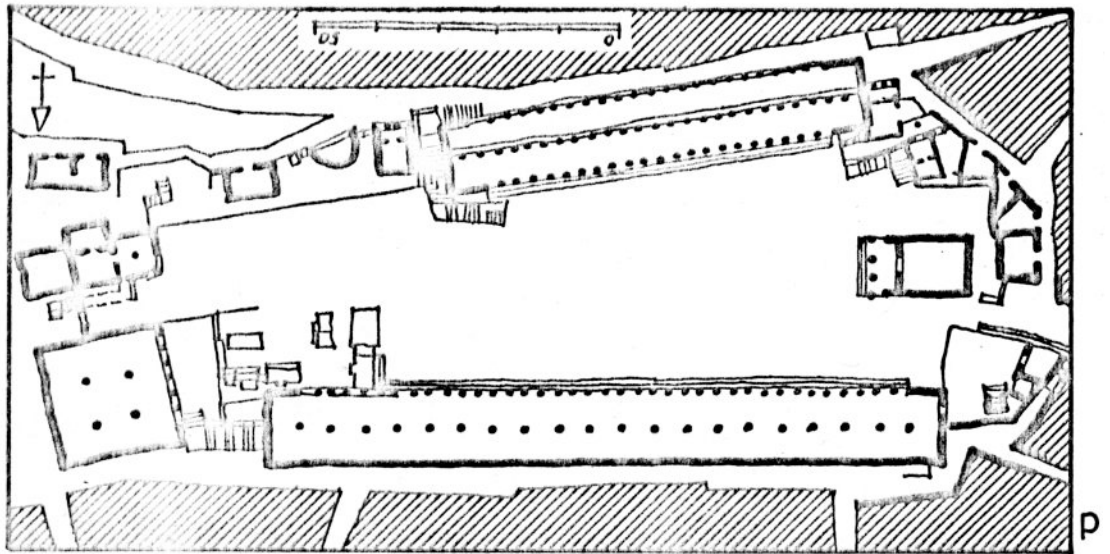
W starożytnym, greckim mieście agora pełniła rolę placu centralnego - ośrodka życia miejskiego. Pierwsze place powstawały spontanicznie na przecięciu się kilku dróg a forma przestrzenna kształtowała się stopniowo w miarę rozwoju miasta. W niektó-

rych miastach, zwłaszcza zakładanych według z góry opracowanej koncepcji, agora otrzymywała od razu zaprojektowany kształt architektoniczno-urbanistyczny /np. Priene/. Stąd wczesne agory miały mniej lub bardziej nieregularny plan, późniejsze przeważnie regularny /prostokąt o różnych proporcjach/⁴⁸ - rys. 2.

Znaczenie agory w antycznym mieście ściśle odzwierciedlało stosunki społeczne, polityczne i ekonomiczne panujące w Starożytnej Grecji. Agora była wyrazem ówczesnej demokracji, co wiązało się z jej funkcjami. Na placu odbywały się dyskusje polityczne, prezentacje poglądów, konfrontacje uczonych, poetów, uroczystości państwowe, wreszcie wymiana towarów. Stopniowo plac nabierał znaczenia centrum handlowego, funkcje państwowe administracyjne i sądowe przejmowały specjalne budynki, a reprezentacyjne uroczystości przenoszone były na teren akropolis/⁴⁹.

Agora była otoczona przeważnie kolumnowymi galeriami /stoa/, w których odbywały się dyskusje i prezentacje oraz mieściły się często kramy, kantory itp. W sąsiedztwie agory zlokalizowany był bouleuterion, czyli budynek rady miejskiej, oraz prytanejon - siedziba urzędu państwowego. Na placu znajdowały się często ołtarze, rzadziej małe świątynie. Na tle starożytnej cywilizacji agora była nowym elementem miasta pod względem architektonicznym i społecznym/⁵⁰.

Рис. 2. Agora: а/ Ириене; б/ Милет; в/ I д/. Агора.

4.2.2. Forum

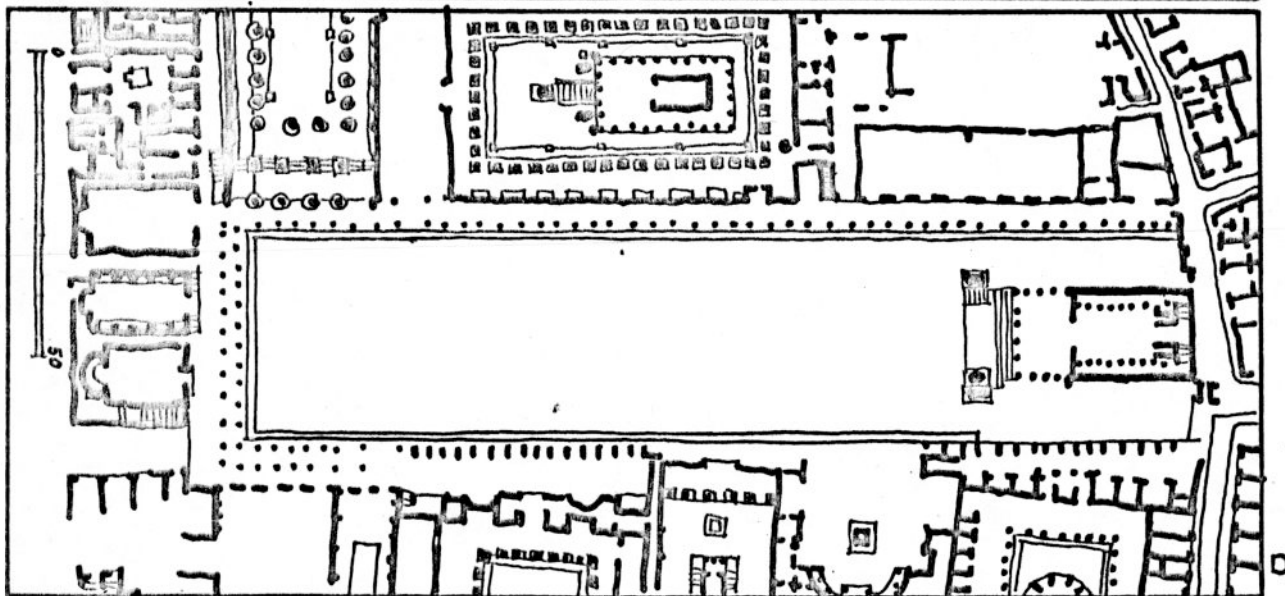
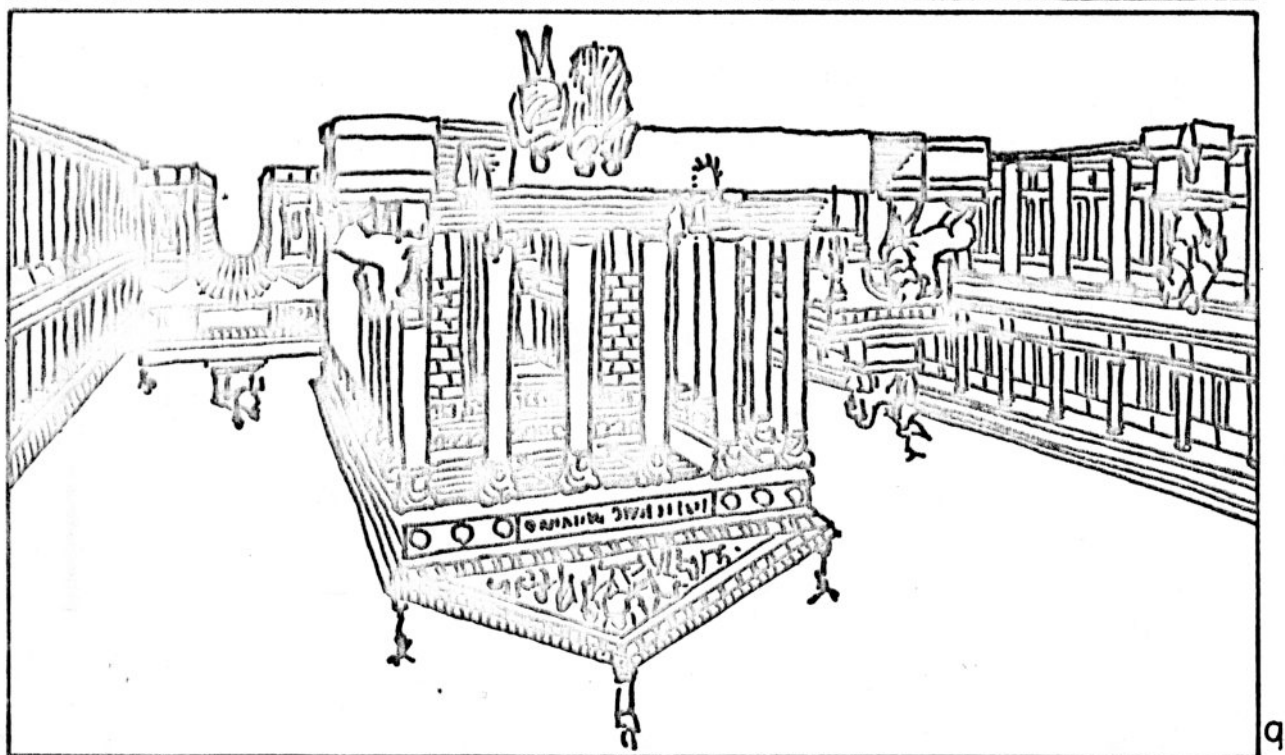
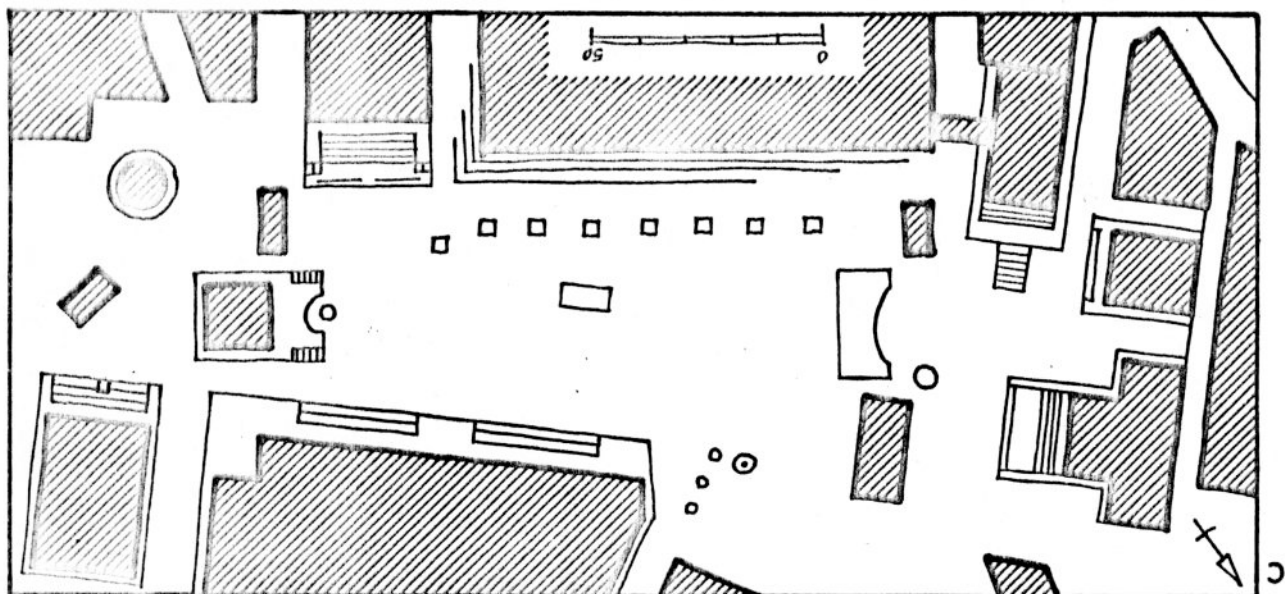
Forum było w rzymskich miastach odpowiednikiem greckiej agory. Pełniło początkowo funkcje handlowe oraz społeczne, jako miejsce zebrań, sądów itd. W miarę rozwoju miast w okresie cesarstwa, nastąpił podział funkcjonalny placów. Forum civile było ośrodkiem władzy administracyjnej, forum iudicare odpowiadało w pewnym sensie greckiemu akropolis; funkcje handlowe przejmowały fora venalia, często wyspecjalizowane w określonym asortymencie towarów, np. forum bovarium /mięso/, forum piscatorium /ryby/, forum olitorium /jarzyny/ czy forum vinarium /wino/ ⁵¹.

Plac posiadał mniej lub bardziej regularny kształt w zależności od genezy powstania /rys. 3/. Otoczony był różnymi budowlami publicznymi, świątyniami, portykami, ozdobiany łukami triumfalnymi, pomnikami, kolumnami itp. Specyficzny charakter posiadała rzymska bazylika, która pełniła funkcje obiektu administracyjnego, sądu, hali targowej, a jej nawy boczne służyły często jako publiczne promenady ⁵².

4.2.3. Rynek

Rynek w układzie przestrzennym średniowiecznego miasta pełnił funkcję węzła komunikacyjnego, ośrodka handlowego, ośrodka władzy miejskiej oraz centrum życia publicznego. Wyrazem tych funkcji był sposób ukształtowania i charakter tworzących go budowli.

Forma rynku zależała głównie od genezy powstania miasta, warunków lokalizacyjnych, wielkości i rangi miasta itp. Można

różnić cztery podstawowe sytuacje tworzenia się rynków:

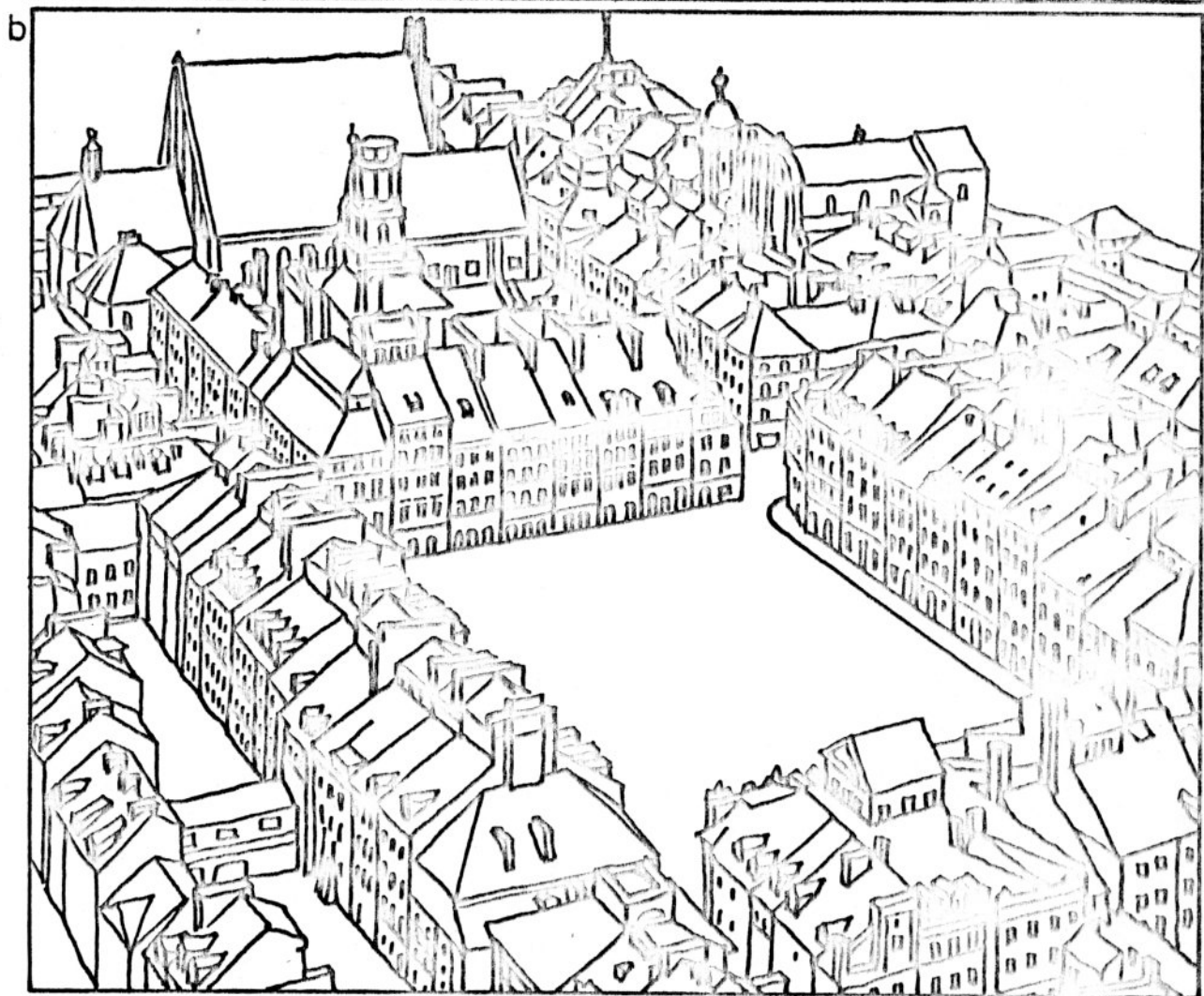
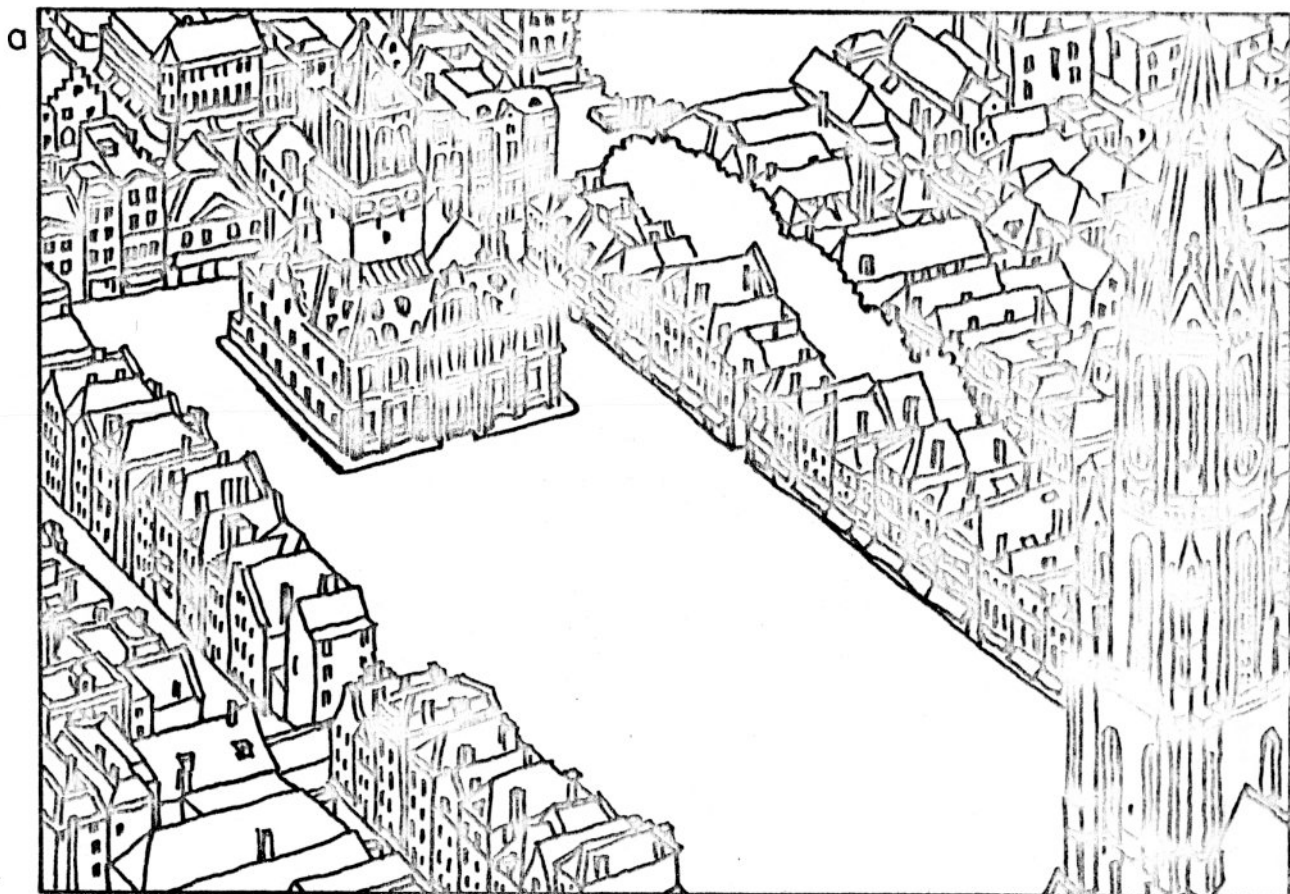
- rozszerzenie głównej ulicy,
- rozbudowanie skrzyżowania dróg,
- obudowanie pierwotnego targowiska,
- nowe założenie przestrzenne/⁵³.

W zależności od wymienionych sytuacji rzut rynku był nieforemny lub zbliżony do regularnej figury /podłużny, owalny, czworoboczny, trójkątny itp./ Wyraźny, geometryczny plan posiadały rynki nowych miast, zakładanych na prawie lokacyjnym /w Polsce od XIII w./. Budowę nowego miasta rozpoczynano od wyznaczenia obrysu przyszłego placu.

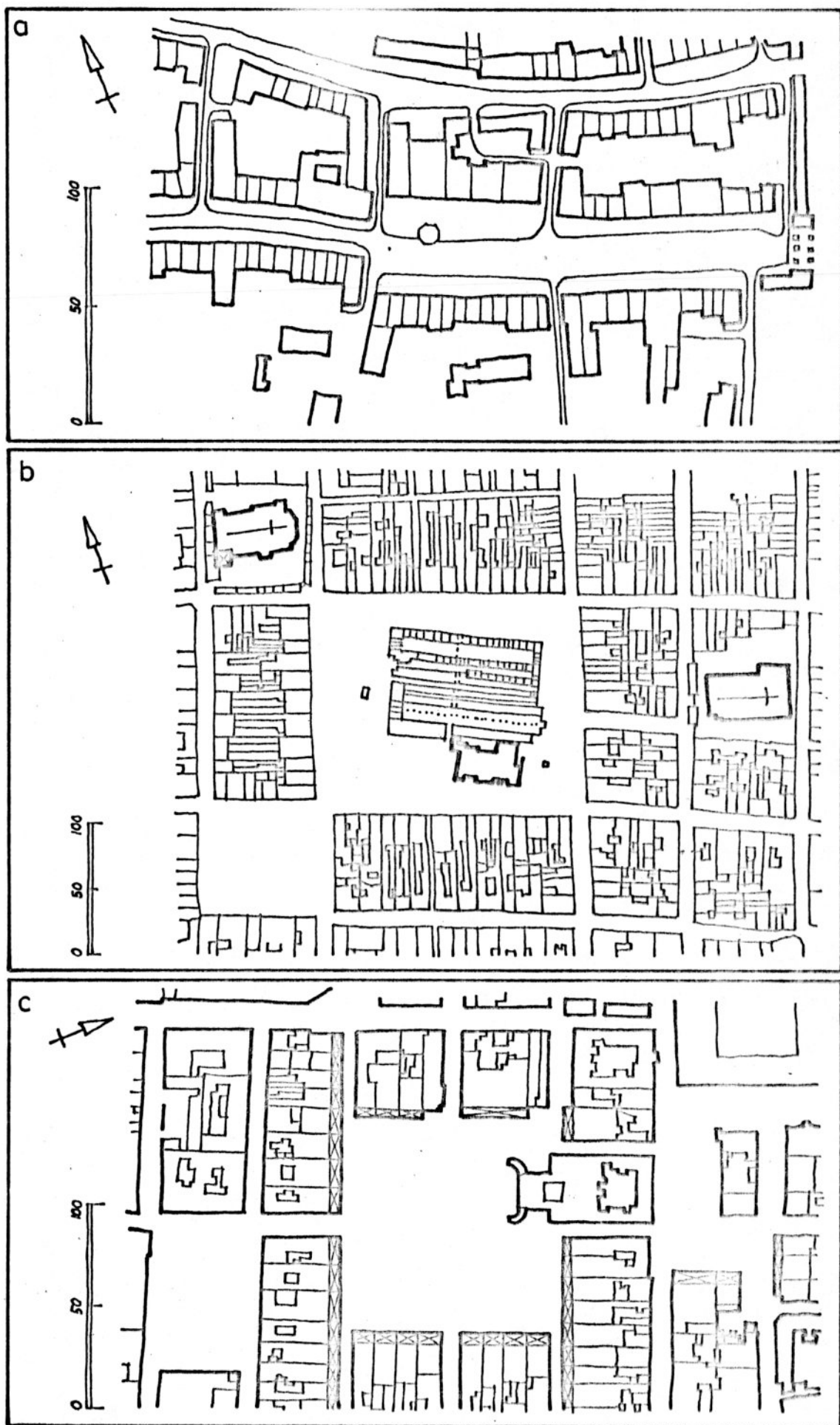
Powierzchnia rynku wynosiła od 0,3 ha /Kozuchów/ do 4,0 ha /Kraków/ - średnio 1,0 - 1,5 ha - a długość boków od 50⁵⁴ do 200m/. Pierzeje rynkowe składały się z kamienic, których partery mieściły sklepy; cofnięte czasami w stosunku do lica budynku tworzyły podcienia. Pośrodku rynku stał przeważnie ratusz - siedziba władz miejskich. Na dużych rynkach większych miast wykształcał się blok śródrynkowy, który obejmował, oprócz ratusza, sukiennice, budynek wagi miejskiej, kramy, jatki itp. /rys. 4, 5/. Na rynku poza handlem /targi, jarmarki/ odbywały się wszystkie ważniejsze uroczystości miejskie, publiczne zebrania, sądy itp./⁵⁵.

W średniowiecznym mieście istniały również inne place np. przy kościołach, przy bramach miejskich lub wyspecjalizowane place targowe /np. plac Solny we Wrocławiu/.

Rynek jako element krystalizujący strukturę miasta, występował również w założeniach urbanistycznych Renesansu i późniejszych, zarówno w opracowaniach teoretycznych /rys. 6/ jak

Rys. 4. a/ Delft, Rynek; b/ Warszawa, Rynek Starego Miasta .

Rys. 5. Rynek: a/ Gdańsk - Długi Targ; b/ Wrocław;
c/ Żemście /opis s.39 /

Opis do rys. 5:

a/ Gdańsk - Długi Targ:

1. Ratusz
2. Dwór Artusa
3. Brama Zielona
4. Długi Targ

b/ Wrocław:

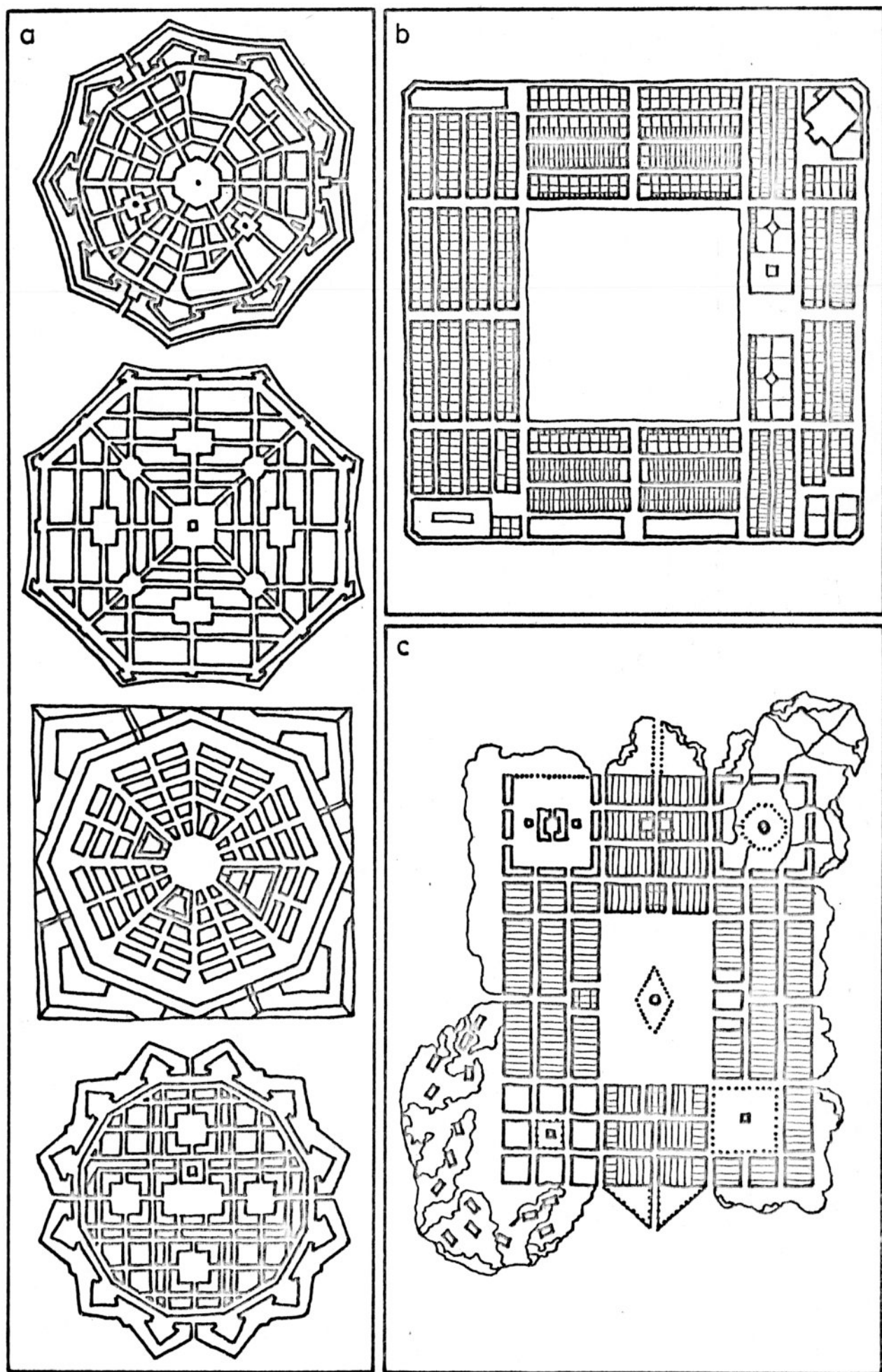
1. Ratusz
2. Sukiennice
3. Rynek
4. Plac Solny

c/ Zamość:

1. Ratusz
2. Rynek główny
3. Rynek solny
4. Rynek wodny

Opis do rys. 6:

- a/ Palma Nuova, proj. V. Scamozzi - 1593 r.
proj. Vasari - 1598 r.
proj. D. Speckle - 1598 r.
proj. V. Scamozzi - 1615 r.
- b/ proj. A. Dürer - 1527 r.
- c/ Ryczywół, proj. J. Sadowski - 1811 r.

Rys. 6. Miasta teoretyczne /opis s. 39 /

i w realizacjach /np. Zamość - rys. 4c/. Istotną różnicę w układzie przestrzennym było jedynie sytuowanie ratusza w linii pierzei i pozostawianie nie zabudowanego wnętrza placu/⁵⁶.

Większość rynków w starych miastach przetrwała w niezmienionej formie do dzisiaj, pomimo zmieniających się warunków społecznych i przestrzennego rozwoju miast. Wiele rynków, szczególnie małych miast, nadal pełni swoje pierwotne funkcje - głównie handlowe i administracyjne /np. na Dolnym Śląsku: Radków, Jawor, Lwówek, Lubomierz/.

Idea rynku przewija się również we współczesnej urbanistyce, będąc wyrazem odwiecznego dążenia ludzi do skupienia się - "prawo rynku" Wł. Czernego/⁵⁷.

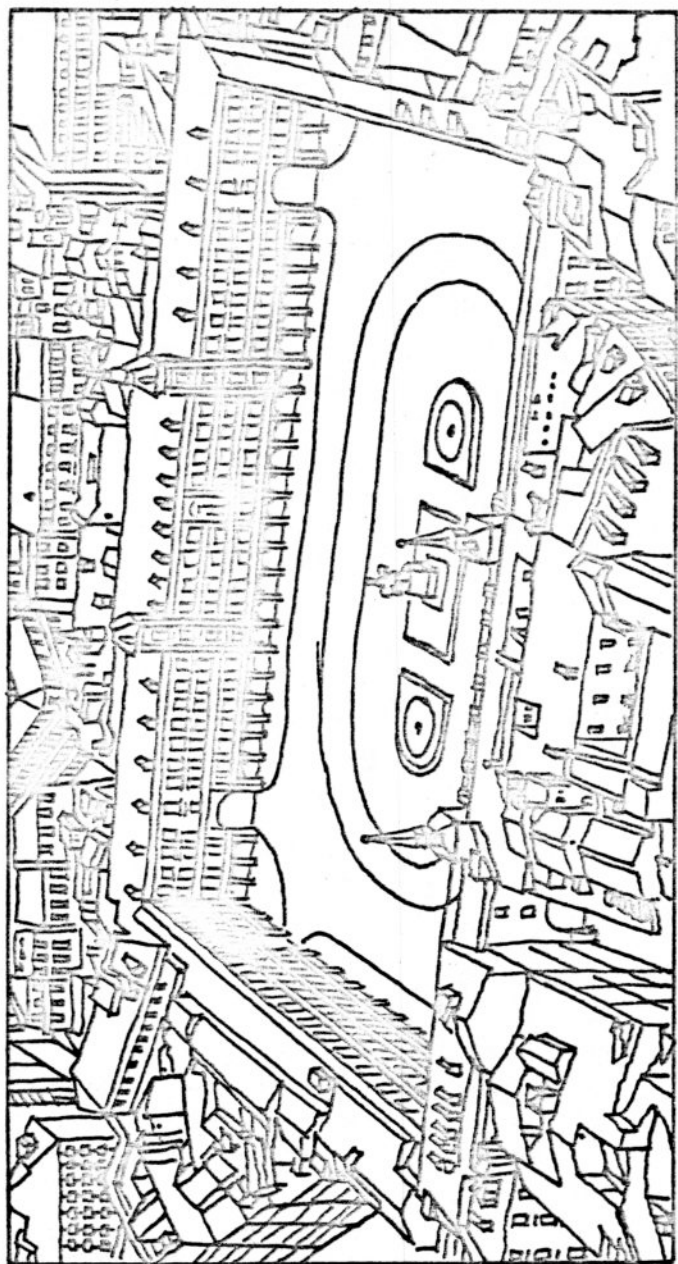
...

Rozwojowi i przekształceniom struktury przestrzennej miast towarzyszyło powstawanie kolejnych wewnątrz urbanistycznych. Nowe place z okresu Renesansu, Baroku czy Neoklasycyzmu miały charakter bardziej reprezentacyjny i prestiżowy - dzięki sztuki - niż użytkowy /rys. 7/. Nie mniej, wiele założeń skupiających lub opartych o obiekty administracji, kultury czy religii, spełniało funkcje ośrodków życia publicznego/⁵⁸.

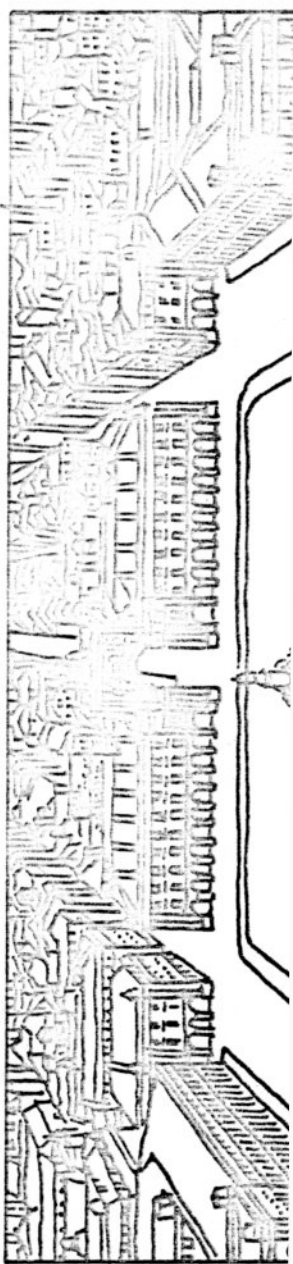
Obiekty handlu, gastronomii czy rzemiosła lokowały się wzdłuż ulic, coraz dalej od pierwotnych centrów usługowych - rynków. Nowe formy organizacji przestrzennej usług, głównie handlu, pojawiły się dopiero w XIX wieku. Postęp w technice budowlanej, w związku z zastosowaniem żelaza, umożliwił przekrywanie dużych przestrzeni ażurowymi konstrukcjami, często przeszklonymi/⁵⁹.

W dużych miastach zaczęły powstawać:

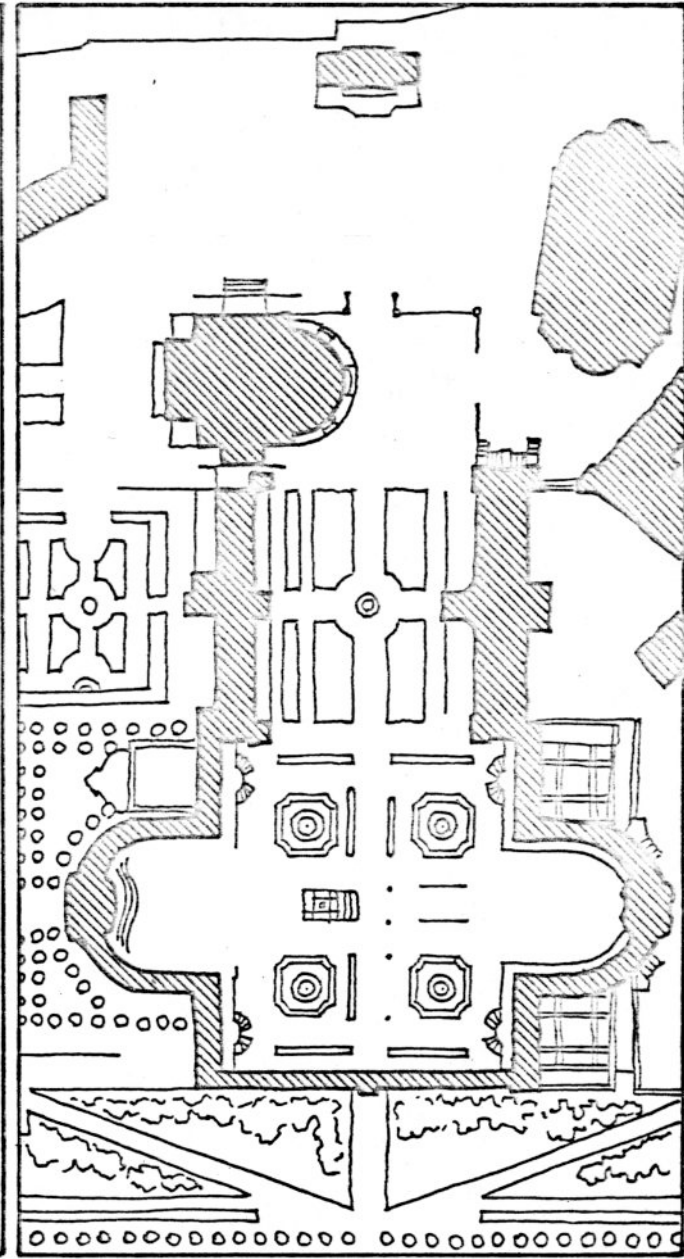
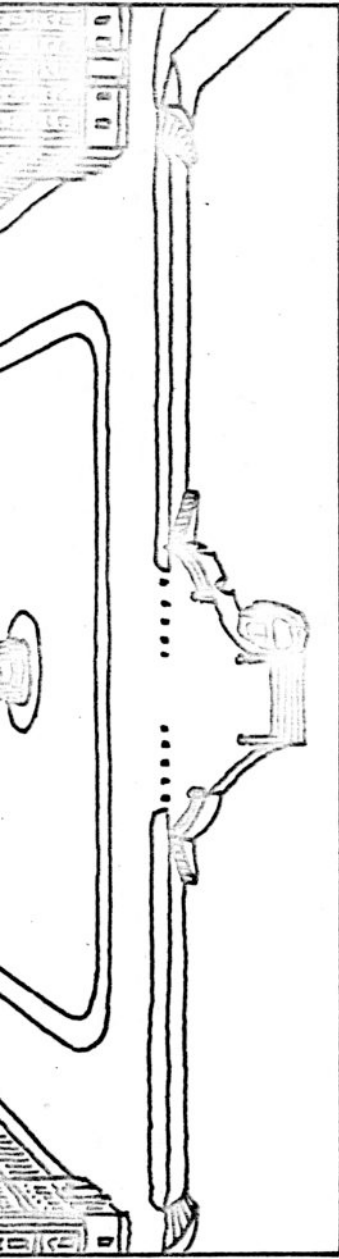
. pasáže - kryte, piesze uliczki handlowe, często wielokondyg-

P

P

Rys. 7. a/ Madryd, Plaza Mayor - 1617 - 1619 r.r.;
b/ Lizbona, Praça do Commercio - po 1755 r.r.;

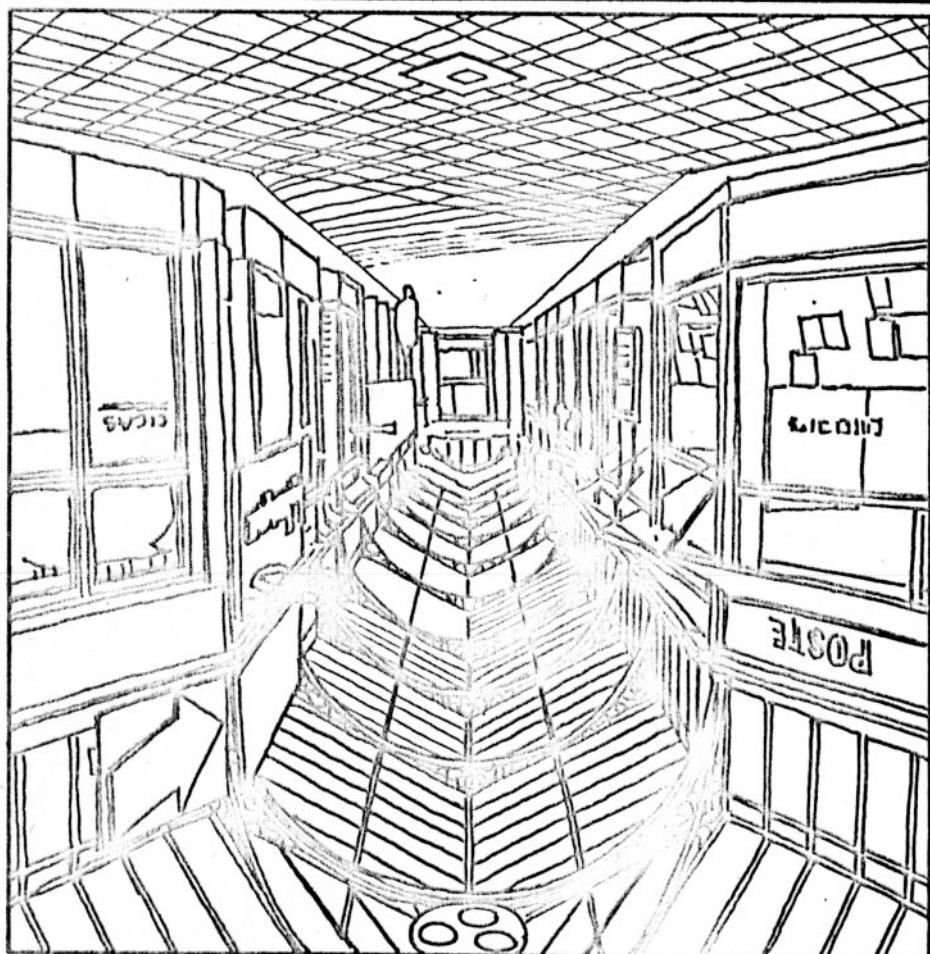
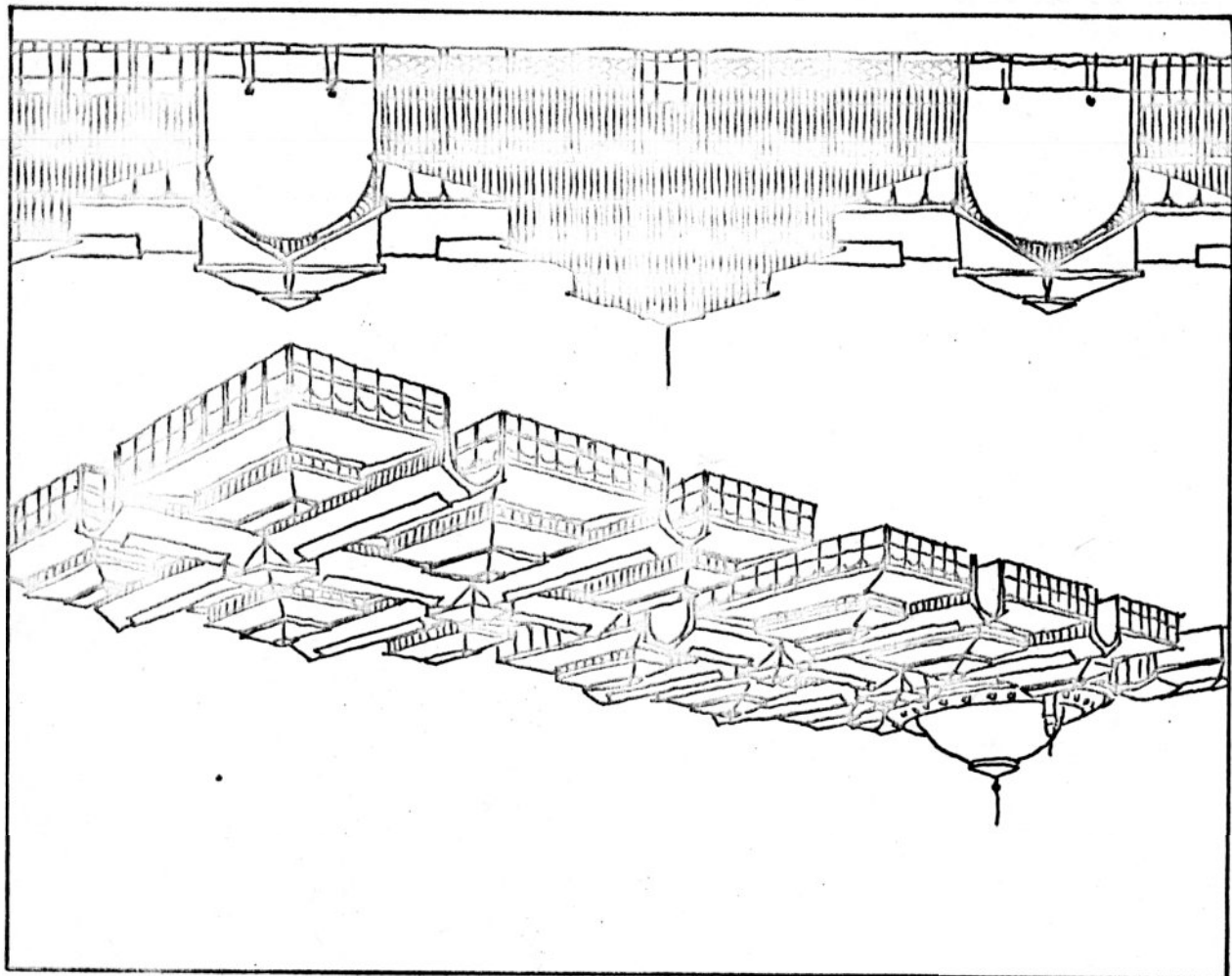
nacyjne /np. pasaż Choisel w Paryżu z 1827 r., Galeria Vittorio Emanuele w Mediolanie z 1867 r. i wiele innych/⁶⁰, - rys. 8a, . hale targowe - zadane targowiska /np. Hale Centralne w Paryżu z 1853 r., proj. V. Baltard i F. Callet//⁶¹ - rys. 8b, . "magazyny" - prototyp współczesnych domów towarowych /np. "Magasins du Bon Marché" w Paryżu z 1876 r. proj. Allaplanche, konstr. A. Moisant i G. Eiffel/⁶² .

W związku z rozwojem przemysłu w XIX w. nastąpił gwałtowny wzrost terytorialny miast i przyrost liczby mieszkańców. Istniejące struktury usługowe bez możliwości przestrzennej ekspansji nie były w stanie zaspokoić potrzeb ludności miejskiej /problemy ilości i dostępności usług//⁶³ . Dopiero w XX wieku przebudowa funkcjonalno-przestrzenna struktur miejskich oraz nowe koncepcje organizacji usług - współczesne ośrodki usługowe - pozwoliły znaleźć racjonalne drogi rozwiązywania problemu obsługi mieszkańców miast.

4.3. Wybrane przykłady współczesnych ośrodków usługowych

Przykłady współczesnych ośrodków usługowych zostały wybrane pod kątem układu przestrzennego, w którym strefa komunikacji pieszej odizolowana jest od komunikacji kołowej oraz tworzy wnętrza o charakterze usługowym. Ponadto większość przykładów pochodzi z krajów o zbliżonych warunkach klimatycznych do polskich /częste opady atmosferyczne, długie okresy chłódów, wiatry itp./. Wiąże się z tym tendencja do zabezpieczania strefy ruchu pieszego w ośrodkach przed niekorzystnymi czynnikami.

W opisie przykładów uwaga będzie skupiona głównie na programie użytkowym ośrodka, układzie strefy pieszej oraz jej

b

a

wyposażeniu. Większość omawianych ośrodków była projektowana bądź realizowana na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych.

W opracowaniu pominięto przykłady polskich ośrodków usługowych ze względu na niewielką liczbę nowych realizacji oraz brak rozwiązań nowatorskich/⁶⁴. Nie mniej można stwierdzić, że w koncepcjach projektowych i niektórych realizacjach występują częściowo cechy wymienionego na wstępie układu/np, zespół mieszkaniowo-usługowy na placu Grunwaldzkim we Wrocławiu, "Ściana wschodnia" w Warszawie/. Potwierdza to również analiza rozwiązań konkursowych nowych centrów miejskich/⁶⁵.

4.3.1. Ośrodki usługowe w Szwecji

W okresie powojennym został opracowany w Szwecji czterostopniowy system ośrodków usługowych. Pod koniec lat pięćdziesiątych w wyniku analizy funkcjonowania sieci usług system został zredukowany do trzech stopni: ośrodków osiedlowych, dzielnicowych i centralnych. Rozpoczęto przede wszystkim realizację ośrodków dzielnicowych w Sztokholmie. Pierwszy tego typu ośrodek w Årsta miał w programie użytkowym przewagę urządzeń społecznych. Następnie ośrodki dzielnicowe Sztokholmu /Vällingby, Farsta, Skärholmen - rys. 10 czy Göteborga /Västra Frölunda - rys. 9/ zostały zaprojektowane w większym stopniu jako zespoły handlowe. Kolejno powstał cały szereg ośrodków osiedlowych i miast satelitarnych wokół Sztokholmu/⁶⁶.

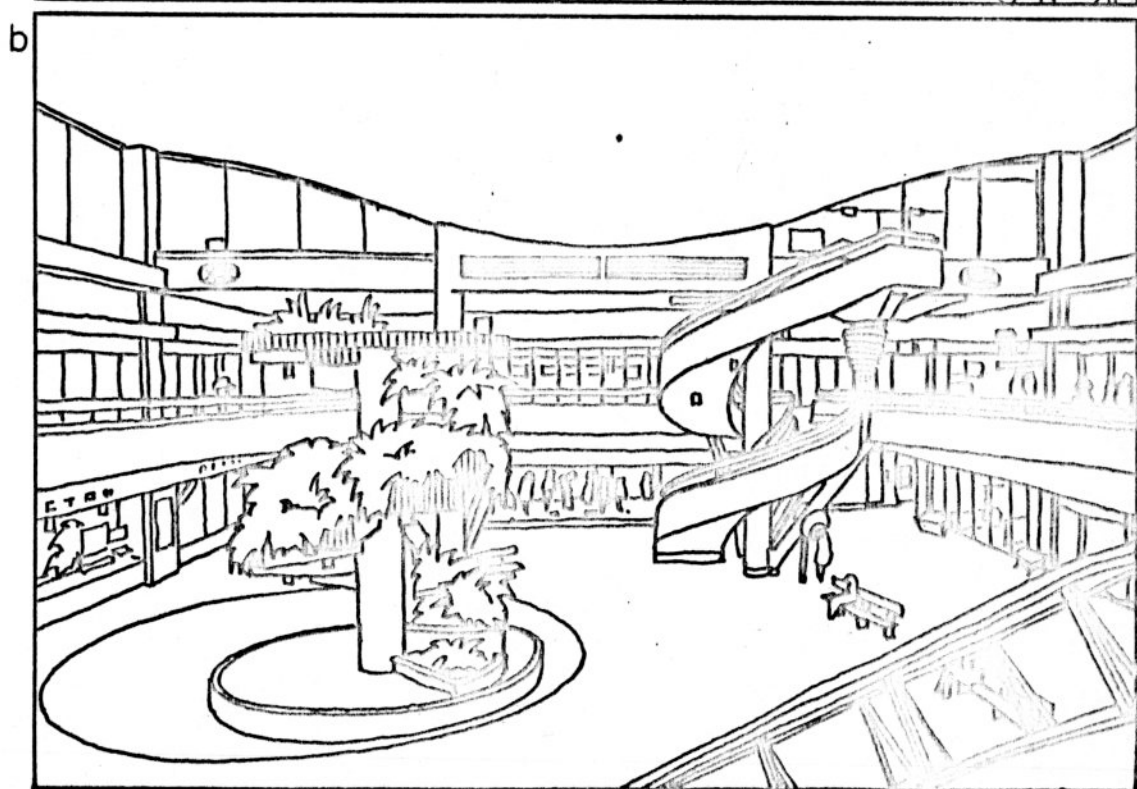
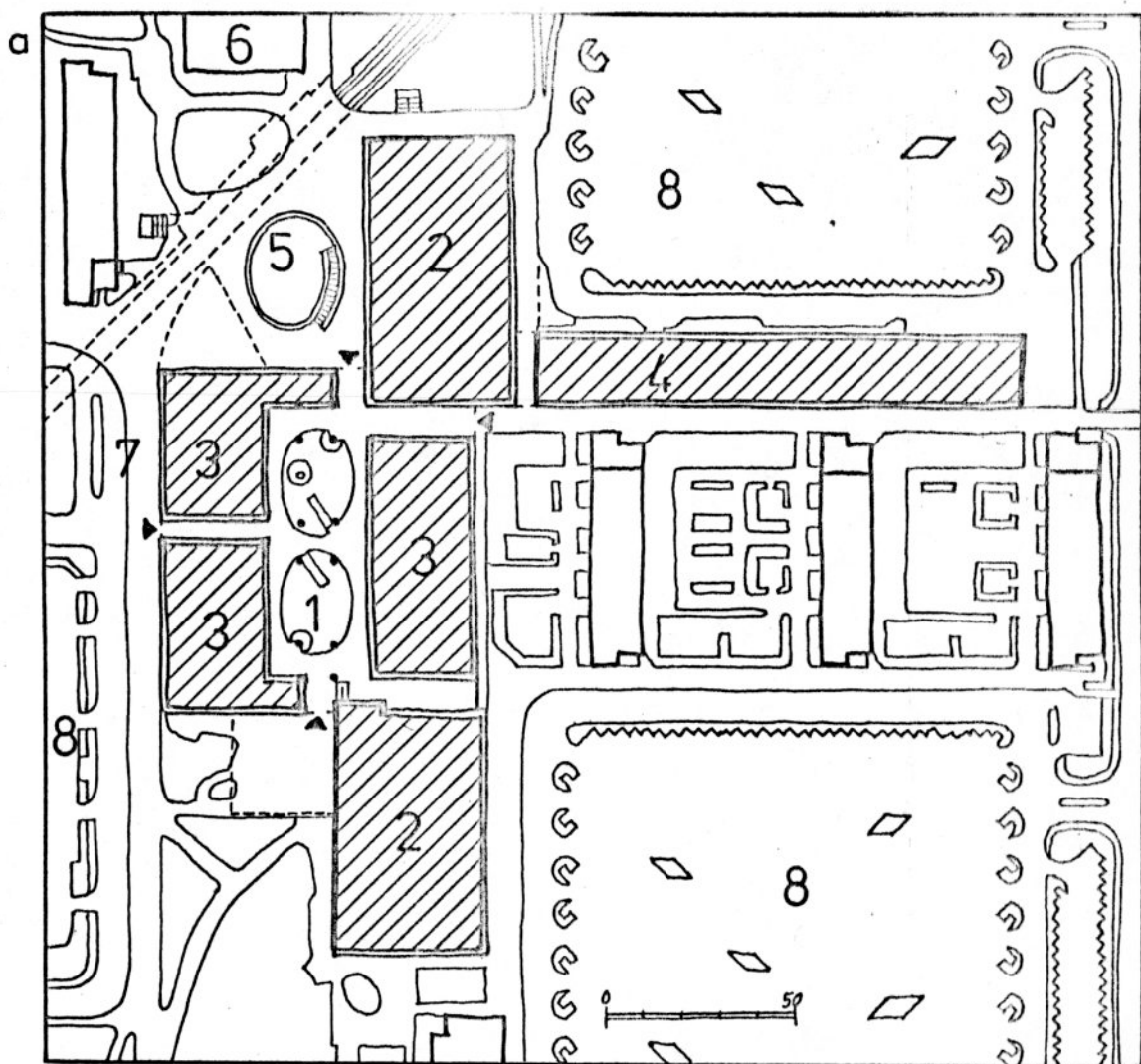
Tendencję, która zarysowała się w projektowaniu szwedzkich ośrodków usługowych i jest konsekwentnie rozwijana, można następująco scharakteryzować:

- tworzenie bezpiecznej strefy ruchu pieszego, odizolowanej od komunikacji kołowej,
- lokalizowanie strefy dostaw towarów na obwodzie lub pod ośrodkiem,
- sytuowanie ośrodków w bezpośrednim sąsiedztwie linii metra, również nad przystankami,
- blokowanie parkingów, często wielokondygnacyjnych, przylegających do zespołu,
- blokowanie parkingów, często wielokondygnacyjnych, przylegających do zespołu,
- kształtowanie strefy komunikacji pieszej jako układu uliczek handlowych, przeważnie spiętych placem,
- dążenie do zabezpieczania strefy komunikacji pieszej przed czynnikami atmosferycznymi /podcienia, kryte pasaże i halle/,
- uzupełnianie dominujących funkcji handlowych ośrodka przez wprowadzanie do zespołu np. szkół, bibliotek, ośrodków zdrowia, biur i urzędów itp.
- dążenie do zwartej, jednorodnej struktury budowlanej, zwłaszcza zespołu handlowego,

Ośrodek usługowy dzielnicy Västra Frölunda, Göteborg/⁶⁷
 /proj. H. Klemming E. Thelaus, L. Grünlund, 1962-1966/ - rys.9.

Ośrodek pełni funkcje centrum dzielnicy Göteborga, liczącej 80 tys. mieszkańców /1970/. Położony jest w odległości 8 km od śródmieścia.

Zespół usługowy mieści się w czterokondygnacyjnym budynku. Najniższą podziemną kondygnację zajmują magazyny. Pozostałe trzy kondygnacje zajmują elementy usługowe. W głównej części

Rys. 9. Ośrodek usługowy Västra Frölunda, Göteborg:
a/ rzut kondygnacji - poziom średni, b/ widok
hallu /opis s. 48 /

Opis do rys. 9:

a/ Rzut kondygnacji - poziom średni:

1. hall, 2. domy towarowe, 3. sklepy, 4. zespół administracyjno-rzemieślniczy, 5. podziemny przystanek tramwajowy, 6. Ośrodek kultury, 7. przystanek autobusowy, 8. parkingi.

Opis do rys. 10:

a/ Vällingby: 1. stacja metra, 2. przystanek autobusowy, 3. parkingi, 4. obiekty handlowe, 5. obiekty kultury, 6. kościoły;

b/ Farsta: 1. stacja metra, 2. przystanek autobusowy, 3. parkingi, 4. domy towarowe, 5. rejestracja, 6. kino, 7. inne usługi i administracja;

c/ Skärholmen: 1. stacja metra, 2. przystanek autobusowy, 3. garaże wielopoziomowe, 4. domy towarowe, 5. handel i inne usługi, 6. hotel, 7. kościół, 8. zespół sportowy, 9. szkoła średnia.

zespołu rozmieszczone są sklepy, gastronomia, kluby i urządzenia sportowe. Przylegają do niej dwa domy towarowe oraz część usługowa obejmująca bank, pocztę, administrację i rzemiosło. Ponadto w sąsiedztwie zespołu znajdują się ośrodek zdrowia i ośrodek kultury.

Podstawowym elementem strefy komunikacji pieszej w ośrodku jest wewnętrzny hall o powierzchni 1750 m² /25 x 70 m/ i wysokości 10-13 m, wiążący przestrzennie i komunikacyjnie kondygnacje usługowe. Główny poziom komunikacyjny znajduje się na kondygnacji pośredniej i łączy wewnątrz ośrodka z parkingami, przystankami autobusowymi i terenami mieszkaniowymi. Dolna kondygnacja, częściowo podziemna, łączy się z jednym z parkingów oraz z podziemnym przystankiem tramwajowym. Wewnątrz ośrodka jest klimatyzowane, oświetlone światłem sztucznym, a główny hall posiada doświetlenie światłem dziennym, dzięki dwóm pasom okiennym umieszczonym pod stropem.

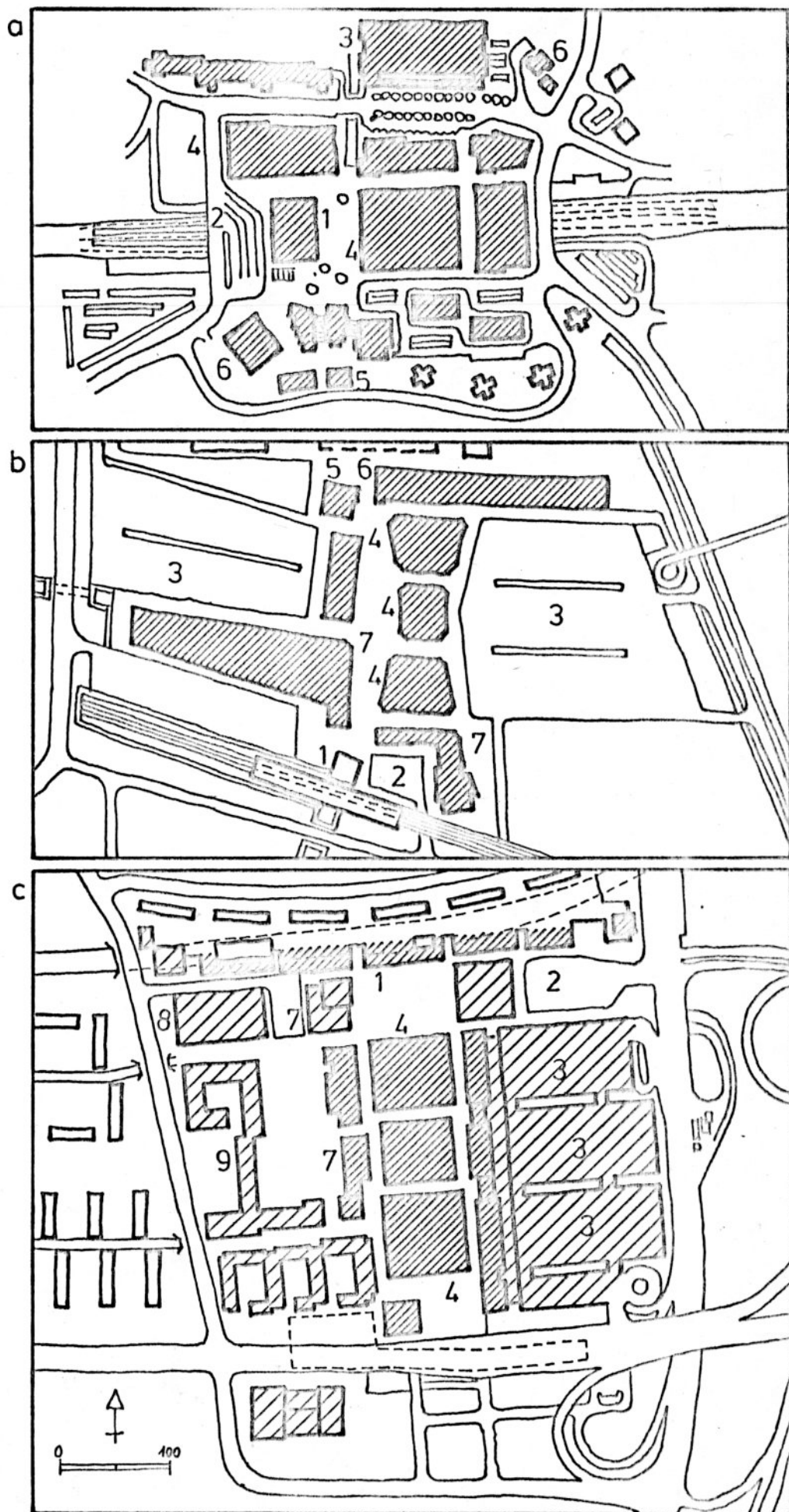
Głównym elementem dekoracyjnym wnętrza jest zespół donic z bogatą roślinnością, spiralnie osadzonych na słupie. Całość stoi w okrągłym basenie w hallu.

Ośrodek usługowy dzielnicy Skärholmen, Sztokholm/⁶⁸

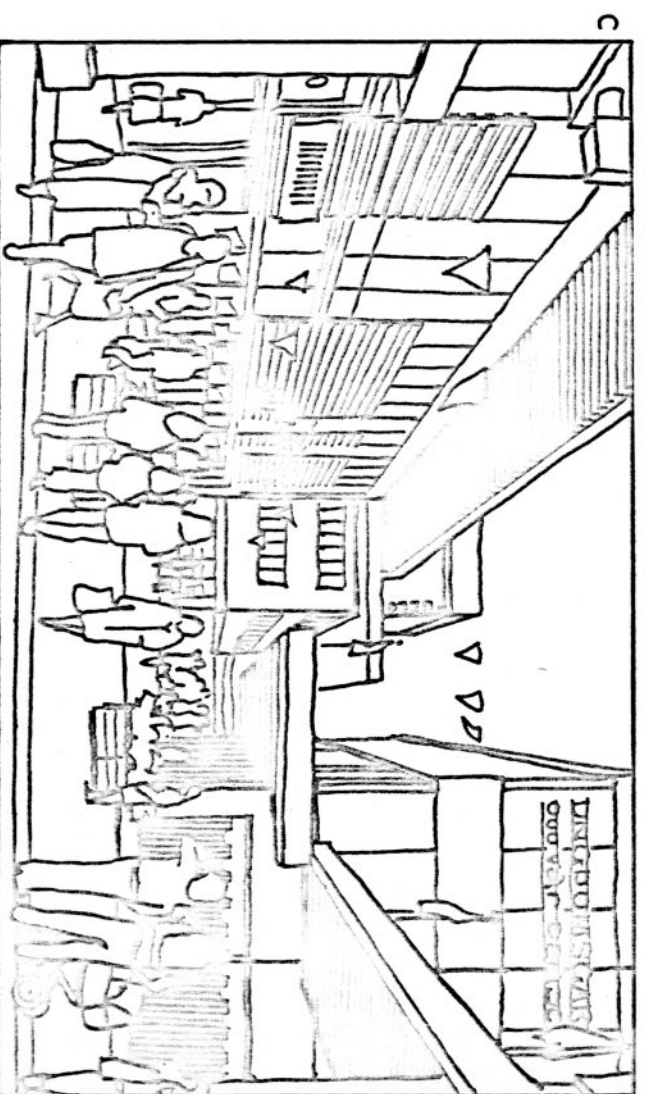
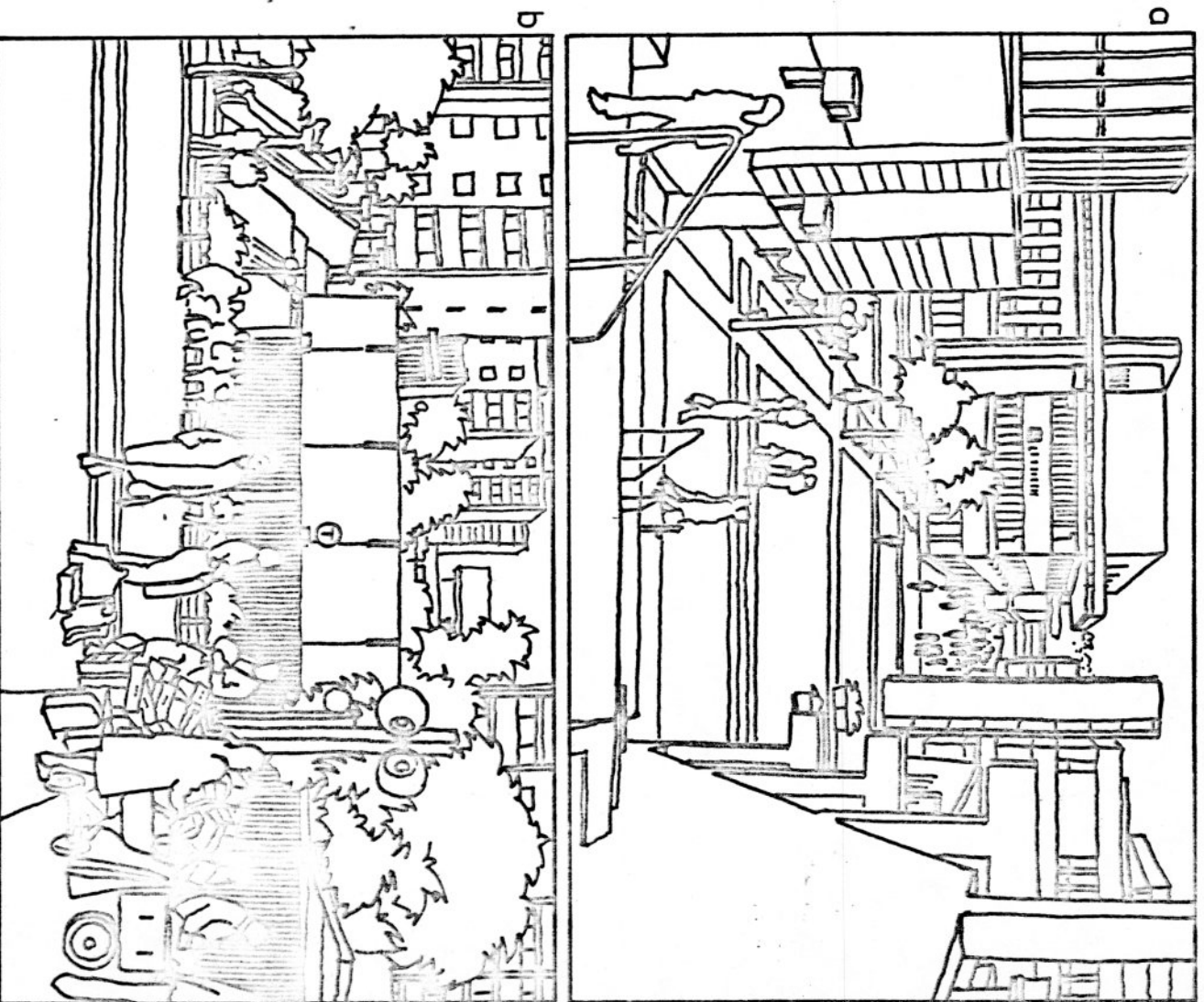
/proj. W. Boijesen, D. Efvergren, 1964 - 1968/ - rys. 10c, 11

Ośrodek położony jest w odległości ok. 14 km na zachód od centrum Sztokholmu. Liczba mieszkańców rejonu obsługiwanego przez ośrodek wynosiła w 1975 r. ok. 300 tys.

Zespół składa się z 3-4 kondygnacyjnych budynków usługowych oraz przylegających do nich od strony wschodniej wielopoziomowych garaży. Program użytkowy obejmuje obiekty handlu, gastro-

Rys. 10. Dzielnicowe ośrodki usługowe Sztokholmu:
a/ Vällingby, b/ Farsta, c/ Skärholmen /opis s. 48 /

Rys. 11. Sztokholm centrum, sztokholm: a/ i b/ widoki głównego placu i ulicy miasta, c/ fragment ulicy przy wejściu.

nomii i rzemiosła, w tym trzy duże domy towarowe /łącznie ok. 70 tys. m² pow. użytkowej/ oraz ośrodek zdrowia, ośrodek młodzieżowy, kino, bibliotekę, bank, pocztę, hotel, dwie szkoły średnie, ośrodek sportowy, kościół, dom rencistów i administrację.

Strefa ruchu pieszego jest odizolowana od komunikacji kołowej, a dostawy towarów odbywają się pod płytą ośrodka. Głównym elementem powierzchni komunikacji pieszej jest plac o wymiarach 60 x 90 m /5400 m²/, przylegający do linii metra, biegnącej pod ziemią wzdłuż północnej granicy ośrodka. Z placu wychodzą pod kątem prostym do linii metra dwie główne, równoległe do siebie, ulice handlowe. Pomiędzy nimi mieszczą się wymienione trzy domy towarowe a od zewnątrz przylegają inne obiekty usługowe. Strefa komunikacji pieszej jest częściowo chroniona przed czynnikami atmosferycznymi przez głębokie podcienia. Na placu znajduje się duży basen, wieża kościoła, usytuowanego w zachodniej pierzei, drzewa, donice kwiatowe, ławki. Okresowo ustawiane są letnie kawiarenki oraz stragany.

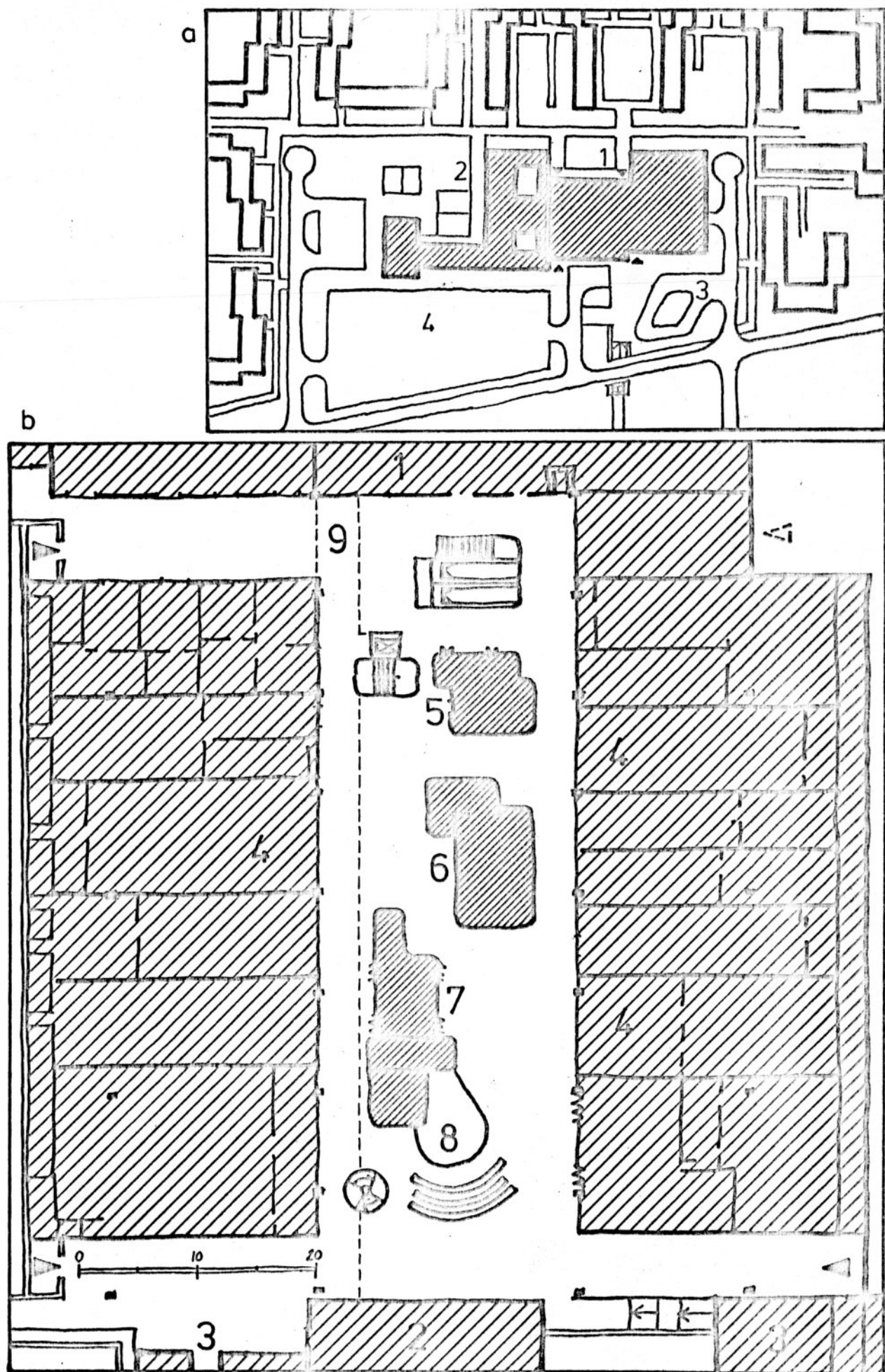
Ośrodek usługowy Brandbergen Centrum, Haninge/⁶⁹

/proj. G. Gedervall/ - rys. 12

Ośrodek jest centrum osiedla satelitarnego aglomeracji Sztokholmu, położonego ok. 30 km na południe od śródmieścia.

Zespół zajmuje jeden trzykondygnacyjny budynek /pow. zabudowy ok. 15 tys. m², pow. użytkowa 34 tys. m²/ . Program użytkowy obejmuje dwa domy towarowe, sklepy, bank, pocztę, usługi fryzjerskie itp. Wydzieloną część obiektu zajmuje szkoła z salą sportową, połączona z częścią usługową biblioteką.

Podstawowym elementem strefy komunikacji pieszej w zespole

Rys. 12. Ośrodek usługowy Brandbergen Centrum, Haninge, Sztokholm: a/ sytuacja, b/ rzut hallu części handlowej /opis s. 54 /.

Opis do rys. 12:

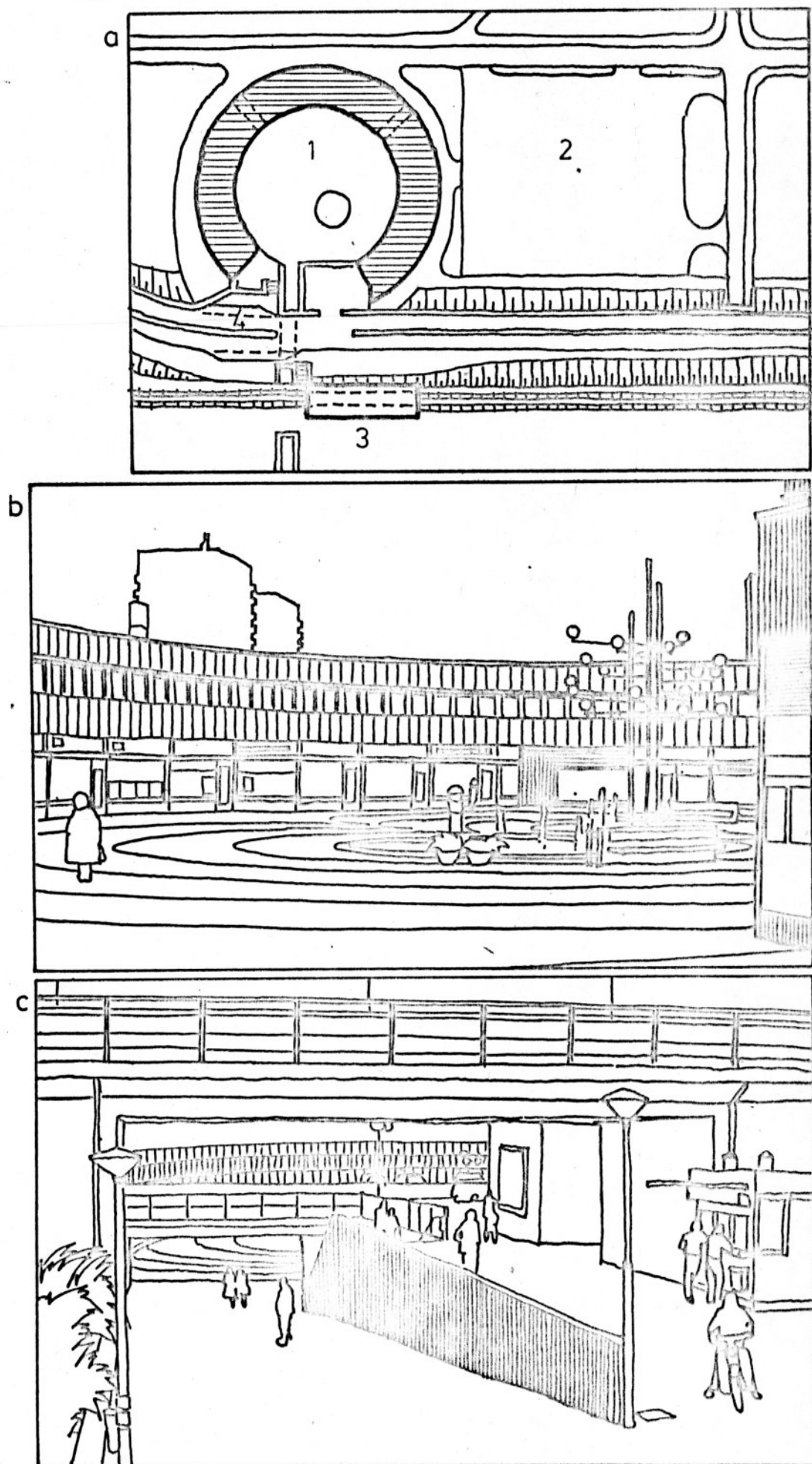
a/ sytuacja: 1. zespół handlowo-usługowy, 2. szkoła,
3. przystanek autobusowy, 4. parking;

b/ rzut hallu części handlowo-usługowej:

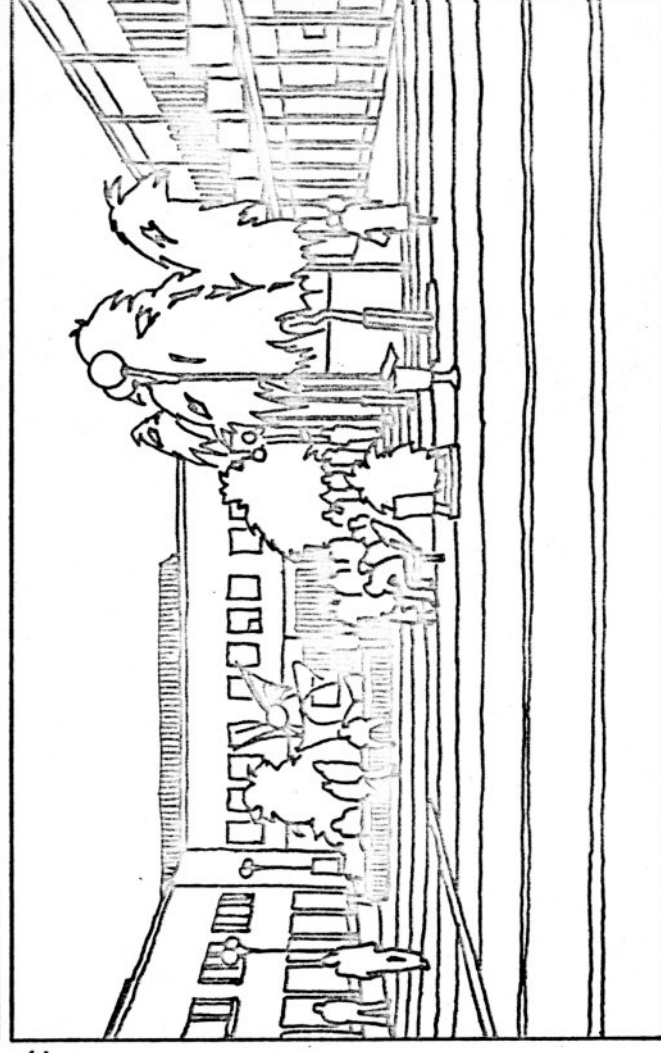
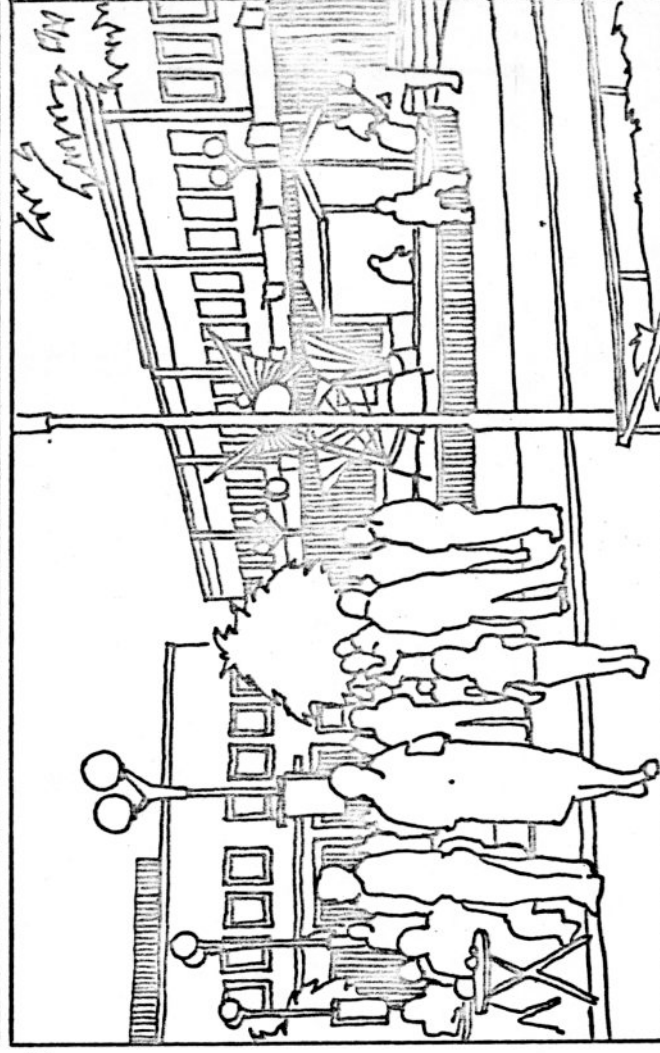
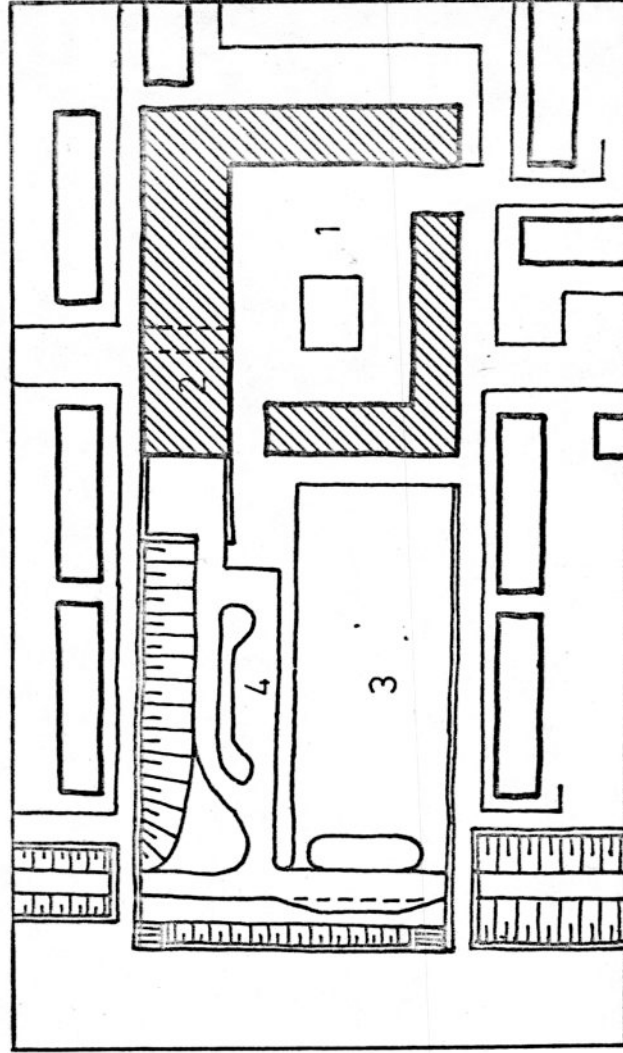
1. dom towarowy, 2. biblioteka, 3. szkoła, 4. handel
i usługi, 5. kiosk, 6. butik, 7. kwiaciarnia,
8. scena, 9. galeria na drugiej kondygnacji.

Opis do rys. 13 i 14:

1. plac, 2. stacja metra, 3. parkingi,
4. przystanek autobusowy.

Rys. 13. Ośrodek usługowy Ragsved Centrum, Sztokholm:
a/ sytuacja /opis s. 54 /, b/ widok placu, c/ dojście
od stacji metro.

Rys. 14. Dwórce usługowy Rynku Centrum, Sztokholm:
a/ sytuacja / opis s. 54 /, b/ i c/ widoki placu.

Rys. 15. Ośrodki usługowe wokół Sztokholmu - widoki hall'ów:
a/ Huddinge Centrum, b/ Sätra Centrum, c/ Hallunda Centrum.

jest wewnętrzny, dwukondygnacyjny hall o wymiarach 21 x 67 m /pow. 1400 m²/ i wysokości ok. 7,0 m. Wiąże się czterema wyjściami z terenami mieszkaniowymi, parkingiem i przystankiem autobusowym. W hallu znajdują się: kiosk gazetowy, "Zoo-Butik", mała kwiaciarnia oraz scena. Dwie klatki schodowe prowadzą na galerię wzdłuż jednej z dłuższych ścian wnętrza. Hall posiada oświetlenie dzienne dzięki pasom okiennym pod stropem.

Z wielu innych podobnych ośrodków usługowych wokół Sztokholmu wymienić można Ragsved Centrum z okrągłym placem /rys. 13/, Rinkeby Centrum z prostokątnym placem /rys. 14/ oraz ośrodki z wewnętrznymi hallami: Huddinge Centrum, Sättra Centrum i Hallunda Centrum /rys. 15/ ⁷⁰

4.3.2. Ośrodki usługowe w Wielkiej Brytanii.

W Wielkiej Brytanii rozpoczęto po II wojnie światowej akcję budowania nowych miast wokół przeludnionych aglomeracji, głównie Londynu, Liverpool - Manchester i Glasgow. Powstał szereg koncepcji organizacji funkcjonalno-przestrzennej ośrodków usługowych tych miast, często ulegających daleko idącym zmianom w trakcie realizacji. Ewolucja poglądów dotyczących zasad kształtowania ośrodków zmierzała, podobnie jak w Szwecji, w kierunku koncentrowania obiektów usługowych i podnoszenia komfortu stref komunikacji pieszej. Przykładami mogą być pierwsze projekty ośrodków Harlow, Stevenage czy East Kilbride, o stosunkowo rozczłonkowanym układzie zespołów i niepełnej segregacji układów komunikacyjnych oraz późniejsze ośrodki Cumbernauld, Skelmersdale i Runcorn, realizujące ideę zwartego zespołu z pełną segregacją układów komunikacyjnych /głównie pionową/ oraz zabezpieczoną

przed czynnikami atmosferycznymi strefą ruchu pieszego/⁷¹ .

Centralny ośrodek usługowy, Runcorn/⁷²

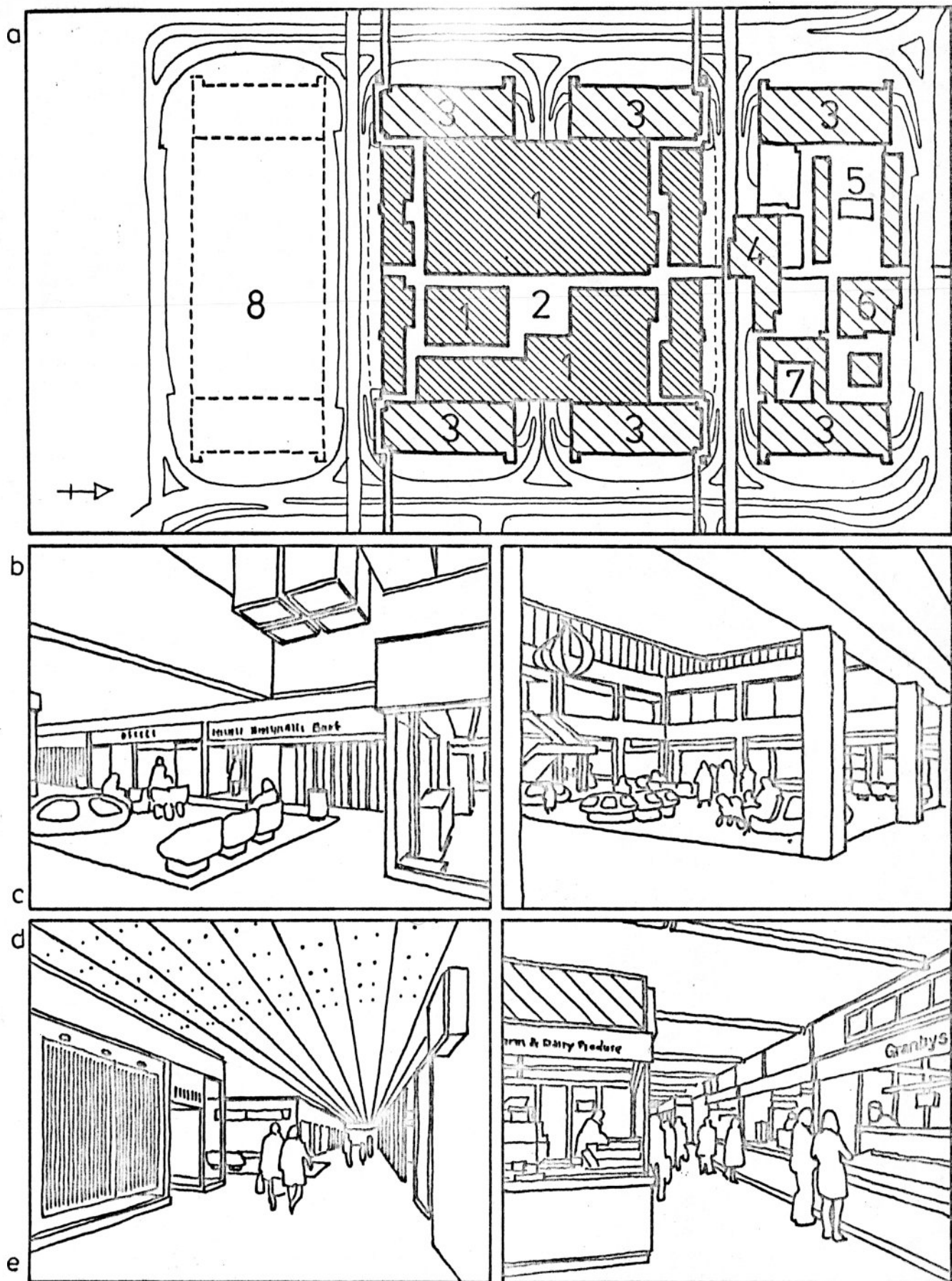
/proj. F. L. Roche, A. Ling, 1967 - 1971/ rys. 16

Runcorn leży w odległości 23 km na południowy wschód od Liverpoolu. Od 1964 rozpoczęto intensywnie rozbudowywać nowe miasto w celu odciążenia aglomeracji Liverpoolu. W 1970 roku liczyło 34 tys. mieszkańców, a w 1990 roku przewiduje się 90 tys. mieszkańców.

Układ ośrodka oparty jest na czterech pętlach komunikacyjnych, leżących na osi północ-południe. W północnej pętli znajdują się biura, siedziby sądu i policji oraz - od strony centrum układu - dworzec i przystanek autobusowy. Południowa pętla przewidziana jest dla przyszłej rozbudowy. W sąsiedztwie zespołu znajdują się obiekty administracji, szkolnictwa i służby zdrowia.

Dwie środkowe pętle zajmuje zespół usługowy. Jest to jednorodna, trzykondygnacyjna struktura budowlana. Przylegają do niej od wschodu i zachodu po dwa czteropoziomowe parkingi /2400 miejsc postojowych/. Kondygnację przyziemną zajmują magazyny i strefa dostaw towarów. Główny poziom usługowy znajduje się na drugiej kondygnacji. Program użytkowy obejmuje sklepy, banki, restauracje, puby, kino, salę taneczną oraz inne urządzenia usługowe /łącznie ok. 46 tys. m²/ na dwóch kondygnacjach/.

Układ komunikacji pieszej, głównie na drugiej kondygnacji jest w pełni zabezpieczony przed czynnikami atmosferycznymi /klimatyzacja/. Łączy zespół usługowy z parkingami, dworcem autobusowym /północna pętla/ oraz z terenami mieszkaniowymi kładkami

Rys. 16. Centralny ośrodek usługowy, Runcorn:
 a/ rzut poziomu handlowego /opis s.61 /, b/ - e/
 widoki hallu i pasaż.

Opis do rys. 16:

1. handel i usługi, 2. "Town square", 3. garaże wielopoziomowe, 4. dworzec autobusowy, 5. biura, 6. sąd, 7. policja, 8. teren przyszłej rozbudowy.

Opis do rys. 17:

1. domy towarowe, 2. sklepy i inne usługi, 3. hall, 4. stacja metra i przystanki autobusowe, 5. biura i praktyki, 6. zespół gastronomiczny i kręgielnia, 7. hotel.

Opis do rys. 18:

a/ rzut głównego hallu: 1. domy towarowe, 2. sklepy i inne usługi, 3. kioski, sklepiki, 4. amfiteatr, 5. główne zejście na kondygnacje parkingowe, 6. galerie.

b/ fragment przekroju: 1. hall, 2. garaże, 3. amfiteatr, 4. dostawy towarów.

pieszymi nad otaczającymi ulicami. Główny ciąg pieszy o szerokości ok. 6,0 m przecina centralnie zespół na osi północ-południe. W środku układu przylega do niego hall /"Town square"/ o wymiarach 40 x 40 m /1600 m²/ i wysokości ok. 12,0 m. W północnej i południowej części zespołu przechodzą poprzecznie do głównego ciągu dwa mniejsze ciągi piesze z małymi placykami. Wnętrze strefy pieszej jest oświetlone światłem sztucznym oraz doświetlane świetlikami. Główny hall posiada oświetlenie dzienne, dzięki różnicy poziomów zadaszania. Wyposażenie jest stosunkowo skromne i obejmuje miejsca do siedzenia, nieliczne formy dekoracyjne oraz wykładziny dywanowe w hallu i na placykach.

4.3.3. Ośrodki usługowe w Holandii

Holandia posiada tradycje awangardowych poszukiwań w architekturze. Znaczące rozwiązania zostały zrealizowane również w zakresie projektowania ośrodków usługowych. W latach 1952-1954 powstał znany zespół handlowy Lijnbaan w Rotterdamie /proj. J. Van den Brock i J. Bakema/ z główną, pieszą ulicą, otoczoną obiektami usługowymi/⁷³. Przykładem nowszych rozwiązań, podążających w podobnych kierunkach jak omawiane wcześniej ośrodki Szwecji i W. Brytanii, może być ośrodek usługowy "Zuidplein" w Rotterdamie.

Nową koncepcję ośrodków usługowych dla małych miast i osiedli miejskich zaproponował holenderski architekt F. van Klinger. Głównymi cechami tych rozwiązań są: duża elastyczność kształtowania przestrzeni ośrodka, wieloużytkowość znacznych powierzchni, rezygnacja z wielu tradycyjnych podziałów przestrzennych, mobilność wyposażenia oraz silny związek funkcji użytkowych /handel, gastronomia/ z funkcjami socjo-kulturowymi /kluby, szkoły, teatry

itp./ Taki sposób projektowania ośrodków wiąże van Klingerena z tradycjami centrum miejskiego /agora/ oraz z postawą architekta wobec zagadnień społecznych/⁷⁴ . Ilustracją poglądów van Klingerena są trzy projekty ośrodków: "t'Karregat" w Eindhoven oraz "Agory" w Dronten i Lelystad, z których dwa pierwsze zostały zrealizowane.

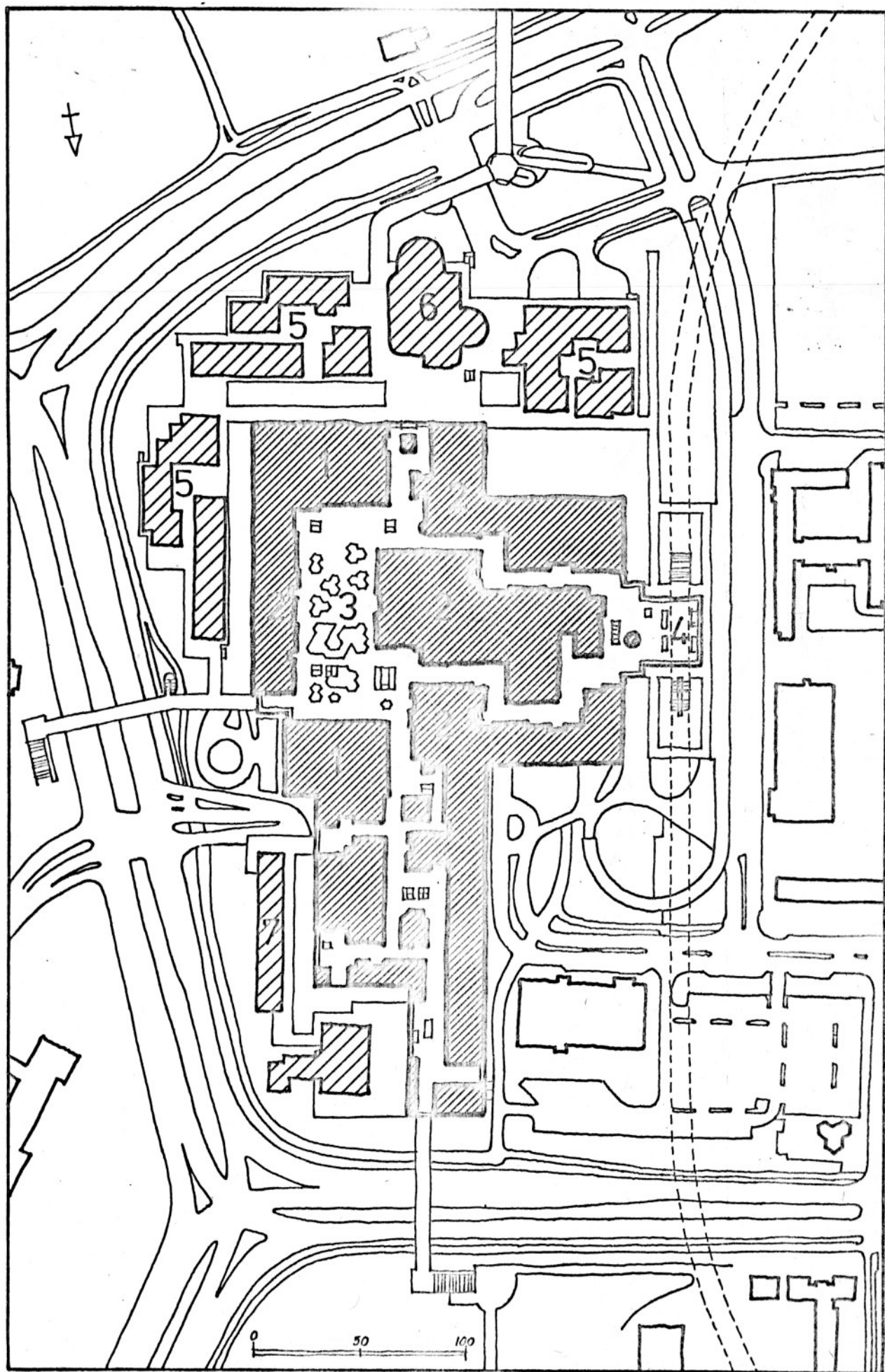
Ośrodek usługowy "Zuidplein", Rotterdam/⁷⁵
/proj. H.D. Bakker/ - rys. 17.

Rotterdam-Zuid leży na lewym brzegu Mozy i liczy około 300 tys. mieszkańców /1974/. Ośrodek zlokalizowany jest przy linii metra, łączącego dzielnicę z centrum Rotterdamu. W sąsiedztwie zespołu usługowego znajdują się: szpital oraz kompleks wystawowo-sportowy.

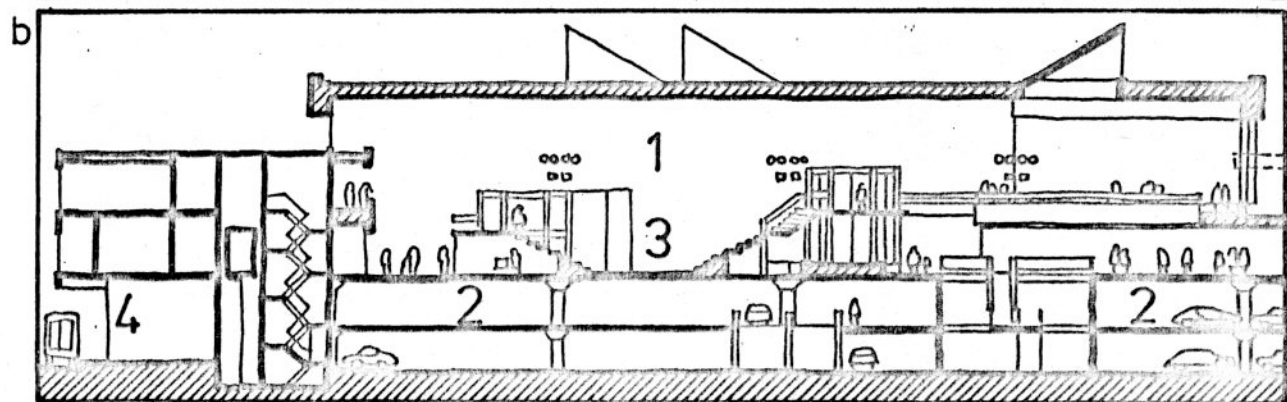
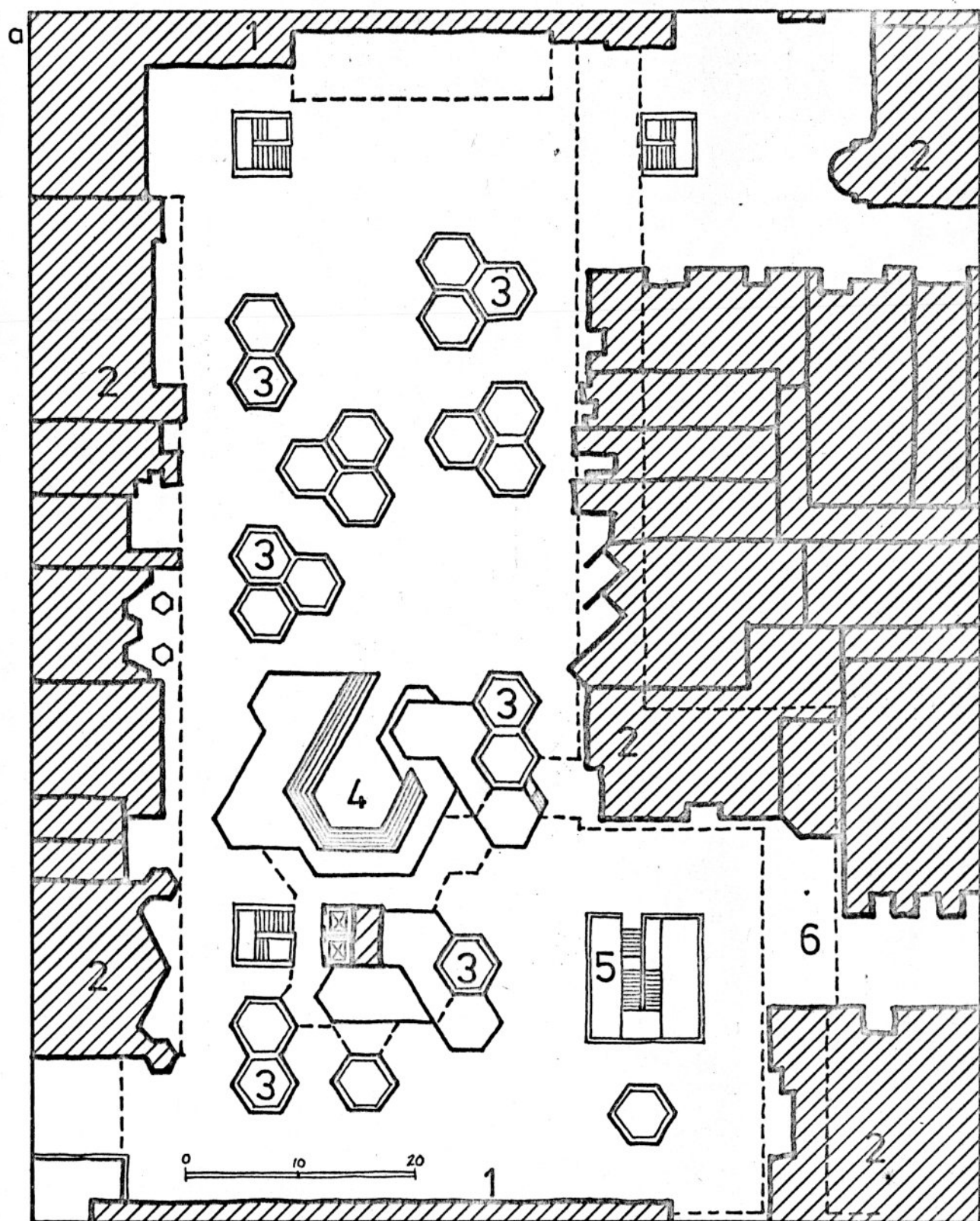
Ośrodek jest zwartym kompleksem budowlanym o czterech kondygnacjach. Dwie pierwsze kondygnacje zajmują parkingi, magazyny i strefa dostaw towarów.

Program użytkowy ośrodka obejmuje trzy domy towarowe, liczne sklepy, restauracje i kawiarnie, biura turystyczne, hotel, kręgielnię, salę tenisa stołowego , biura i praktyki lekarskie itp.

Główna strefa ruchu pieszego /III kondygnacja/ znajduje się na wysokości 6,0 m nad poziomem terenu. W centralnej części - usługowej - jest zadaszona. Układ ciągów pieszych, oparty na krzyżu, zdeterminowany jest położeniem stacji metra /od zachodu/ oraz lokalizację kładek pieszych na pozostałych, trzech kierunkach, łączących ośrodek /pośrednio stację metra/ z terenami mieszkaniowymi. Na skrzyżowaniu tych ciągów, w środku

Rys. 17. Ośrodek usługowy "Zuidplein", Rotterdam - rzut głównej kondygnacji pieszej /opis s. 61 /.

Rys. 18. Ośrodek usługowy "Zuidplein", Rotterdam: a/ rzut głównego
 hallu b/ fragment przekroju

zespołu znajduje się hall o wymiarach ok. 35 x 100 m i wysokości 11,35 m. W jego obrębie znajdują się kioski, małe sklepiki oraz amfiteatralnie ukształtowane miejsca do odpoczynku lub oglądania występów, spektakli itp. Hall posiada na części obwodu galerie, które umożliwiają dostęp do części sklepów umieszczonych na wyższej kondygnacji. Połączenia pomiędzy elementami funkcjonalnymi na różnych kondygnacjach i poza zespołem zapewniają liczne klatki schodowe, schody ruchome, windy, rampy, kładki itp.

Ośrodek usługowy "t'Karregat", Eindhoven/⁷⁶

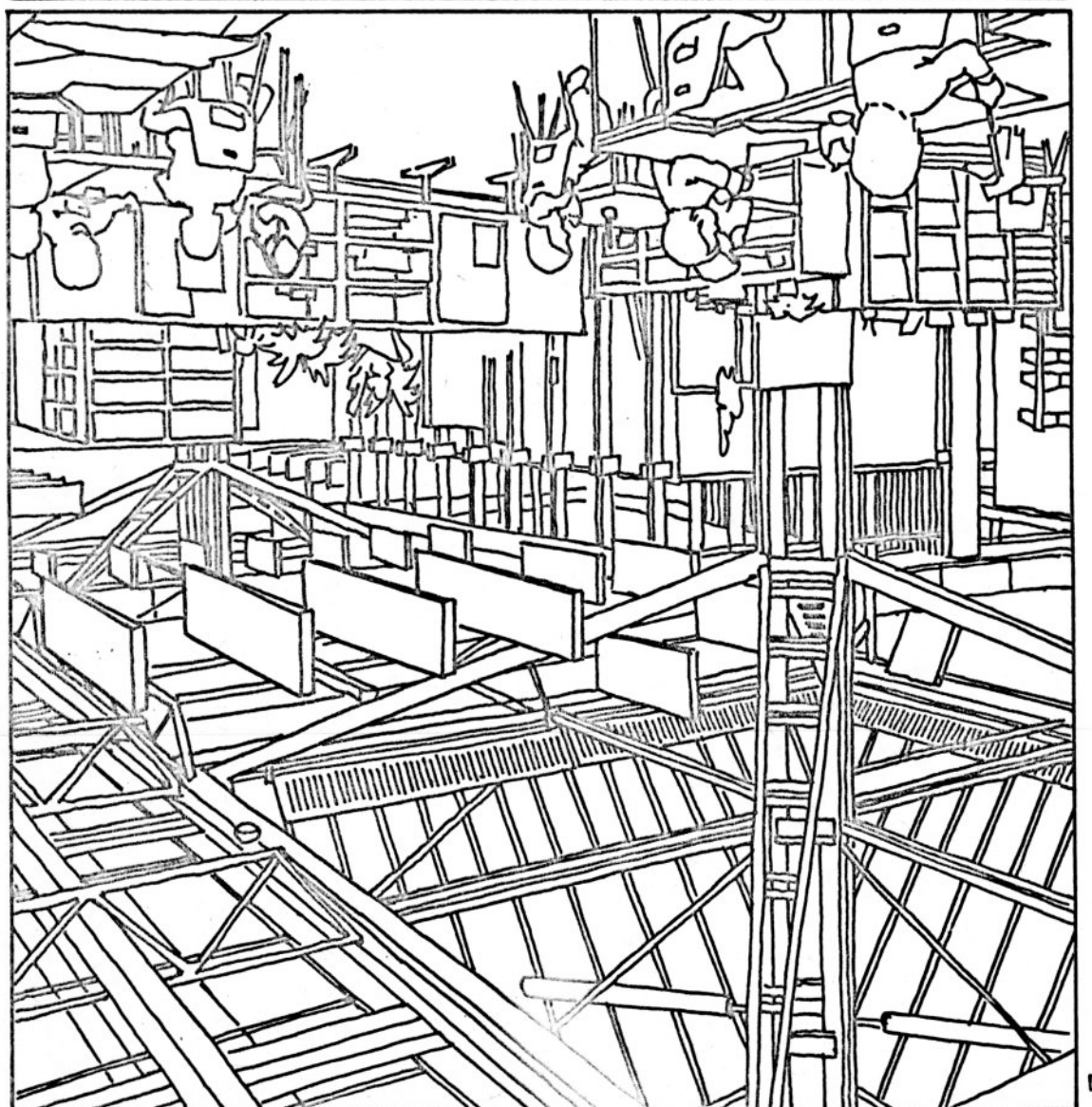
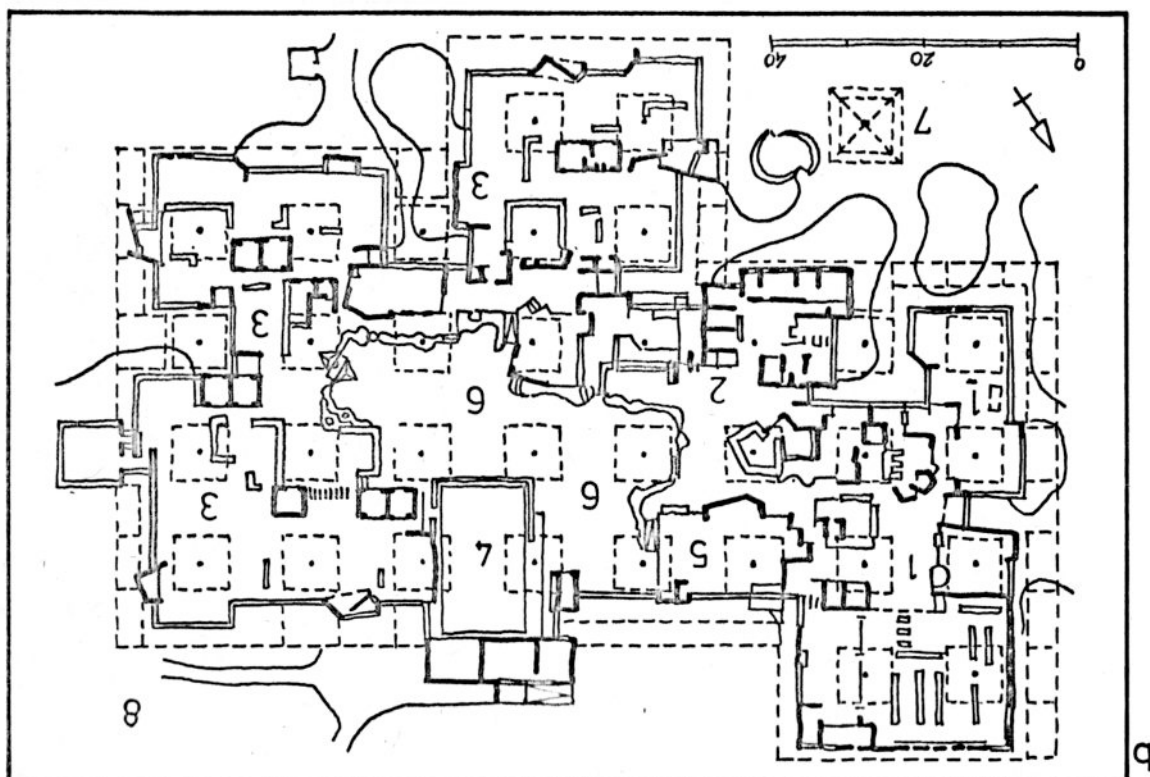
/proj. F. van Klingereren, J.A.M. Mulder, J.J.A. de Weijr/

- rys.19.

Ośrodek mieści się w osiedlu mieszkaniowym Geestenberg w Eindhoven, które liczy ok. 7 tys. mieszkańców /1976/. Położony jest w paśmie zieleni oddzielającej tereny mieszkaniowe od terenów przemysłowych.

Zespół tworzy jednorodną strukturę budowlaną w przeważającej części jednokondygnacyjną /pow. zabudowy ok. 6750 m²/ o zróżnicowanych poziomach /wysokość 5,0 - 7,0 m/. W całości jest zadaszony, a oświetlenie światłem dziennym możliwe jest dzięki ostrosłupowym świetlikom, umieszczonym na słupach konstrukcyjnych.

Program użytkowy obejmuje: kilka sklepów, supermarket, bar, kawiarnię i restaurację, bank, bibliotekę i czytelnię, dwie szkoły podstawowe z salą gimnastyczną, pomieszczenia dla dzieci, młodzieży i majsterkowiczów, grupę gabinetów lekarskich oraz inne powierzchnie wieloużytkowe.

Opis do rys. 19:

1. część handlowa, 2. kluby, rekreacja, 3. szkoły,
4. sala sportowa, 5. biblioteka, 6. strefa wielofunkcyjna,
7. plac zabaw, 8. parkingi.

Opis do rys. 20:

- b/ 1. wielofunkcyjny hall, 2. amfiteatr, 3. zespół gastronomiczny, 4. ambulatorium, 5. sala konferencyjna, 6. bilard, 7. sala wystawowo-taneczna /na antresoli/, 8. ekrany projekcyjne, 9. parkingi,
- c/ warianty użytkowania ośrodka: 1. wykłady koncerty, 2. projekcja filmowa, nabożeństwa, wystawy, 3. sport, 4. targowisko.

Opis do rys. 21:

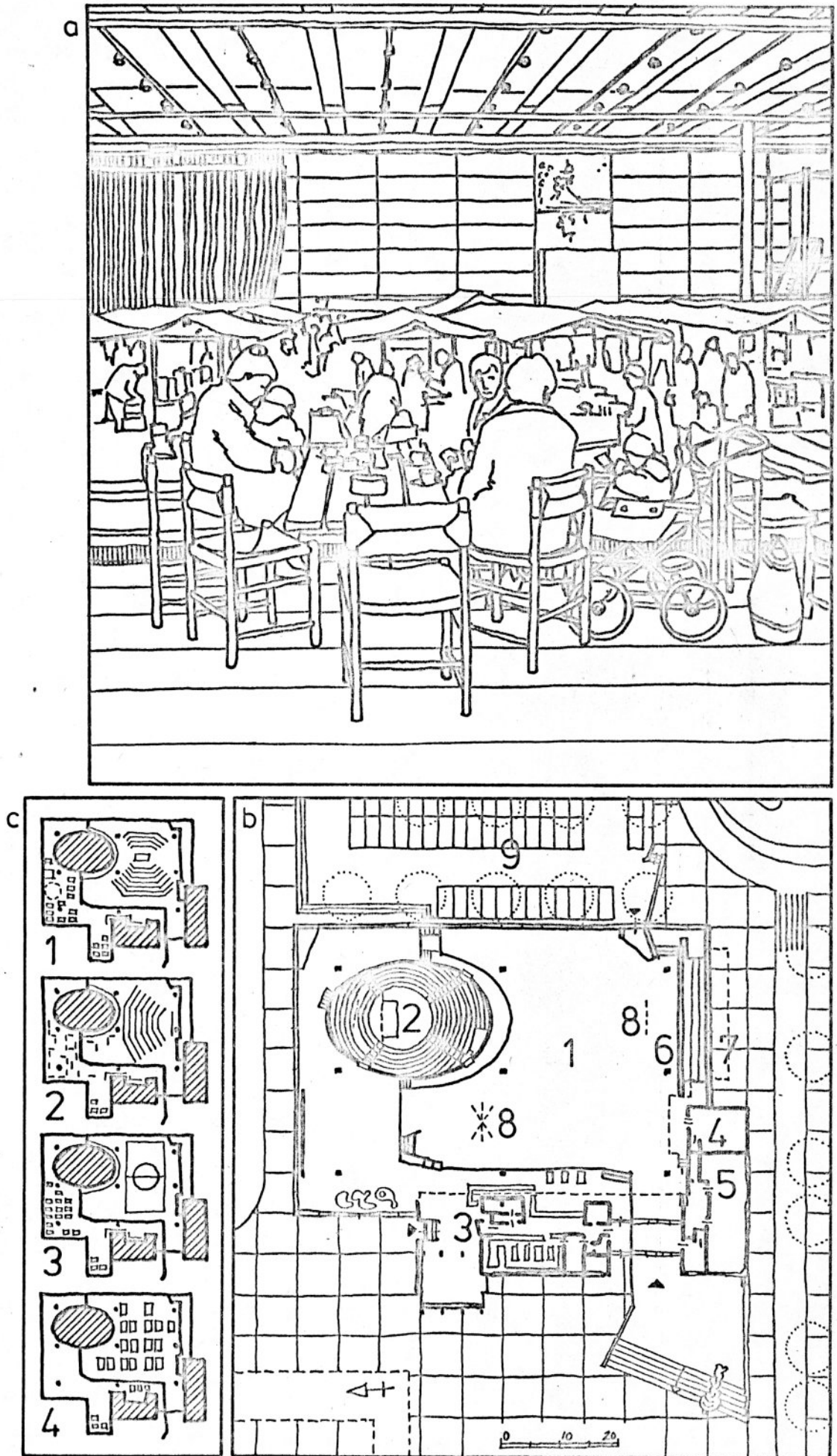
1. biura, 2. basen, 3. kościół, 4. biblioteka, 5. teatr,
6. sala kongresowa, 7. hall wielofunkcyjny, 8. sala sportowa, 9. teatr eksperymentalny.

Podział przestrzenny ośrodka jest swobodny. Większość przegród wykonano z lekkich ażurowych ścianek. Z wielu tradycyjnych podziałów zrezygnowano np. wydzielania sali konsumpcyjnej. Pozwala to na kontakt wizualny pomiędzy różnymi elementami ośrodka /np. wnętrza szkół/. Z tego powodu strefa komunikacji pieszej w ośrodku jest trudna do jednoznacznego wydzielania. Większość powierzchni użytkowych elementów usługowych integralnie wiąże się z ciągami pieszymi, posiadając jednocześnie możliwość różnorodnego użytkowania. W centrum ośrodka znajduje się obszerna wolna przestrzeń, która według założenia projektowego może pełnić funkcje m.in.: sali gier sportowych i zabaw, miejsca zebrań publicznych, spektakli i koncertów, targowiska itp.

Przeważająca część wyposażenia ośrodka pozwala na dokonywanie zmian aranżacyjnych, stosownie do aktualnych potrzeb użytkowników. Również wspomniane wewnętrzne przegrody umożliwiają ewentualne zmiany w ukształtowaniu wnętrza. Geometryczne podziały segmentów budowlanych i wyposażenia są zlagodzone przez podwieszane od stropu ekrany akustyczne i daszki z kolorowych tkanin oraz zieleni swobodnie rozmieszczoną pomiędzy elementami ośrodka.

Wielofunkcyjny ośrodek "Agora", Dronten/77
/proj. F. van Klingeren/ - rys. 20.

Miasto Dronten powstało na początku lat 60-tych na osuszonych terenach Zuyder Zee. Liczy ok. 10 tys. mieszkańców /1976/, a przewiduje się, że w roku 2000 będzie liczyć 20 tys. mieszkańców.

Rys. 20. Ośrodek usługowy "Agora", Dronten: a/ widok hallu z targowiskiem, b/ rzut ośrodka, c/ warianty użytkowania ośrodka /opis s. 68 /.

Ośrodek został zaprojektowany jako jednoprzestrzenna, jednokondygnacyjna hala przekryta kratownicami /pow. zabudowy ok. 4200 m², wysokość ok. 9,0 m/. Główną część ośrodka zajmuje wielofunkcyjna przestrzeń, która może pełnić rolę targowiska, sali sportowej i kinowej, powierzchni wystawowej, miejsca zebrań, prelekcji, koncertów, festynów, uroczystości religijnych itp. Poza tym program użytkowy obejmuje amfiteatr, bar, restaurację i kawiarnię ze wspólnym zapleczem, kręgielnię, salę konferencyjną i ambulatorium oraz salę wystawową i taneczną na antresoli.

Wewnętrzne przegrody pionowe zredukowane są do minimum /amfiteatr, zaplecze gastronomiczne i socjalne, sala konferencyjna z szatnią i ambulatorium/. Pozostała, przeważająca część powierzchni ośrodka jest ogólnie dostępna, a dzięki mobilnemu wyposażeniu może łatwo ulegać przekształceniom funkcjonalnym. Dlatego trudno jest wyznaczyć granicę pomiędzy ogólną powierzchnią komunikacyjną a powierzchnią użytkową elementów usługowych.

Do wyposażenia wnętrza należą stoły, krzesła, ławy, stragany, elementy wystawowe, podwieszone ekrany do projekcji filmowej i telewizyjnej /5,0 x 7,0 m/ oraz wiele innych urządzeń związanych z funkcjami ośrodka. Elementami dekoracyjnymi są duże obrazy wiszące na ścianach, zieleni oraz plastikowe formy rzeźbiarskie.

Wielofunkcyjny ośrodek "Agora", Lelystad/⁷⁸
/proj. F. van Klingeren/ - rys. 21.

Ośrodek przewidziany jest dla nowego miasta Lelystad, położonego niedaleko od Dronten, również na obszarze polderów. Zespół jest zwartym układem przestrzennym złożonym z centralnej hali oraz otaczającej ją z trzech stron 3-4 kondygnacyjnej struktury budowlanej. Program użytkowy obejmuje wielofunkcyjną halę /sport, targowisko, itp./, część handlową /sklepy na trzech kondygnacjach/, część gastronomiczną /kilka wyspecjalizowanych barów/, teatr, który może pełnić również funkcje kościoła, studia telewizyjnego i sali kongresowej, ośrodek młodzieżowy i teatr eksperymentalny, basen, hotel i salę sportową.

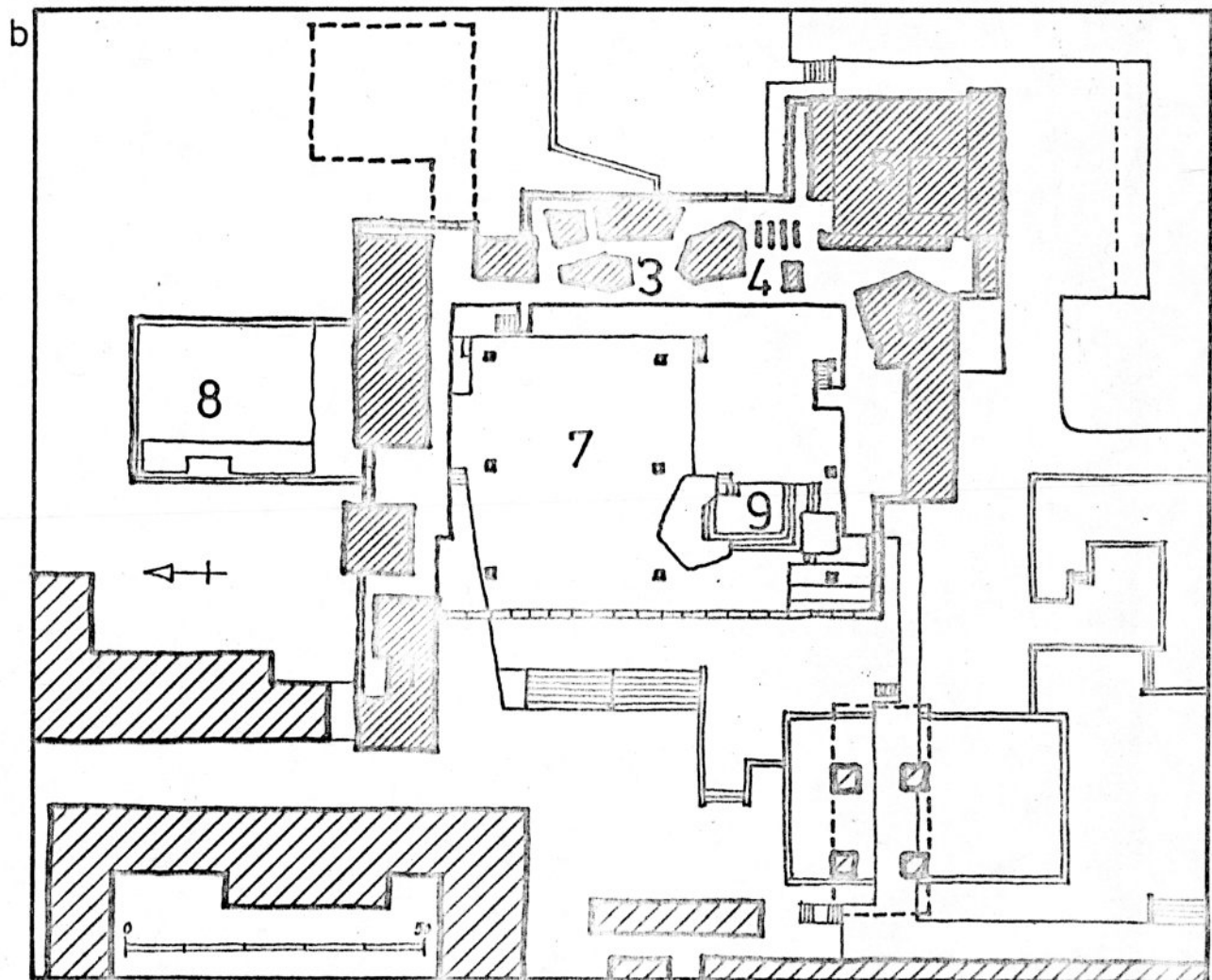
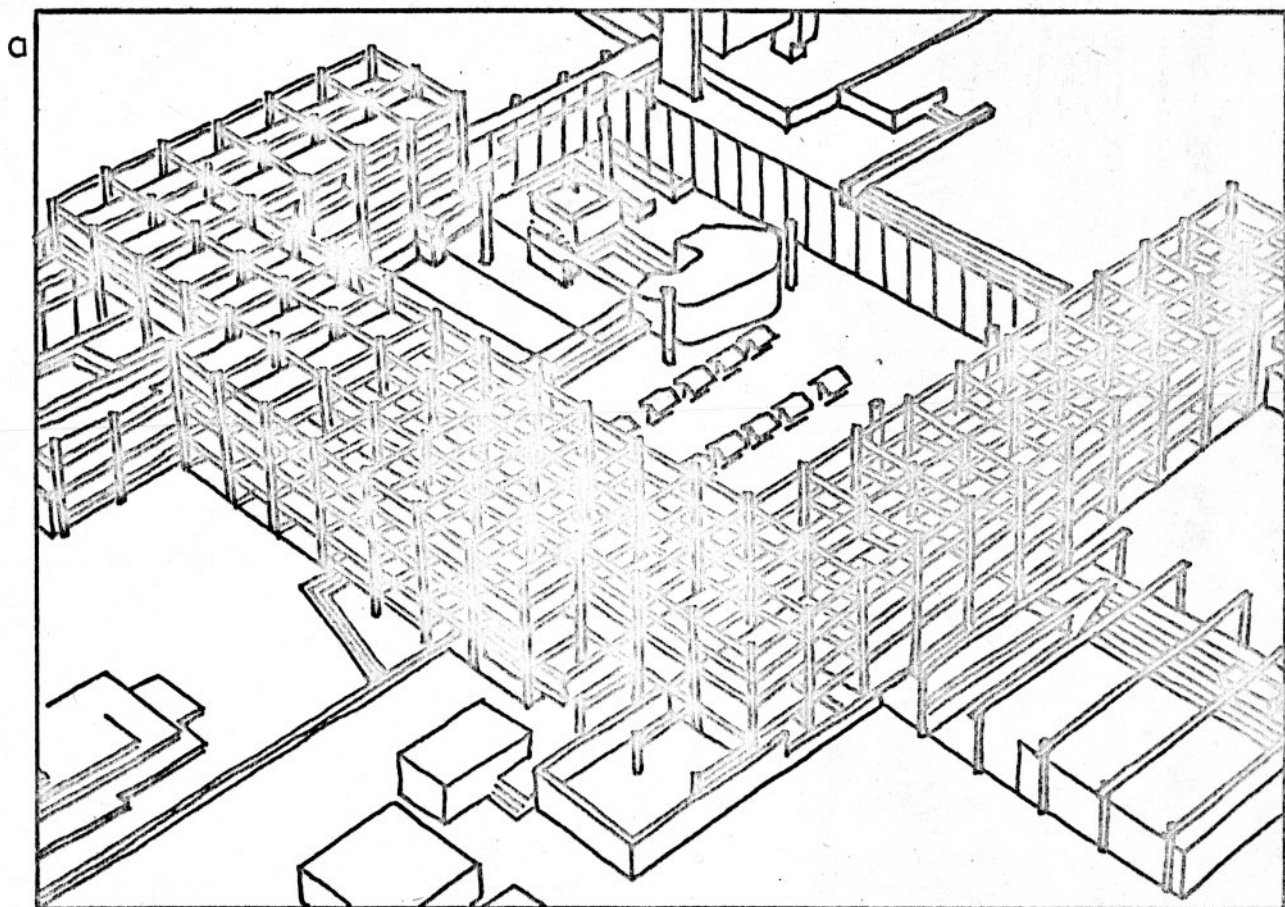
Podobnie jak w dwóch poprzednich ośrodkach strefa komunikacji pieszej nie jest wydzielona. Przestrzennie ograniczone są jedynie zaplecza elementów usługowych, hotel oraz elementy wymagające izolacji akustycznej /teatr/ lub klimatycznej /sala sportowa, basen/.

Projekt nie został jeszcze zrealizowany /1976/.

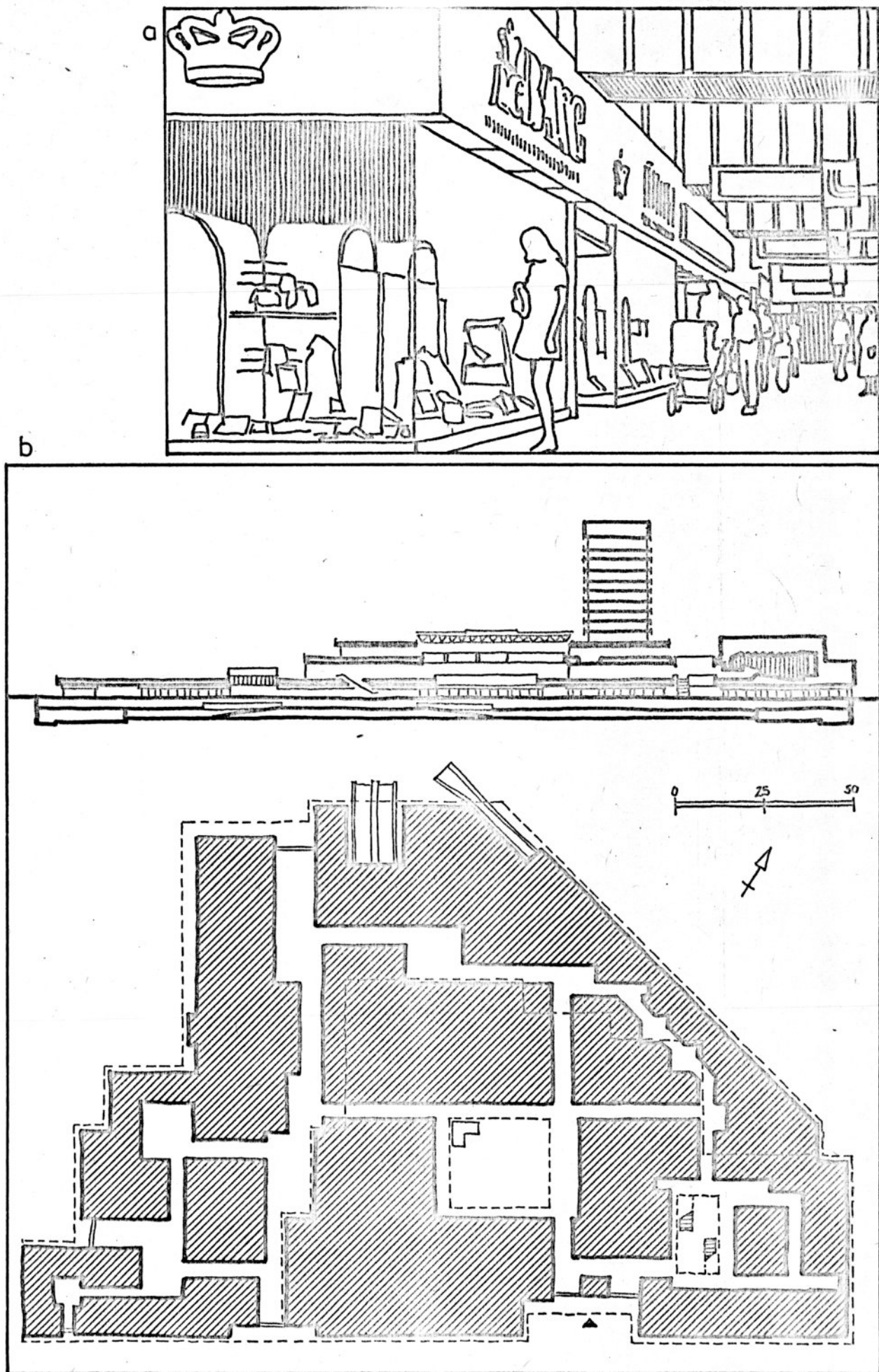
4.3.4. Inne ośrodki usługowe

Ośrodek usługowy, Lyngby /Dania//⁷⁹
proj. M.A.A. Gunnar Krohn, 1969 - 1973 - rys. 22.

Ośrodek jest jednym z dwóch głównych centrów usługowych, przewidzianych w planie regionalnym w zewnętrznym pierścieniu aglomeracji Kopenhagi. Położony jest w odległości ok. 15 km na północ od śródmieścia.

Rys. 21. Ośrodek usługowy "Agora", Lelystad: a/ widok makiety ośrodka /bez załadunku/, b/ rzut trzeciej kondygnacji /opis s. 68 /.

Rys. 22. Ośrodek usługowy Lingby, Kopenhaga: a/ widok pasażu, b/ rzut kondygnacji przyziemnej i przekrój.

Program użytkowy obejmuje dużą liczbę różnej wielkości sklepów, supermarket, trzykondygnacyjny dom towarowy, restauracje, bary i kawiarnie, kino, teatr, hotel, zespół odnowy biologicznej z basenem, banki, biura i gabinety lekarskie.

Ośrodek jest jednorodną strukturą budowlaną. Na dwóch podziemnych kondygnacjach zlokalizowane są parkingi /1200 stanowisk postojowych/ oraz magazyny i strefa dostaw towarów. Na głównej, przyziemnej kondygnacji /ok. 25 tys. m²/ mieści się większość obiektów handlowych. Pozostałe elementy usługowe zajmują dwie wyższe kondygnacje /11 tys. m²/. Hotel i biura znajdują się w budynkach nad zespołem usługowym.

Strefa komunikacji pieszej, w całości zadaszona, składa się z uliczek handlowych, kilku placyków i centralnego hallu /"Piazza"/. Główny plac ma wymiary ok. 30 x 40 m /1200 m²/ i wysokość ok. 18,0 m. Przekryty jest rusztem kratowym, w całości przeszklonym, co umożliwia dzienne oświetlenie wnętrza. Na obwodzie hallu, na wysokości drugiej i trzeciej kondygnacji znajdują się galerie komunikacyjne. Plac posiada liczne elementy wyposażenia: ławki, siedziska, donice z bogatą roślinnością i inne elementy dekoracyjne, kawiarenkę oraz narożnie usytuowane podium. Drugi co do wielkości hall /ok. 500 m²/ wiąże przyziemną kondygnację handlową z drugą kondygnacją, na której w tej części ośrodka znajduje się kino i teatr. Uliczki handlowe tworzą układ oparty o cztery główne wejścia do ośrodka. Ich szerokość wynosi od 3,0 do 10,0 m. W części są doświetlane świetlikami dachowymi.

Ośrodek usługowy "Glatt", Zurych-Wallisellen /Szwajcaria//⁸⁰
 proj. Victor Gruen i in., 1971-1975 - rys. 23 .

Ośrodek znajduje się na wschód od Zurychu, w obrębie terenów przemysłowo-mieszkaniowych. Przylega do skrzyżowania ważnych arterii komunikacyjnych.

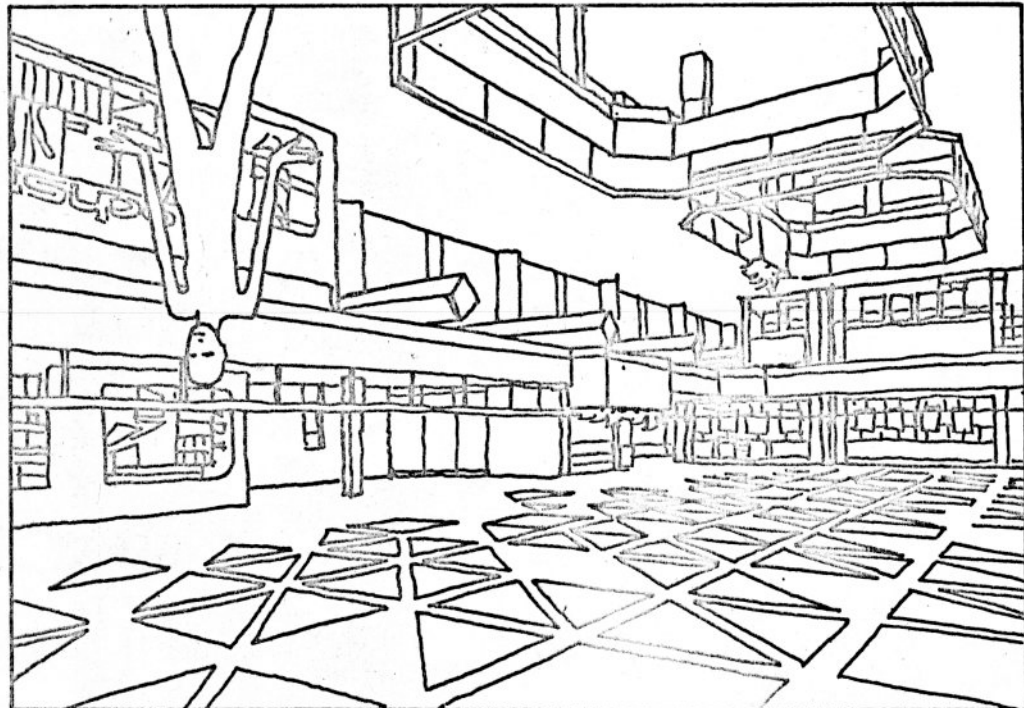
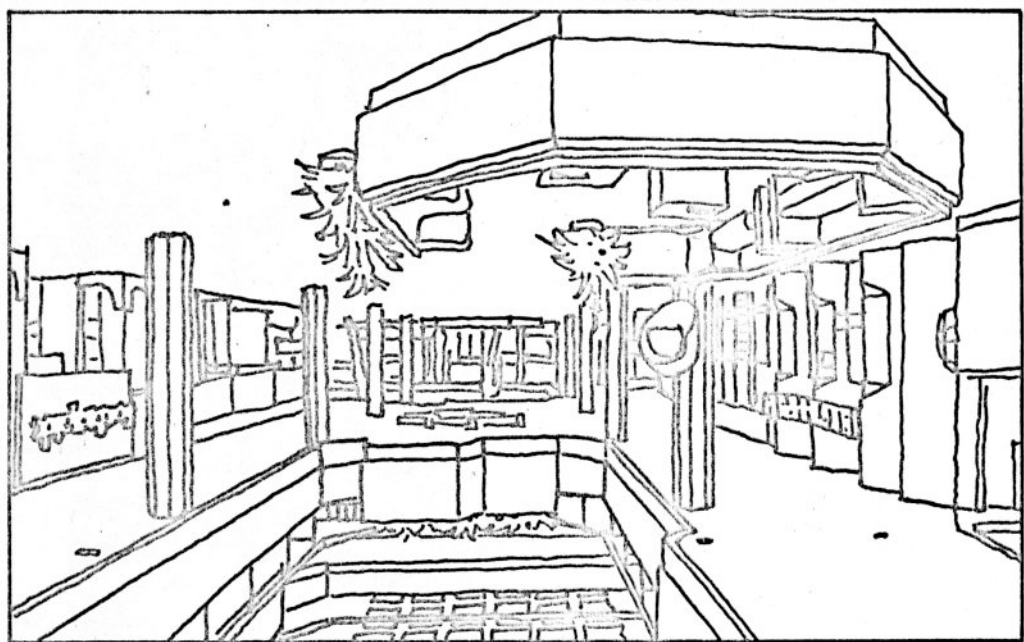
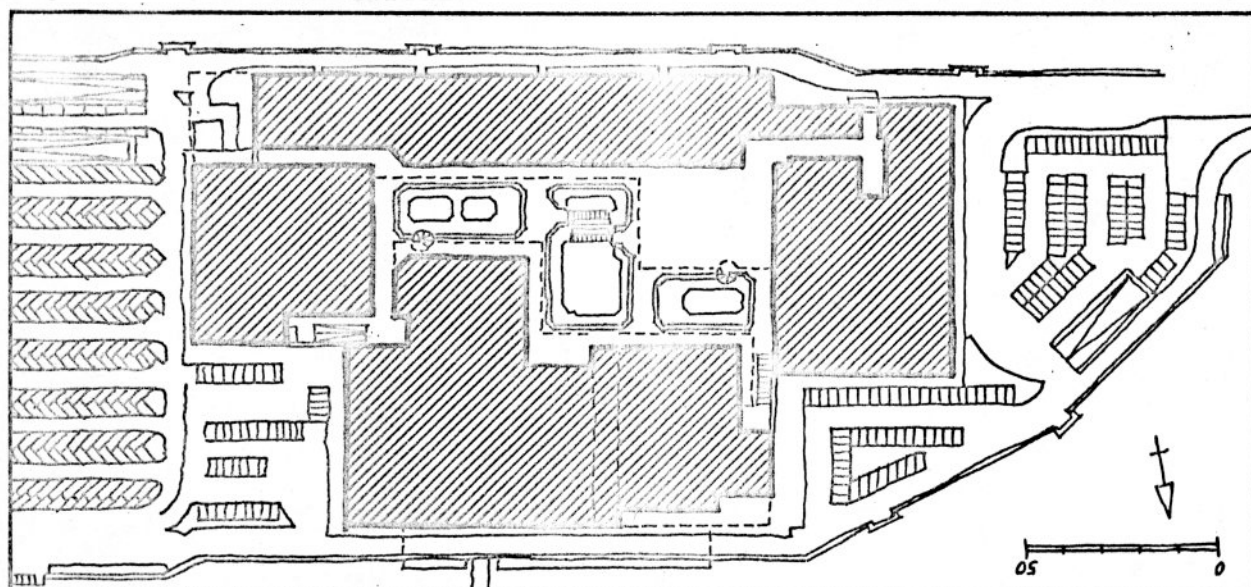
Zespół jest jednorodną strukturą budowlaną. Składa się z trzech kondygnacji usługowych, przylegających od wschodu i zachodu dwóch pięciokondygnacyjnych parkingów oraz budynku biurowego nad ośrodkiem /łączna pow. 240 tys. m²/.

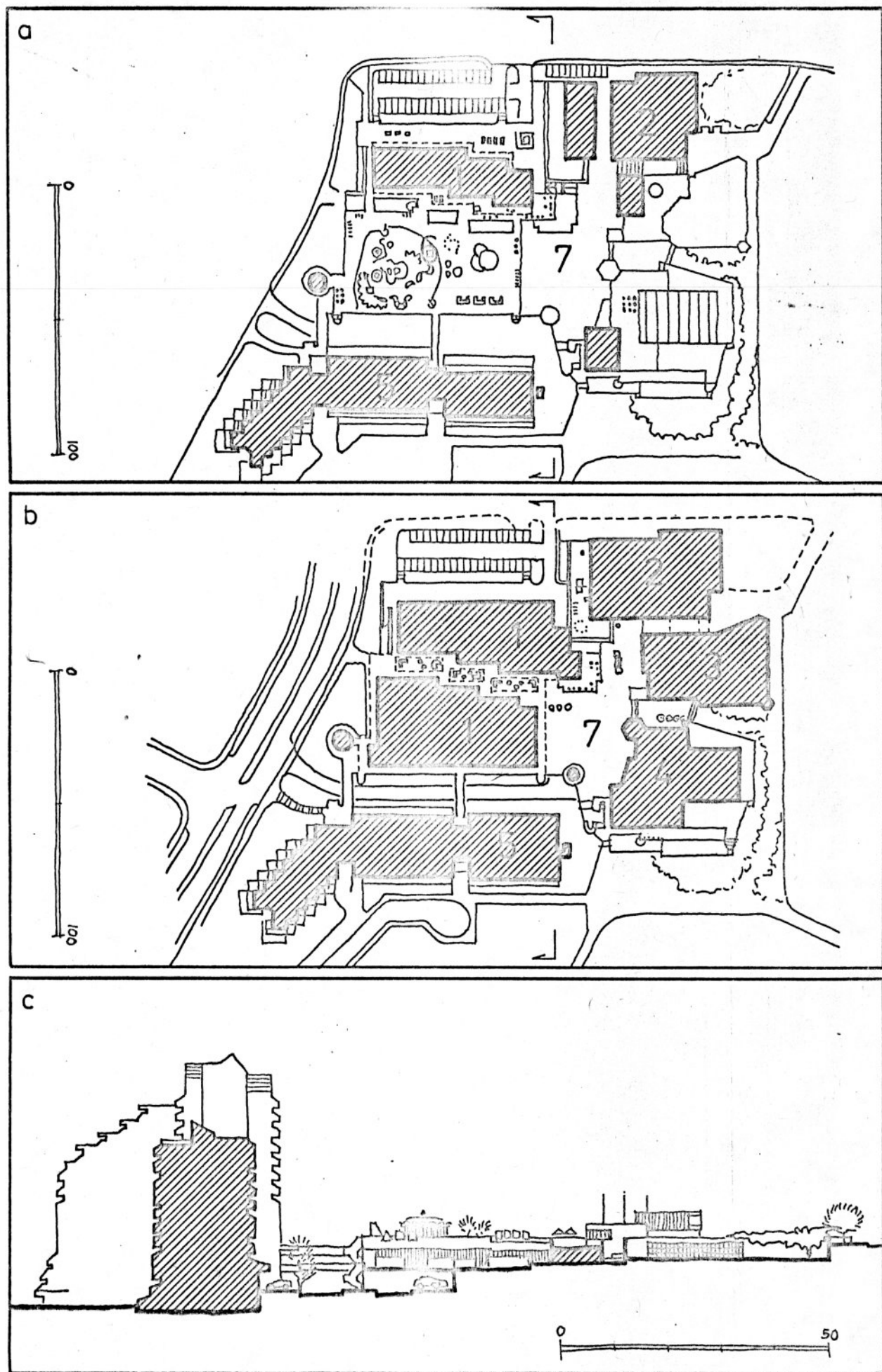
Program użytkowy obejmuje trzy duże, trzykondygnacyjne domy towarowe /60 % pow. usługowej/, oraz 70 innych jednostek usługowych: sklepy, restauracje, banki, biura podróży, usługi fryzjerskie itp. /łączna pow. usługowa 52 tys. m²/.

Strefa komunikacji pieszej łączy elementy usługowe z parkingami oraz z dojściem pieszym do ośrodka /na środkowej kondygnacji/ - pow. 14 tys. m². Głównym elementem tej strefy jest trzykondygnacyjna przestrzeń otoczona galeriami/"Mall"/, do której przylegają uliczki handlowe. Jej podstawa na dolnej kondygnacji zajmuje powierzchnię ok. 2300 m². "Mall" jest doświetlany od góry świetlikami. Wyposażenie obejmuje schody ruchome i kręte, siedziska, stojące i wiszące donice z roślinnością, basen, rzeźby i inne elementy dekoracyjne.

Ośrodek usługowy, Wiesbaden-Klarenthal /RFN//⁸¹
 proj. R. Schell, projekt konkursowy - I nagroda, 1971 - rys. 24

Ośrodek składa się z pięciu powiązanych ze sobą części:
 a/ zespół usługowy /sklepy, bar, restauracja, bank, poczta/
 z krytym pasażem; nad parterową częścią znajduje się ogród

Rys. 24. Ośrodek usługowy, Wiesbaden - Klarenthal: a/ rzut poziomu + 3,5 m, b/ rzut poziomu $\pm 0,00$ m, c/ przekrój /opis s. 79/.

Opis do rys. 24:

1. zespół handlowo-gastronomiczny, 2. zespół sakralny,
3. przedszkole, 4. zespół społeczno-kulturalny,
5. mieszkania, 6. plac zabaw, 7. rynek.

Opis do rys. 26:

- a/ Columbia Mall, Columbia, Maryland
 - b/ Southridge Mall, Milwaukee, Wisconsin
 - c/ Exton Square, Exton, Pennsylvania
 - d/ Forum 303, Arlington, Texas
 - e/ Willowbrook Shopping Center, Wayne Township, New Jersey
 - f/ Los Arcos, Scottsdale, Arizona
- /P - parkingi, D - domy towarowe, H-inne obiekty handlowe i usługowe/

Opis do rys. 27:

- a/ Exton Square, Exton, Pennsylvania
- b/ Westland Shopping Center, Westland, Michigan
- c/ Woodbridge Center, Woodbridge Township, New Jersey

zabaw dla dzieci;

b/ zespół sakralny - kościół, biblioteka, sale zebrań itp.;

c/ przedszkole;

d/ zespół społeczno-kulturalny: wielofunkcyjna sala /kino, zebrania publiczne itp./, gabinety lekarskie, kluby, księgarnia, piwiarnia, kręgielnia itd.;

e/ zespół mieszkaniowy /hotel, mieszkania służbowe/, pod którym mieszczą się garaże.

Powierzchnia zabudowy wynosi ok. 17 tys. m². Poszczególne części ośrodka zajmują od 1 do 3 kondygnacji, część mieszkaniowa - do 17 kondygnacji.

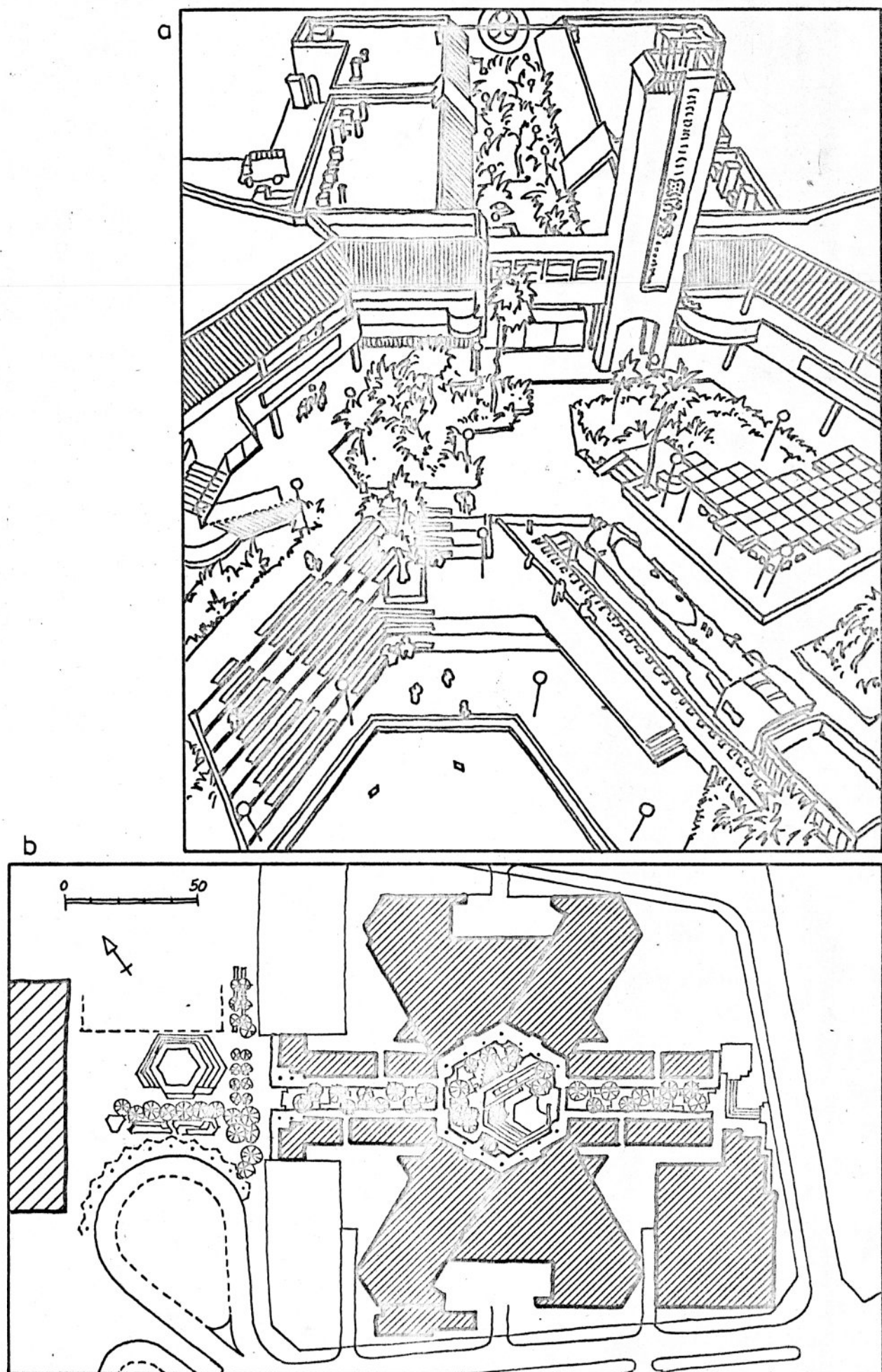
Strefa komunikacji pieszej w obrębie zespołu jest odizolowana od układu komunikacji kołowej. Głównym elementem tej strefy jest plac - "rynek" /Marktplaz/, spinający centralnie poszczególne części ośrodka /pow. ok. 1600 m²/. Wyposażenie składa się z różnych elementów, m.in.: kiosk, witryny wystawowe, elementy zabawowe, rzeźby, zieleni itp.

Ośrodek usługowy Kuzuha /Japonia//⁸²

proj. Takenaka Komuten - rys. 25.

Kuzuha jest nowym miastem, położonym około 20 km na północny wschód od Osaki. Zespół łączy dworzec kolejowy z terenami mieszkaniowymi.

Program użytkowy składa się z 70 jednobranżowych sklepów, dwóch supermarketów, domu towarowego i innych drobnych elementów usługowych.

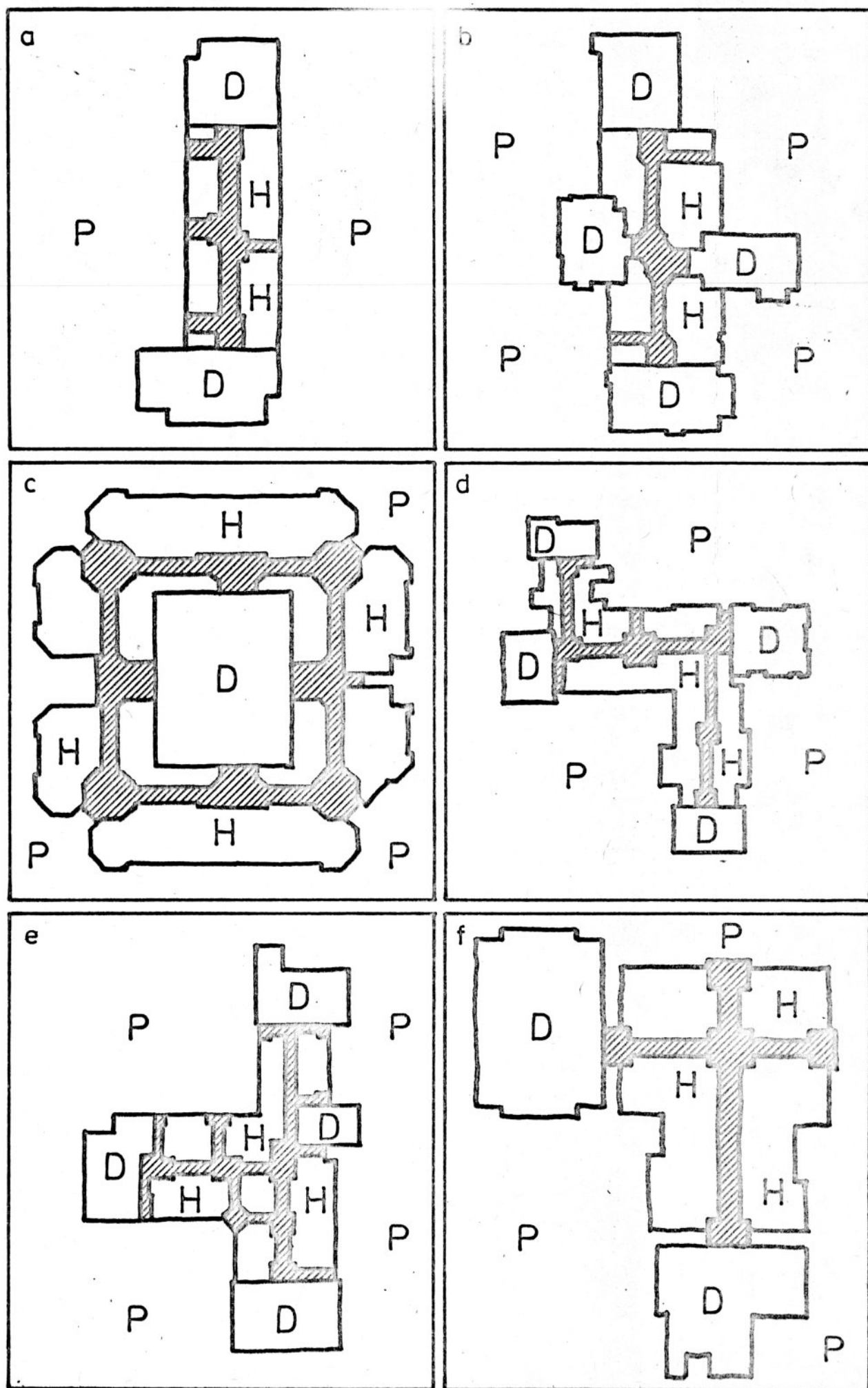
Rys. 25. Ośrodek usługowy, Kuzuha: a/ widok placu, b/ sytuacja

Oś układu przestrzennego stanowi odkryta, pieszka ulica /szerokość 14,4 m/ z głębokimi podcieniami. W centrum zespołu znajduje się sześciokątny plac /pow. 2100 m²/, od którego odchodzą promieniście cztery kryte, dwukondygnacyjne galerie handlowe. Na placu znajduje się mała scena z amfiteatralnymi siedziskami oraz kawiarnia. W obrębie strefy komunikacji pieszej występują licznie drzewa, trawniki, donice z kwiatami, lampiony i inne elementy dekoracyjne.

4.3.5. Podmiejskie ośrodki usługowe w USA.

W Stanach Zjednoczonych wytworzył się specyficzny rodzaj ośrodków usługowych /głównie handlowych/ sytuowanych poza obrębem miasta przy autostradach, o zasięgu regionalnym. Rozwiązanie takie podyktowane było między innymi: rosnącą ceną terenów miejskich, rozwojem motoryzacji i zapotrzebowaniem na duże powierzchnie parkingowe, wymogami odnośnie ilości i standardu obiektów usługowych itp.⁸³ Mimo, że ten typ ośrodków usługowych nie wiąże się bezpośrednio z problematyką pracy - ze względu na lokalizację - wymaga jednak krótkiego omówienia z uwagi na wysoki standard rozwiązywania strefy komunikacji pieszej w obrębie zespołu.

Typowy podmiejski ośrodek usługowy składa się z 2 do 5 dużych domów towarowych oraz 30 do 80 sklepów i innych elementów usługowych. Wokół ośrodka mieszczą się olbrzymie parkingi częste z usługami motoryzacyjnymi. Strefa komunikacji pieszej obejmuje układ ciągów pieszych zakończonych domami towarowymi lub wyjściami na parkingi. rys.26. W pierwszych ośrodkach

Rys. 26. Schematy układów strefy piwnic w podmiejskich ośrodkach usługowych w USA (źródło: 70)

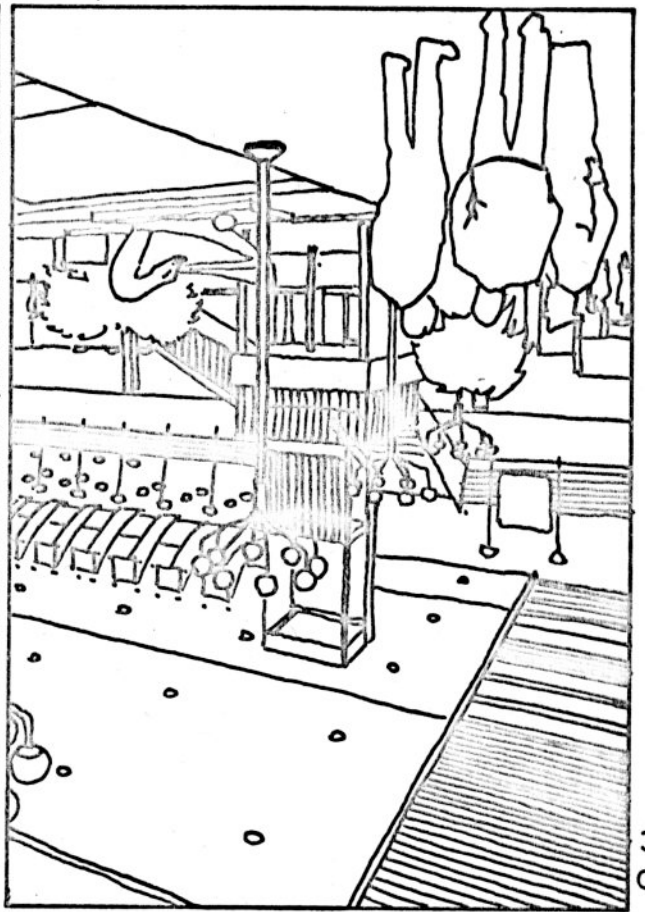
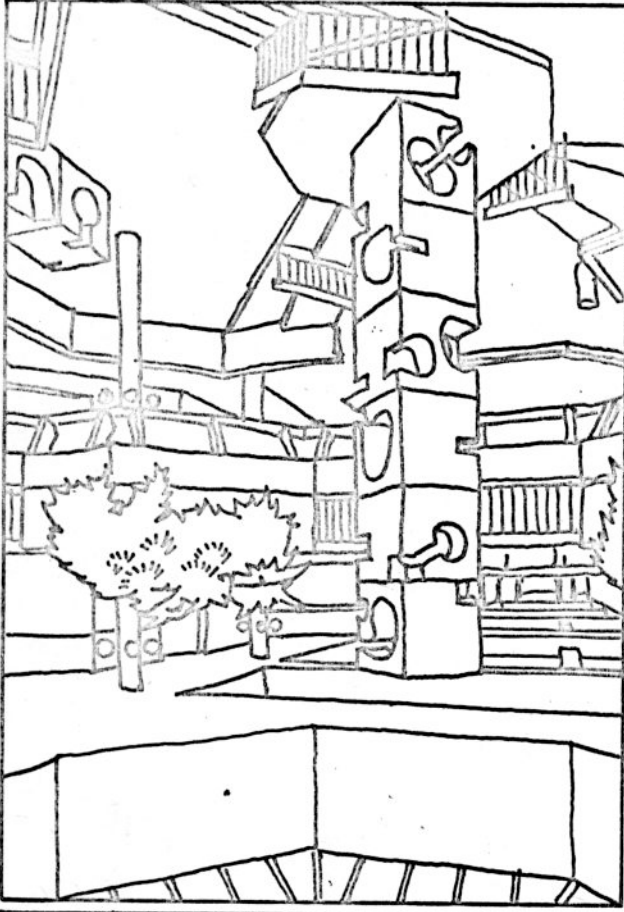
- w latach 50-tych - strefa piesza w zespole nie była zadaszona. W latach następnych rozpoczęto budować ośrodki, w których wewnętrzne pasaże są zadaszane i klimatyzowane./⁸⁴

Układ komunikacji pieszej składa się z pasaży /mall/, placów /court/ spinających komunikację w centrum lub rozrzuconych w zespole oraz z galerii na wyższych kondygnacjach. Najczęściej występującymi układami są: jeden główny pasaż z odnogami lub dwa pasaże skrzyżowane ze sobą pod kątem prostym. Oświetlenie wewnątrz jest sztuczne, często z doświetleniem świetlikami dachowymi.

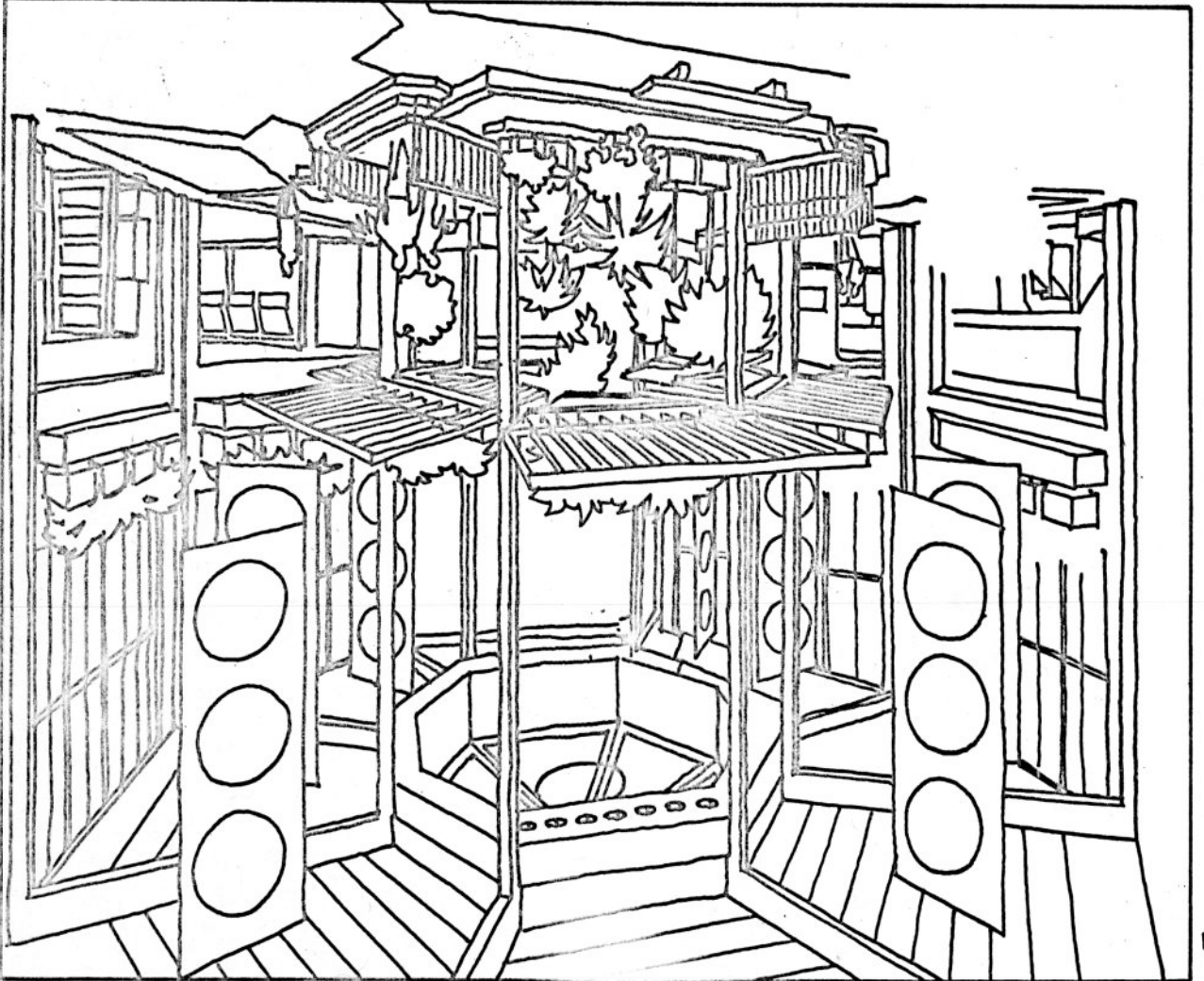
Projektanci zwracają szczególną uwagę na plastyczną stronę rozwiązania strefy pieszej. Jest to związane między innymi z dążeniem do uzyskania indywidualnego wyrazu poszczególnych części tej strefy, przy często zgeometryzowanym, monotonnym układzie komunikacji /rys. 27 /. Do środków plastycznego wyrazu i wyposażenia należą: detale architektoniczne /klatki schodowe, formy słupów, elementy stropów itp./ formy oświetleniowe, witryny i reklamy, dzieła sztuki /rzeźby, obrazy/, pojemniki na zieleni, baseny i inne formy wodne, miejsca do odpoczynku /fotele, siedziska/, kioski, amfiteatry itp. W założeniu tak bogatego kształtowania strefy pieszej leży również, jak twierdzi L.G. Redstone, zamiar zaspokojenia potrzeb użytkowników o charakterze emocjonalnym i wyzwiania w nich aktywności/⁸⁵.

Ośrodek Woodfield Mall, Schaumburg /Chicago, Illinois, USA//⁸⁶, proj. głównej części handlowej Jickling i Lyman - rys. 28.

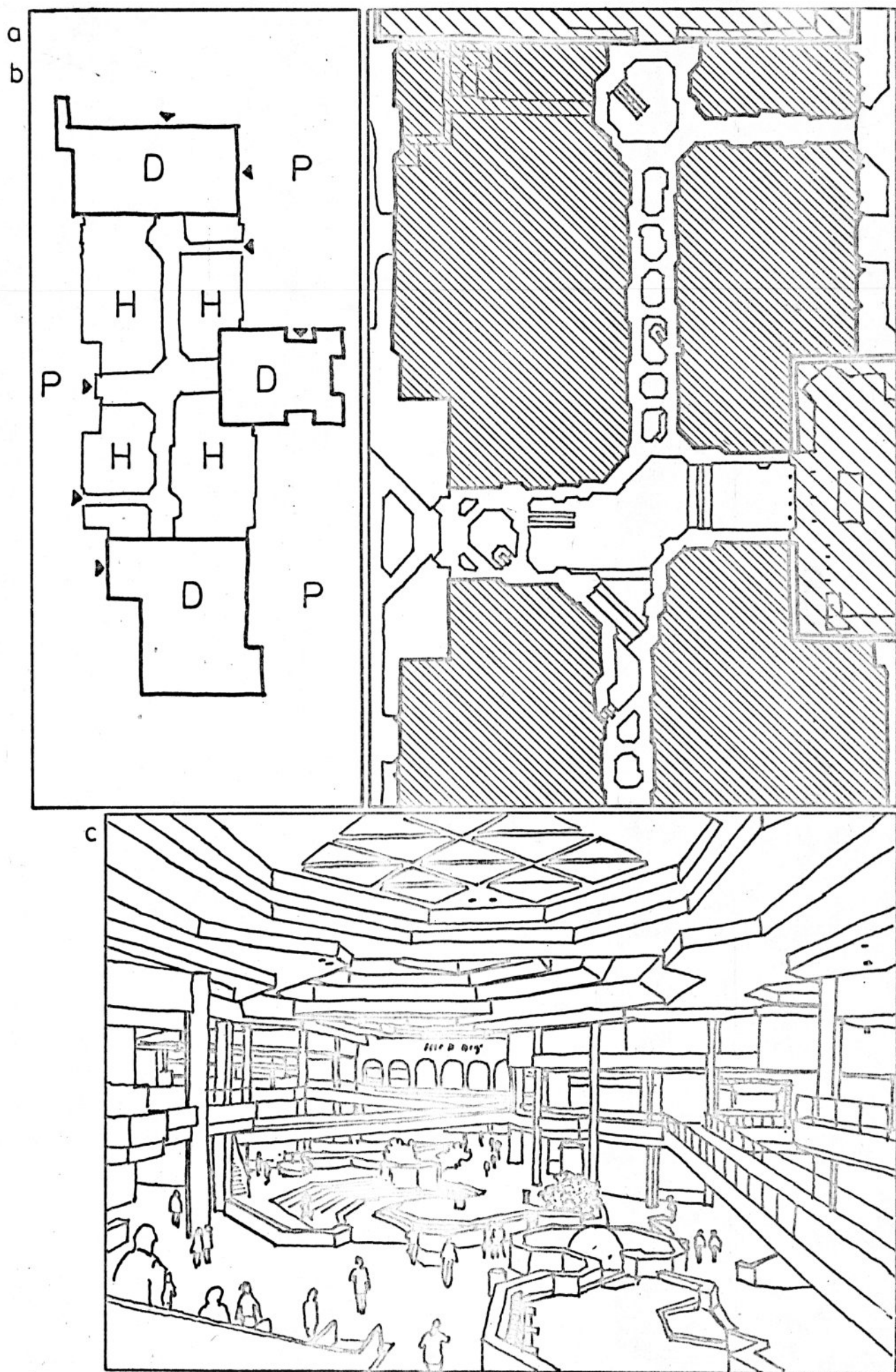
Ośrodek rozwiązany jest na dwóch kondygnacjach usługowych, podpiwniczonych strefą magazynową. Strefa komunikacji pieszej

c b

d

Rys. 28. Podmiejski ośrodek usługowy Woodfield Mall, Schaumburg, Chicago: a/ schemat zespołu, b/ fragment układu ciągów pieszych, c/ widok głównego hallu "Grand Court".

oparta jest na formie krzyża: dłuższą oś stanowi pasaż zakończony małymi placami i dwoma domami towarowymi, krótszą osią jest podłużny plac /"Grand Court"/ zakończony z jednej strony trzecim domem towarowym, z drugiej strony główną strefą wejściową. Pomędzy ramionami krzyża zgrupowane są w czterech zespołach elementy handlu i gastronomii. Na wysokości drugiej kondygnacji usługowej ciągną się galerie powiązane z parterem klatkami schodowymi, ruchomymi schodami i pochylniami, a pomiędzy sobą - kładkami nad dolnym pasażem. Wnętrze oświetlone jest od góry świetlikami. W centrum układu znajduje się niewielki amfiteatr, przylegające do niego duże zespoły donic z roślinnością, oraz dwupoziomowy basen z wodospadem.

4.3.6. Nowe zespoły usługowe w starej zabudowie miejskiej

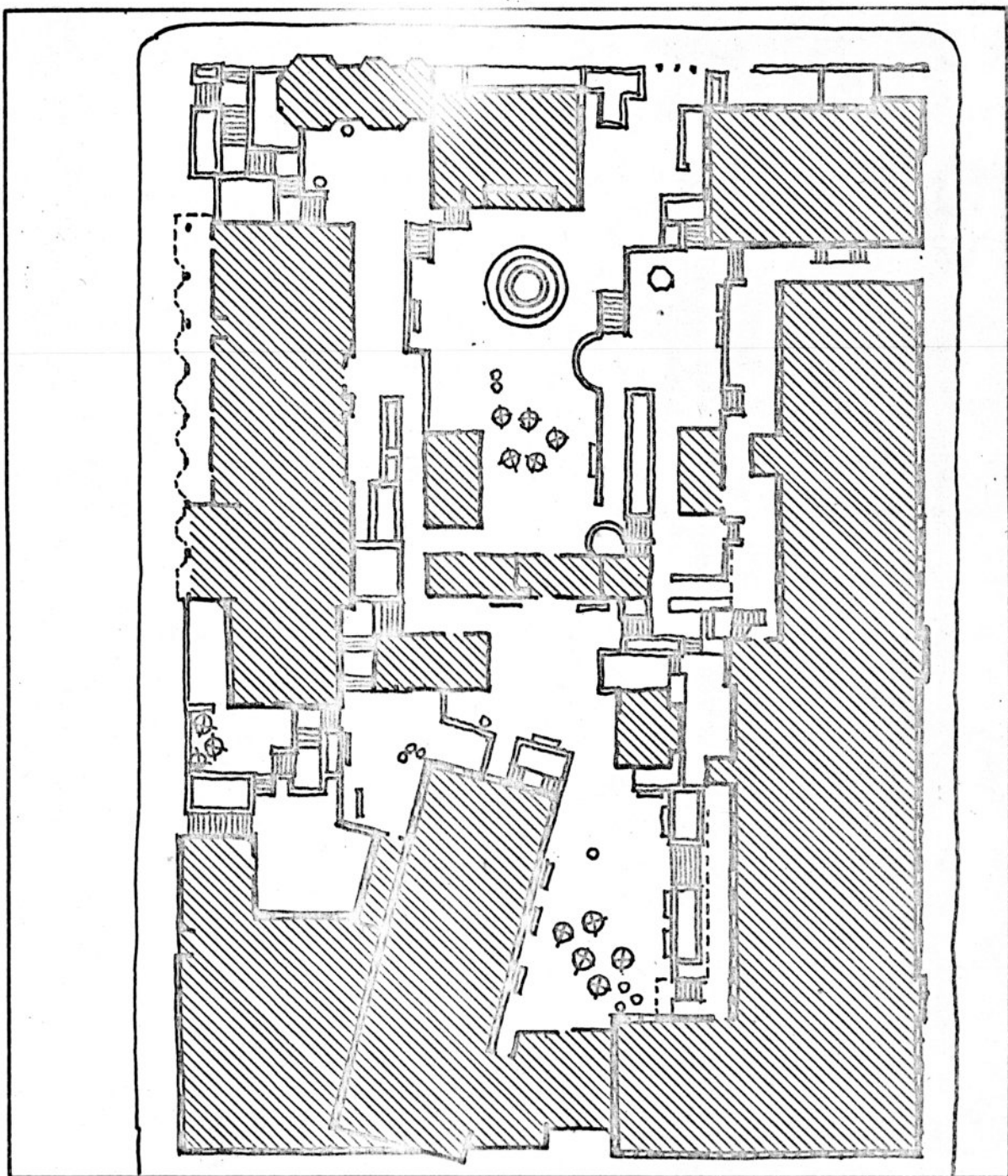
Coraz częściej przedmiotem rewaloryzacji funkcjonalno-przestrzennej są stare zespoły zabudowy śródmiejskiej. W wyniku uciążliwości komunikacji samochodowej, niedostatku powierzchni usługowych w stosunku do rosnącej liczby mieszkańców miast oraz zmieniających się wymagań wobec standardu obiektów usługowych wytworzyła się tendencja do zagospodarowywania na cele usługowe wnętrza kwartałów w staromiejskiej zabudowie/⁸⁷. W ten sposób powstają małe zespoły usługowe skupione wzdłuż pasaży lub wokół placu, w zależności od formy starej zabudowy. Wiążą się one z ogólną strukturą centrum miasta ale jednocześnie posiadają indywidualny charakter, dzięki spójności i specyfice ukształtowania przestrzennego oraz komfortowi wnętrza. Program użytkowy obejmuje przeważnie elementy handlu i gastronomii,

uzupełniane innymi elementami usługowymi. W obrębie wewnętrznej przestrzeni komunikacyjnej występują formy rekreacyjne, zieleni i woda, formy plastyczne, letnie kawiarenki, stragany itp. Przykładami takich rozwiązań mogą być między innymi: zespół Canal Square w Waszyngtonie /USA//⁸⁸ z wewnętrznym placem, pasaż handlowy "Queens" w Hadze /Holandia//⁸⁹, zespół przy Calwer Strasse w Stuttgarcie /RFN/, "Engelquartier" w Heidelbergu /RFN//⁹⁰ i "Ghirardelli Square" w San Francisco /USA/.

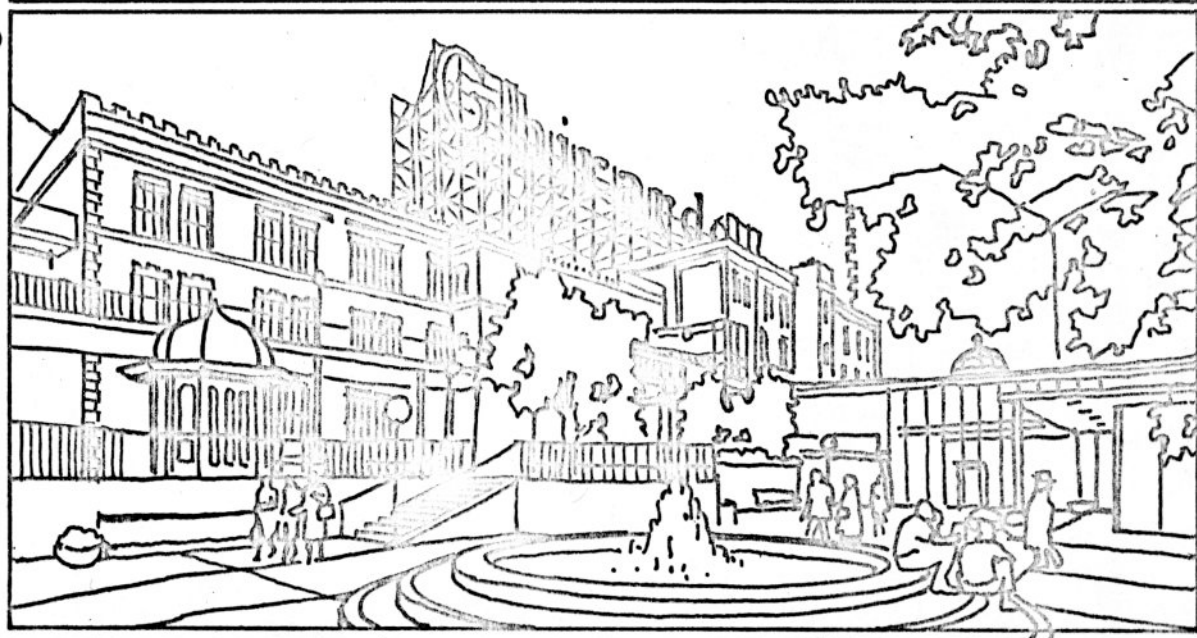
Zespół usługowy "Ghirardelli Square", San Francisco /Kalifornia, USA//⁹¹, proj. Wurster, Bernard i Emmons - rys. 29.

Zespół mieści się na stromej działce, przylegającej do bulwaru nad wybrzeżem zatoki San Francisco. W obrysie zewnętrznym zajmuje powierzchnię ok. 1,0 ha /80 x 120 m/. Stare zabudowania, pochodzące z lat 1860-1916, mieściły fabrykę czekolady Ghirardello. Są utrzymane w specyficznym wiktoriańskim stylu San Francisco. W połowie lat 60-tych adaptowano obiekty na cele usługowe, uzupełniając częściowo substancję budowlaną. Program użytkowy obejmuje głównie elementy handlu i gastronomii, rozmieszczone na 2-3 kondygnacjach obwodowej zabudowy. We wnętrzu kwartału zaprojektowano plac /pow. ok. 0,5 ha/, tarasowo opadający zgodnie z pochyłością terenu. Wyposażony jest w elementy rekreacyjne, kioski, małe sklepiki, kawiarnie pod parasolami, zieleni niską i wysoką, basen z fontanną i inne elementy dekoracyjne, nawiązujące do charakteru zabudowy. Pod placem mieści się czteropasmowy garaż /300 stanowisk postojowych/, oraz magazyny.

a

b

Rys. 29. Ghirardelli Square, San Francisco: a/ plan, b/ widok placu.

4.4. Analiza przykładów

Grupa przykładów ośrodków usługowych, będących przedmiotem analizy, posiada następujące cechy, wspólne dla omawianej grupy, a jednocześnie wyróżniające je spośród innych form organizacji usług:

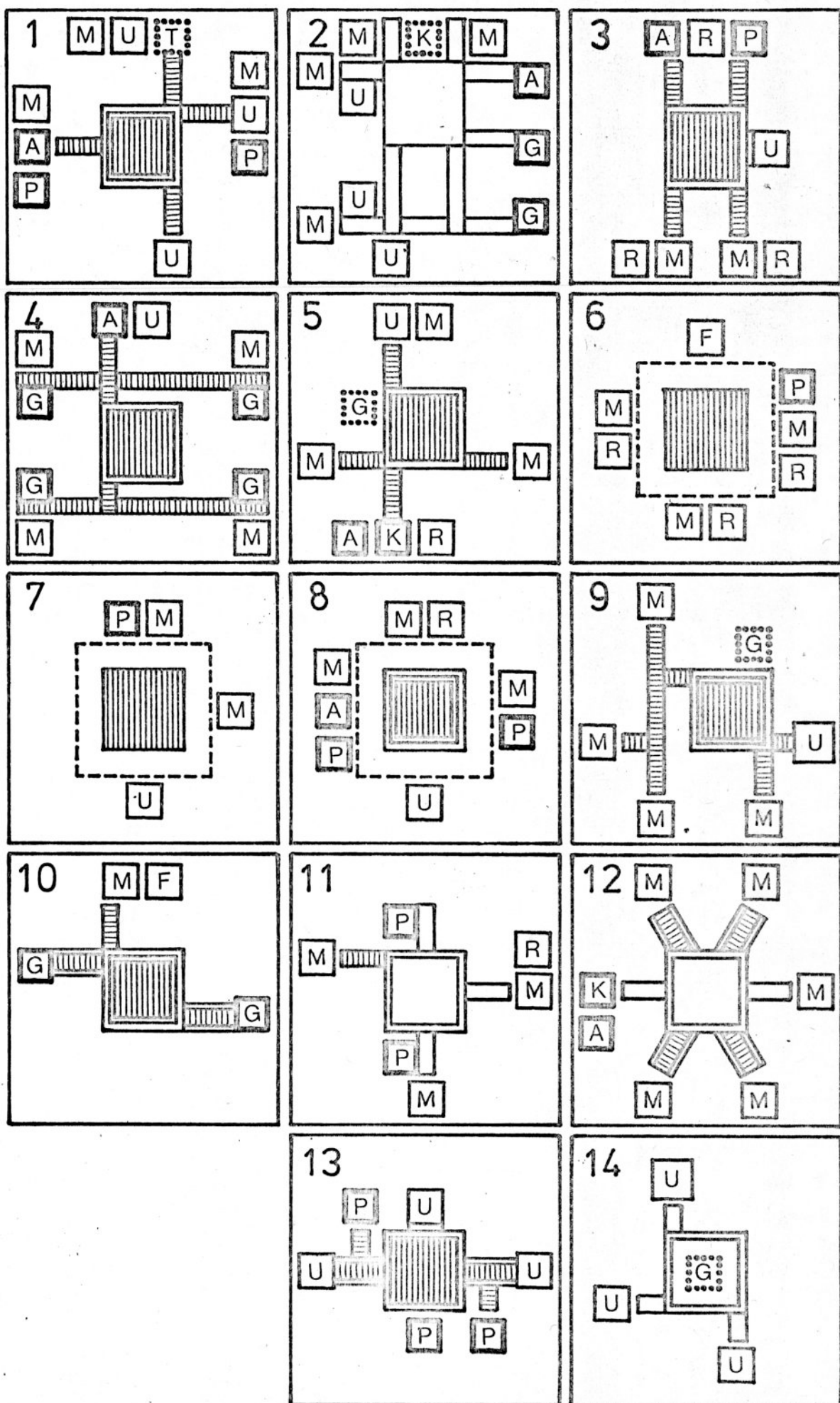
- względnie spójny układ przestrzenny, często jako jednorodny ustrój budowlany,
- całościowa koncepcja ukształtowania przestrzennego - forma architektoniczna, aranżacja, wyposażenie - tab. 1,
- wewnętrzny układ komunikacji pieszej, nie kolidującej z układem komunikacji kołowej, będący podstawą przestrzeni publicznej ośrodka usługowego - rys.30,
- centralnie ukształtowany hall lub plac, spinający układ komunikacji pieszej wewnątrz ośrodka,
- często układ komunikacji wewnętrznej jest zadaszony, zabezpieczając użytkowników ośrodka przed niekorzystnymi czynnikami atmosferycznymi.

Wymienione cechy dotyczą przede wszystkim rozwiązania przestrzennego. Opisują one przestrzenny model ośrodka usługowego, który w postaci czystej jest stosowany przy projektowaniu nowych ośrodków /w przestrzeni niezainwestowanej/, a po odpowiedniej adaptacji do określonej sytuacji przestrzennej, przy modernizacji i uzupełnianiu starej substancji usługowej.

Omawiane ośrodki pełnią różne funkcje w hierarchicznej strukturze usług: od ośrodków podstawowych, dzielnicowych /np. 't Karregat w Eindhoven/, ośrodków centralnych miast małych i średniej wielkości /Dronten, Runcorn/ aż po wyodrębnione

Ośrodki usługowe w/g listy s.93				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
GŁÓWNE ELEM. MORFOŁ.	elementy	główny plac	1		•									•	•		•
		główny hall	2	•		•	•	•	•	•	•	•	•			•	
		inne place	3		•		•	•				•		•	•	•	
		ulice piesze	4		•									•	•	•	
		pasáže	5	•		•	•	•				•	•	•	•	•	
		galerie	6	•		•		•			•	•	•		•	•	•
		el.kom.pion.	7	•		•	•	•		•	•	•	•	•	•	•	•
	"końcówki" komunikac.	parkingi	8	•		•			•	•	•			•	•	•	
		garaże	9		•		•	•				•	•				•
		p.autobus.	10	•	•	•	•	•		•	•				•		
		p.metro,kolej	11	•	•			•							•		
		kładki piesz.	12				•	•					•				
GŁÓWNY PLAC/HALL	wymiary	długość m	13	70	90	67	40	100				40					
		szerokość m	14	25	60	21	40	35				30					
		wysokość m	15	13	1	7	12	12	7	9		18					
		powierzchnia m ²	16	1750	6400	1400	1600	3500				1200	2300	1600	2100	4000	5000
	forma	reg.prostok.	17	•	•	•	•	•				•					
		regul.inny	18										•		•		
		nieregularny	19											•		•	
		nieokreślony	20													•	•
	liczba kondygnacji		21	3	16	2	2	2	12	12	34	3	3	12	2	2	23
	ośw.dzienne	górne	22					•	•	•	•	•	•				
		boczne	23	•		•	•	•	•	•	•						
	zadaszenie	strop płaski	24				•										
		kratownice	25						•	•	•	•					
		inne formy	26	•									•			•	
EL. FUNKCJONAL.	handel, gastronomia	kioski,sklep.	27		•	•		•	•		•			•			•
		stragany	28		•					•	•			•			
		kawiarnia	29		•				•	•	•	•	•	•	•		•
	kultura	amfiteatr	30			•		•	•	•	•	•			•	•	
		elem.wystaw.	31							•		•		•			
		ekran,inne	32						•								
	rekreacja	m.do siedz	33	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
		urz. zabaw.	34						•		•	•		•			
		urz.sportowe	35						•	•							
EL. DEKOR.	formy plastyczne	rzeźby	36							•			•	•		•	
		inne	37							•					•	•	
	zielen	wysoka	38		•									•	•	•	•
		niska	39	•	•	•		•	•			•	•	•	•	•	•
	woda		40	•	•								•	•	•	•	•
	ściany	płaskie,gład.	41	•			•										
		zróżn.mater.	42		•	•						•					
		zróżn.form	43					•	•	•	•		•	•	•	•	•
	posadzki	zróżn.mater.	44				•							•	•		
		zróżn.poziom.	45						•	•	•			•	•	•	•
		rysunek	46	•	•								•	•	•	•	•

Tabela 1. Budowa i wyposażenie przestrzeni publicznej w omawianych ośrodkach usługowych.

Rys. 30. Schematy budowy przestrzeni publicznej w omawianych ośrodkach usługowych /opis s. 93 /

Opis do rys. 30 i tabeli 1 :

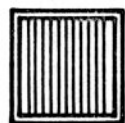
Lista omawianych wielofunkcyjnych ośrodków usługowych :

1. Västra Frölunda, Göteborg
2. Skärholman, Sztokholm
3. Brandbergen, Sztokholm
4. Runcorn
5. Zuidplein, Rotterdam
6. 't Karregat, Eindhoven
7. Agora Dronten
8. Agora Lelystad
9. Lyngby, Kopenhaga
10. Glatt, Zurych - Wallisellen
11. Wiesbaden - Klarenthal
12. Kuzuha
13. Woodfield Mall, Schaumburg
14. Ghirardelli Square, San Francisco

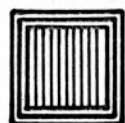
Główne elementy morfologiczne przestrzeni publicznej :

hall

hall dwukondygnacyjny

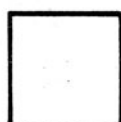
hall trzykondygnacyjny

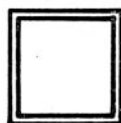
pasaż

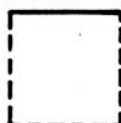
pasaż z galeriami

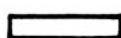
plac

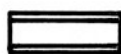
plac dwukondygnacyjny

brak wyraźnie
wyodrębnionych
ciągów pieszych

ulica piesza

ul. piesza z galeriami

Urządzenia komunikacyjne :

parkingi

garaże wielopoziomowe

przystanek autobusowy

przystanek tramwajowy

przystanek metro/kolej

urządzenia podziemne lub
poniżej gł.poziomu pieszego

Główne powiązania funkcjonalne
ośrodka z otoczeniem :

wyodrębnione elementy
usługowe

tereny mieszkaniowe

tereny sportu,
rekreacji, zieleni

tereny przemysłowe

zespoły w strukturze wielkomiejskiego centrum.

Czynniki wpływające na wielkość przestrzeni publicznej, niezależnie od wielkości normatywnych wynikających z liczby użytkowników, będą omówione w dalszej części opracowania w aspektach: funkcjonalno-przestrzennym, percepcji przestrzeni oraz socjologicznym.

Przedstawione przykłady ilustrują sposób kształtowania przestrzeni publicznej w ośrodkach usługowych w zależności od rozwiązania funkcjonalno-przestrzennego całego zespołu. W wielu wypadkach można mówić o analogiach lub naśladowaniu form historycznych przestrzeni miejskiej. Znajduje to wyraz w stosowanych określeniach: "agora", "forum", "rynek"/⁹². Cechą wspólną przestrzeni publicznej omawianych przykładów oraz form historycznych jest wymieniona wcześniej centralna przestrzeń, ukształtowana w formie placu, dziedzińca, głównego pasażu, hallu, połączona albo częściej spinająca system ciągów pieszych: uliczek handlowych, galerii itp.

Na podstawie analizy przedstawionych rozwiązań ośrodków usługowych można sformułować dwa ogólne wnioski dotyczące przestrzeni publicznej:

- przestrzeń publiczna ośrodka usługowego jest ściśle związana z ukształtowaniem ośrodka, współdecyduje o jego rozwiązaniu, ponieważ zawierając w sobie system komunikacji pieszej, bezpośrednio łącząc się z powierzchniami obsługi klientów w elementach usługowych oraz posiadając wspólne z nimi elementy przestrzenne, jest szkieletem funkcjonalno-przestrzennym ośrodka;

- przestrzeń publiczną ośrodka usługowego należy traktować jako związany z ośrodkiem a jednak odrębny element przestrzenny, podlegający takim samym zabiegom projektowym jak inne elementy usługowe w ośrodku, gdyż tworzy w obrębie zespołu spójny układ funkcjonalny /komunikacja, rekreacja, usługi/ i przestrzenny / wyraz architektoniczny, kompozycja plastyczna, aranżacja, mała architektura, zieleni itd./.

CZĘŚĆ II

5. PRZESTRZEŃ PUBLICZNA OŚRODKA USŁUGOWEGO

5.1. Określenie przestrzeni publicznej

Obszar miasta jest zbiorem elementów kubaturowych oraz przestrzeni otwartych. Występują również formy pośrednie np. częściowo przykryte lub ograniczone. Elementy kubaturowe w większości wypadków pełnią określone funkcje użytkowe: mieszkaniowe, przemysłowe, administracyjne, usługowe itp. Są to pojedyncze budynki, zespoły budynków lub duże kompleksy. Przestrzeniami wypełniającymi są głównie tereny różnego rodzaju komunikacji, obszary zieleni miejskiej, sportu i rekreacji, place, targowiska, tereny składowe itp.

Z uwagi na charakter pełnionych funkcji niektóre elementy miasta są ogólnie dostępne, inne posiadają ograniczoną dostępność. Ograniczenia mogą dotyczyć czasu użytkowania określonych elementów, jednorazowej liczby użytkowników /np. kina, stadiony/ lub uprawnień użytkowników /np. właściciel, mieszkaniec, klient, pacjent/. Przestrzenie otwarte, wypełniające, o nieograniczonej dostępności będą w dalszej części opracowania równoznaczne z przestrzenią publiczną. W zakres tego terminu będą również wchodziły niektóre elementy kubaturowe o nieograniczonej dostępności jak np. hall dworcowy, przejścia podziemne, kryte pasaże itp., a więc elementy, których ograniczenie przestrzenne nie wynika z ograniczeń użytkowych.

W terminie "przestrzeń publiczna" należy podkreślić trójwymiarowość przedmiotu rozważań. Nie jest to jedynie powierzchnia chodników, placów czy skwerów, ale również trzeci wymiar - wysokość z całym bogactwem elewacji, form architektonicznych,

elementów reklamowych i oświetleniowych, zieleni itp., które muszą być łącznie rozpatrywane. Z pojęciem "przestrzeń" wiąże się również cecha dostępności percepcyjnej. Umożliwia to analizę przestrzeni publicznej pod kątem kształtowania formy architektonicznej i aranżacji tej strefy.

Przestrzeń publiczna w mieście tworzy tkanę ciągłą ale nie jednorodną. Jest to struktura o bardziej lub mniej zauważalnym "uziarnieniu" /artykulacji/. Odrębność poszczególnych elementów struktury może wynikać z następujących cech i okoliczności:

- lokalizacja /odrębność przestrzenna/,
- występowanie określonego zbioru form przestrzennych, np. wyróżniających się stylistyką elewacji /odrębność formalna/,
- układ, kształt przestrzenny /odrębność formalna/,
- funkcje własne /odrębność funkcjonalna/,
- funkcje otaczających elementów kubaturowych /odrębność funkcjonalna/,
- tradycje kulturowe, historyczne /odrębność kulturowa/.

Powyższe cechy i okoliczności mogą występować pojedynczo lub łącznie w określonych elementach struktury. Przykładem złożonej odrębności jest pasaż handlowy nowoczesnego ośrodka usługowego w starej dzielnicy mieszkaniowej/93.

W wyniku tych rozważań można przeprowadzić dwa rodzaje podziałów przestrzeni publicznej:

- teoretyczną typologię i morfologię przestrzeni publicznej /głównie w aspekcie odrębności przestrzennej i formalnej/, np. operując pojęciami plac, skwer, pasaż, skrzyżowanie dróg, odcinek ulicy, itp.; wiążą się z tym podziałem prace Kevina

Lyncha/⁹⁴, Leona i Roba Krier'ów/⁹⁵, koncepcja "odcinka wrażeń" K. Wejcherta/⁹⁶ ;

- praktyczną artykulację przestrzeni publicznej w mieście z uwzględnieniem tradycyjnie powstałych odrębności elementów, /np. na osi ulicy Świdnickiej we Wrocławiu: odcinek "arkadowy", plac Kościuszki, skwer przy fosie, skrzyżowanie przy Operze, odcinki przy przejściu podziemnym/.

Ośrodek usługowy jest częścią obszaru miasta o specyficznych, wyróżniających cechach funkcjonalno-przestrzennych /głównie usługowych/. Przestrzeń ogólnodostępna, wypełniająca lub uzupełniająca poszczególne składniki funkcjonalne w obrębie przyjętych granic ośrodka usługowego będzie w dalszej części opracowania nazywana przestrzenią publiczną ośrodka usługowego. Przestrzeń ta jest traktowana jako element strukturalny ogólnej przestrzeni publicznej w mieście, integralnie związany z innymi składnikami miasta.

5.2. Morfologia przestrzeni publicznej ośrodka usługowego

Przestrzeń publiczna ośrodka usługowego jest traktowana jako wydzielony element ogólnomiejskiej tkanki przestrzennej. Każdy z wyodrębnionych elementów w skali miast posiada wewnętrzną strukturę, na którą składają się podstawowe jednostki funkcjonalno-przestrzenne. Również w ośrodku usługowym przestrzeń publiczna może stanowić bardziej lub mniej złożoną strukturę. Analiza przykładów rozdział 4.4. pozwala wyodrębnić podstawowe elementy składowe tej przestrzeni:

- plac - jest to fragment otwartej, niezabudowanej przestrzeni, ograniczonej otaczającymi ją elementami kubaturowymi ośrodka.

Plac, przeważnie centralnie położony, może spinać układ komunikacji pieszej w ośrodku, koncentrować ruchy użytkowników. W zespole może występować samodzielnie, leżeć na osi głównego /jednego/ ciągu pieszego albo łączyć rozbudowany system uliczek i pasaży w jednym lub w kilku poziomach. Obrys geometryczny placu może przyjmować różne formy: regularne i nieregularne, prostokątne, wieloboczne, koła, elipsy itp. Jednak zdecydowanie przeważają place prostokątne, zbliżone do kwadratu. Plac może posiadać wewnętrzne podziały na mniejsze elementy jak skwery, wydzielone chodniki, placyki rekreacyjne itp. Wiąże się to z pełnionymi, często licznymi funkcjami poza komunikacyjną, na przykład handlowymi /targowisko/, kulturalnymi /wystawy, występy plenerowe/, rekreacyjnymi itp. Wielkość powierzchni placu zawiera się w dość szerokich granicach, jednakże przeważająca średnia wielkość mieści się w przedziale 0,5 do 1,0 ha. Problem formy, wielkości i funkcji placu będzie dokładniej omówiony w osobnych rozdziałach pracy.

- hall - jest elementem analogicznym do placu, ale jest formą zamkniętą /zadaszoną/. Jego wielkość mieści się w mniejszych przedziałach powierzchniowych oraz charakteryzuje się przeważnie regularnością rzutu. Wynika to z uwarunkowań konstrukcyjno-budowlanych całego ośrodka lub tylko formy zadaszenia. Często ma miejsce większa integracja przestrzenna z innymi elementami /usługowymi/ ośrodka niż w przypadku placu, aż do układów jednoprzestrzennych ośrodka włącznie.
- ulica piesza, pasaż - jest to element przestrzenny układu komunikacji pieszej o charakterze liniowym. Może pełnić funkcję

osi komunikacyjnej ośrodka lub być jednym z elementów układu kanalizującego ruchy użytkowników ośrodka. Pasaż jest przede wszystkim dwustronnie ograniczony jednostkami usługowymi, łącząc się bezpośrednio z powierzchniami obsługi klientów tych jednostek. Jego powierzchnia może być wykorzystywana w celach usługowych np. na okresowe kiermasze. Ulica piesza lub pasaż może występować jako jedyny element przestrzeni publicznej ośrodka usługowego w małym zespole lub tworzyć złożoną strukturę - sieć elementów w dużym ośrodku. Często jest elementem łączącym przestrzeń wewnętrzną ośrodka - plac lub hall - z przestrzenią publiczną miasta. Pasaż różni się tym od ulicy pieszej, że jest elementem częściowo lub całkowicie zadaszonym.

- przejście, korytarz - są to elementy liniowe o charakterze czysto komunikacyjnym. Łączą główną, wewnętrzną przestrzeń ośrodka z wydzielonymi elementami, zapleczem, parkingami lub garażami, przystankami komunikacji zbiorowej itd. oraz niektóre elementy między sobą.
- zaułek - jest to element nieprzechoodny, ograniczony, zamknięty określonym elementem użytkowym lub tworzący podstawę przestrzenną podzespołu elementów usługowych,
- placyk, dziedziniec, podwórze, strium - są to elementy o charakterze rekreacyjnym, wzbogacające układ przestrzenny ośrodka lub elementy organizujące ruchy użytkowników w obrębie podgrupy jednostek usługowych;
- galeria, antresola, balkon - mogą przebiegać w jednej lub w kilku kondygnacjach nad głównym poziomem pieszym placu hallu lub pasażu. Umożliwiają dostęp do jednostek usługowych

na wyższych kondygnacjach lub same pełnią funkcje handlowe, rekreacyjne itp. Poszczególne poziomy galerii połączone są pionami komunikacyjnymi;

- przystanki komunikacji zbiorowej - pełnią rolę "końcówek" funkcjonalnych przestrzeni publicznej w ośrodku. Mogą być lokalizowane na obrzeżu zespołu lub w jego wnętrzu, np. nad lub pod głównym poziomem pieszym. Przystanki mają różne formy przestrzenne, zależne od ukształtowania ośrodka, relacji przestrzennych komunikacji kołowej i pieszej oraz typu komunikacji zbiorowej /stacja metra, przystanek autobusowy itp./
- elementy komunikacji pionowej - schody, pochylnie, klatki schodowe, schody ruchome, windy itp. Umożliwiają połączenie komunikacyjne pomiędzy elementami przestrzeni publicznej lub elementami usługowymi, leżącymi na różnych poziomach ośrodka. Często ich formy są ważnymi składnikami przestrzennego ukształtowania usługowego;
- elementy zieleni i wody - skwery, trawniki, kwietniki, baseny. Są to formy wzbogacające układ przestrzenny ośrodka przez wprowadzenie do wnętrza składników naturalnego środowiska człowieka: wody i roślinności. Występują jako samodzielne elementy lub części składowe większych przestrzeni /placu, ulicy/. Wypełniają powierzchnie nie wymagające komunikacji lub segregują ruchy użytkowników w większych zespołach;
- elementy ogólnodostępne jednostek usługowych - halle, foyer, dziedzińce itp. Są to elementy przestrzenne programu użytkowego jednostek usługowych, łączące przestrzeń publiczną ośrodka /np, plac, pasaż/ z zasadniczymi powierzchniami obsługi klientów, ściśle związane z układem komunikacji pieszej ośrodka.

Pomimo różnic formalnych i rozmaitych funkcji pełnionych poza funkcją komunikacji pieszej w ośrodku, wymienione elementy posiadają wspólne, charakterystyczne cechy:

- tworzą w obrębie zespołu spójny układ połączonych i wzajemnie uzupełniających się składników ośrodka tzn. przestrzeń publiczną ośrodka usługowego;
- charakter funkcjonalno-przestrzenny elementów zdeterminowany jest korzystaniem z przestrzeni publicznej wyłącznie przez pieszych użytkowników;
- przestrzenna "otoczka" elementów /pionowe przegrody/ składa się przeważnie z poszczególnych, sumujących się płaszczyzn elewacyjnych jednostek usługowych; występują w nich również własne przegrody pionowe na styku z przestrzenią otwartą miasta;
- kształt przestrzenny elementów jest często złożony, ponieważ wypełniając zbiór jednostek usługowych ośrodka, wiąże w całość różne formy, poziomy użytkowania, strefy funkcjonalne zespołu;
- elementy przestrzeni publicznej mogą być wyposażone w sprzęty i urządzenia, które umożliwiają pełnienie różnych funkcji np. handlowych, rekreacyjnych czy kulturalnych oraz formy informacyjne i plastyczne/⁹⁷ .
- elementy przestrzeni publicznej, zwłaszcza większe, podatne są na zmiany organizacji ruchów użytkowników przez zmianę wyposażenia i jego układ; wiąże się z tym również łatwość zmian aranżacji przestrzeni publicznej, jej zmienność i elastyczność/⁹⁸ ;

- elementy przestrzeni publicznej tworzą "arenę" zabiegów przestrzenno-plastycznych w zakresie form, materiałów, faktur, kolorów, oświetlenia itp. /np. witryny, reklamy, elewacje, mała architektura, formy plastyczne/.

Wymienione elementy występują w analizowanych przykładach pojedynczo lub w zespołach, tworząc różne typy przestrzeni publicznej.

5.3. Typologia przestrzeni publicznych - ośrodka usługowego

Głównymi czynnikami determinującymi ukształtowanie przestrzeni publicznej ośrodka usługowego są:

- wielkość ośrodka - program użytkowy, pozycja w strukturze hierarchicznej usług;
- system obsługi - rozwiązanie funkcjonalno-przestrzenne, układ komunikacji pieszej w obrębie zespołu;
- standard obsługi - zagadnienia społeczno-ekonomiczne;
- determinanty lokalizacyjne - zewnętrzne ciągi piesze, układ komunikacji kołowej, przestrzenny charakter lokalizacji;
- tradycje i wzory kształtowania form usługowych - zagadnienia społeczno-kulturowe.

W zależności od wymienionych czynników, przestrzeń publiczna w ośrodku może składać się z jednego lub kilku elementów, albo też tworzyć złożoną strukturę funkcjonalno-przestrzenną. Na tej podstawie dają się wyróżnić typy przestrzeni publicznej jako teoretyczne układy przestrzenne - modele -, które w praktycznym zastosowaniu posiadają liczne warianty.

Opierając się na układzie komunikacji pieszej, a więc

elemencie systemu obsługi użytkowników, można wydzielić dwie podstawowe grupy układów przestrzeni publicznej: układ zewnętrzny, otaczający zespół elementów usługowych i układ wewnętrzny. W praktyce występuje wiele układów pośrednich, łączących cechy układu zewnętrznego i wewnętrznego. W pracy niniejszej skupiono główną uwagę na drugiej grupie układów przestrzeni publicznej, tzn. na układach wewnętrznych otoczonych jednostkami usługowymi /wewnętrzny układ komunikacji pieszej, wewnętrzny system obsługi użyt./. Ograniczenie to zostało przyjęte w przekonaniu, że tego typu układy są najkorzystniejsze z punktu widzenia użytkowników, zapewniając lepszą dostępność i łączność pomiędzy poszczególnymi jednostkami usługowymi, a także większe nasycenie przestrzeni publicznej tymi jednostkami, oraz większe możliwości aranżacji przestrzeni/⁹⁹. Ponadto ograniczenia te nawiązują bezpośrednio do tradycji kształtowania form usługowych, np. ulicy handlowej, placu targowego.

Operując głównymi elementami: ulica /pasaż/ i plac /hall/, można w grupie układów wewnętrznych wyodrębnić - w trzech podgrupach - podstawowe, teoretyczne typy przestrzeni publicznej ośrodków usługowych /rys. 31 /:

I podgrupa - układy operujące wyłącznie elementami liniowymi /ulica, pasaż/:

typ Ia - układ jednoosiowy /ulica handlowa, pasaż itp./, dwustronnie obudowany jednostkami usługowymi;

typ Ib - układ dwuosiowy, skrzyżowanie dwóch ulic lub pasaży obudowanych jednostkami usługowymi;

typ Ic - układ sieciowy, złożony z wielu elementów liniowych tworzących rozbudowany zespół uliczek i pasaży, również w kilku poziomach;

PODGRUPA	TYP	FORMA PODSTAW.	WARIANTY				
DOMINUJACA FORMA LINEARNA	Ia						
	Ib						
	Ic			...			
PLAC I FORMY LINEARNE	IIa						
	IIb						
	IIc			...			
DOMINUJACA FORMA PLACU	IIIa						
	IIIb			...			
	IIIc			...			

Rys. 31. Typologia przestrzeni publicznej ośrodka usługowego
/opis w tekście s. 105 i 93/

II podgrupa - układy operujące elementami liniowymi oraz wyróżniającą się formą placu /hallu/:

typ IIa- układ jednoosiowy z placem /hallem/ przylegającym do osi lub leżącym na osi ulicy lub pasażu;

typ IIb - układ dwuosiowy z rozwiniętym skrzyżowaniem w postaci placu lub hallu;

typ IIc - układ wieloelementowy spięty placem lub hallem;

III podgrupa - układy oparte na dominującej formie placu /hallu/ lub zatracające wyraźne podziały strukturalne:

typ IIIa - układ oparty wyłącznie na formie placu lub z wyraźnie dominującą formą placu;

typ IIIb - układ jednoprzestrzenny ze sterowaniem funkcjonalnym elementów usługowych, stacjonarny;

typ IIIc - układ jednoprzestrzenny, zmienny w zakresie ukształtowania wnętrza zespołu oraz programu użytkowego.

Warianty wymienionych typów przestrzeni publicznej w ośrodkach usługowych wynikają z następujących grup czynników kształtujących przestrzeń:

- bezwzględna wielkość układu i jego elementów, skala układu względem całego ośrodka oraz wzajemne proporcje elementów,
- liczba elementów w układzie;
- kształt geometryczny układu i jego poszczególnych elementów, ich relacje przestrzenne,
- rozwinięcie układu w pionie: liczba poziomów, ukształtowanie płaszczyzn pionowych, formy zadaszania.

Powyższe typy rozwiązań dotyczą wyłącznie układów przestrzennych. Można było by wyprowadzać jeszcze dalsze podziały, uwzględniając formy wyposażenia elementów lub cechy materiałowe, lecz były by to już podziały drugorzędne. Natomiast nie uwzględnione

w tych podziałach zagadnienia funkcjonalne będą tematem następnego rozdziału.

Proste układy przestrzeni publicznej występują przeważnie w małych ośrodkach lub w zespołach, będących składnikami większych terenów usługowych np. centrum wielkomiejskiego. Układy złożone, wieloelementowe dotyczą ośrodków większych - dzielnicowych lub miejskich. Nie jest to jednak ścisłą regułą, ponieważ w określonych przypadkach o ukształtowaniu mogą decydować różne czynniki, nie tylko wielkość programu ośrodka.

6. ZAGADNIENIA FUNKCJONALNE PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

Omawiając przestrzeń publiczną ośrodka usługowego i jej elementy pod kątem pełnionych funkcji należy wyróżnić trzy zagadnienia:

- funkcje własne przestrzeni publicznej,
- wpływ funkcji elementów otaczających /jednostek usługowych/,
oraz
- powiązania przestrzeni publicznej ośrodka z przestrzenią zewnętrzną /z obszarem miasta/ - rys. 32.

Zagadnienia te występują w różnym stopniu we wszystkich ośrodkach usługowych, niezależnie od ich wielkości, programu i stopnia w strukturze hierarchicznej usług. Omówione tu zagadnienia funkcjonalne, oparte na analizie literatury i przykładów ośrodków, dotyczą głównie układów przestrzeni publicznej przedstawionych w poprzednim rozdziale /"Typologia p.pub.o.u."/.

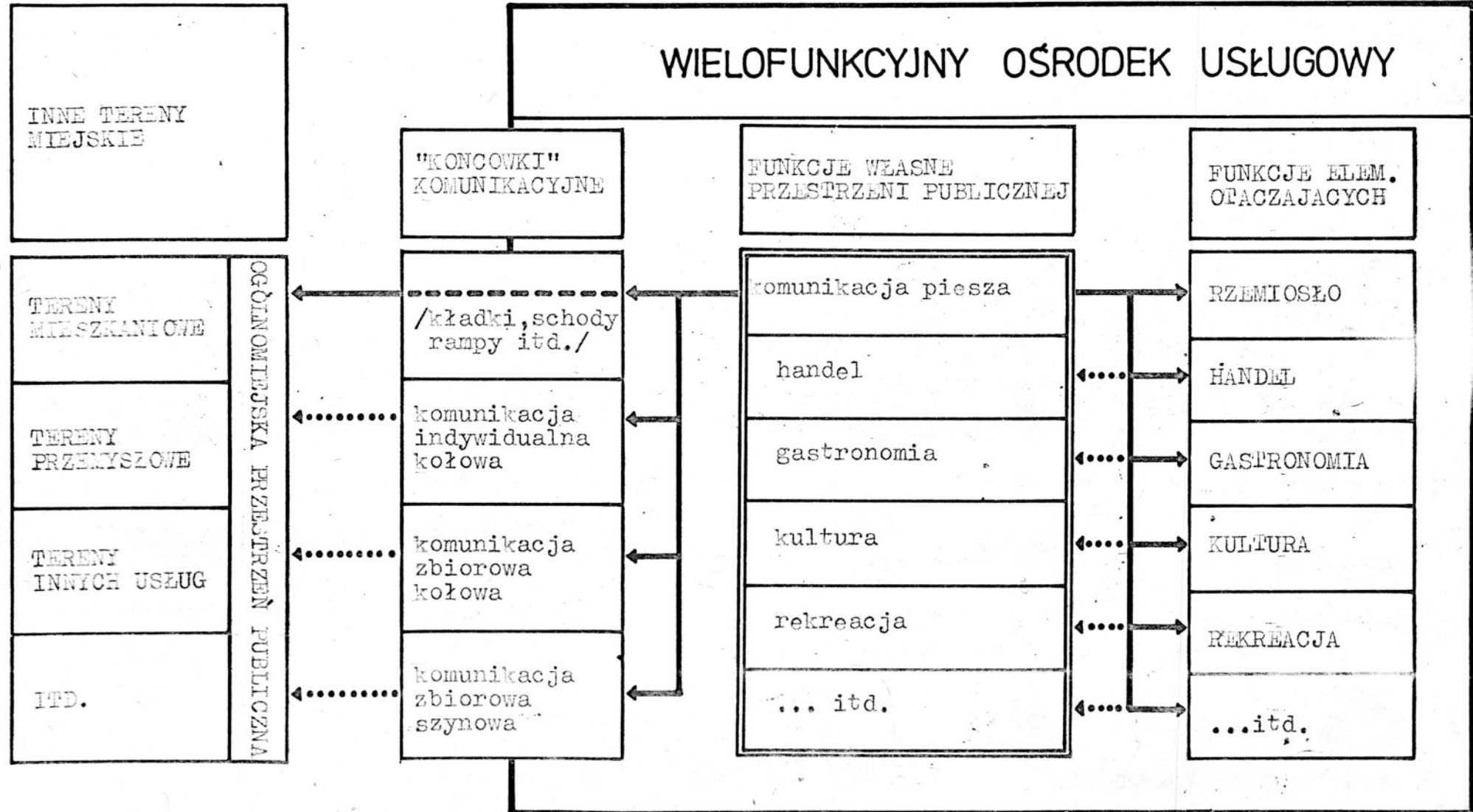
6.1. Funkcje własne przestrzeni publicznej

Przestrzeń publiczna pełni w ośrodku usługowym: funkcję komunikacji pieszej, szeroko rozumiane funkcje usługowe /patrz rozdział 4.1. oraz funkcje społeczne.

6.1.1. Komunikacja piesza

Dominującą funkcją przestrzeni publicznej jest komunikacja piesza, umożliwiającą użytkownikom ośrodka dostęp do poszczególnych elementów usługowych. Układ komunikacji pieszej powinien:

WIELOFUNKCYJNY OŚRODEK USŁUGOWY

Rys. 32. Schemat powiązań funkcjonalnych przestrzeni publicznej

- minimalizować odległości pomiędzy poszczególnymi elementami ośrodka,
- zapewnić optymalną przepustowość układu przy założeniu przewidywanej, maksymalnej liczby użytkowników,
- ułatwiać dostęp do poszczególnych elementów ośrodka, przy uwzględnieniu możliwości strefowania usług w zależności od częstotliwości korzystania z nich,
- umożliwiać strefowanie tempa ruchów użytkowników, uwzględniając zróżnicowanie sposobów świadczenia usług i form korzystania z ośrodka/¹⁰⁰.

Z powyższych stwierdzeń wynika wniosek, że układ komunikacji pieszej z punktu widzenia użytkowników ośrodka, powinien być prosty, czytelny, maksymalnie dostosowany do potrzeb użytkowników, a tym samym zapewniać sprawne korzystanie z ośrodka.

Komunikacją pieszą w ośrodku można sterować lub modelować jej układ. tzn. tworzyć nurty główne, uboczne, zatoki "postojowe" itd., przez:

- dobór i układ elementów usługowych, np. odpowiednie sytuowanie "magnesów" usługowych, strefowanie tych elementów ze względu na częstotliwość i czas ich użytkowania itp./¹⁰¹,
- organizację funkcjonalno-przestrzenną ośrodka oraz przez formy świadczenia usług, np. kanalizowanie ruchów przez jednoelementową koncentrację, lub wieloelementowe rozproszenie i swobodę penetracji przy ograniczaniu przegród wewnętrznych/¹⁰²,
- rozwijanie formy i funkcji własnych przestrzeni publicznej.

Wymienione czynniki kształtujące ruchy użytkowników w ośrodku, tzn. układ komunikacji pieszej, są bezpośrednio związane z funkcjonalno-przestrzennym "szkieletem" ośrodka, czyli

przestrzeni publiczną. Można zatem sformułować współzależność: spośród różnych czynników funkcjonalnych decydujących o ukształtowaniu przestrzeni publicznej ośrodka usługowego, czynnikiem najważniejszym jest komunikacja piesza; jednocześnie sam układ komunikacji może podlegać przekształceniom, wynikającym z uwzględnienia innych czynników związanych z organizacją przestrzeni publicznej.

Niewątpliwie parametry przestrzenne układu komunikacji pieszej, a zwłaszcza wielkości minimalne, wiążą się z przewidywaną liczbą użytkowników oraz wielkością ośrodka usługowego. Niektóre prace badawcze omawiają szczegółowo te zagadnienia, operując wielkościami normatywnymi, wynikami badań statystycznych, metodami matematycznymi itd./¹⁰³. Dlatego w niniejszej pracy położono główny nacisk na czynniki pozanormatywne - psychologiczne, socjologiczne, estetyczne itp., które mogą powodować zmiany parametrów lub przekształcanie układu komunikacji pieszej w ośrodku.

6.1.2. Funkcje usługowe

Oprócz funkcji komunikacyjnej sama przestrzeń publiczna może pełnić liczne funkcje usługowe, związane z występowaniem określonych potrzeb programowych. Analiza współczesnych terenów usługowych, często nawiązujących do historycznych i kulturowych tradycji, ukazuje tu wiele przykładów, głównie w zakresie usług materialnych.

Usługi materialne, czyli handel, gastronomia i rzemiosło, mogą występować w rozmaitych formach w przestrzeni publicznej, a więc poza typowym wnętrzem sklepu, restauracji, zakładu rzemieślniczego itd. Takimi formami są np. kioski, stragany, bufety, wózki stałe bądź okresowe targowiska, kiermasze itp. Małe formy usługowe stanowią elastyczną i zmienną substancję funkcjonalną przestrzeni publicznej. Niektóre z nich występują powszechnie przez cały rok /kioski gazetowe/, inne sezonowo lub okresowo /"budki" z lodami, uliczne saturatory, bazyry kwiatowe, kiermasze/ z okazji różnych świąt, wysprzedaży posezonowych, giełd, aukcji, licytacji itp. Często pojawiają się spontanicznie i przypadkowo lokowane są wzdłuż ciągów pieszych, przy skrzyżowaniach czy przy typowych obiektach użyteczności publicznej/¹⁰⁴. W wielu miastach przywiązuje się jednak dużą wagę do właściwego rozmieszczenia w przestrzeni miejskiej małych form usługowych. Liczne przykłady ilustrują podtrzymywaną tradycję targowisk na głównych placach miejskich /bazar kwiatowy na Rynku w Krakowie, Hauptmarkt w Norymberdze i in./. Dobrą lokalizacją dla różnorodnych straganów czy kiosków są strefy piesze coraz częściej wydzielane w obrębie śródmieścia wielu starych miast. Również pasáže lub fora nowobudowanych ośrodków posiadają często małe formy usługowe/¹⁰⁵. Niekiedy jednak plac lub hala targowa jest podstawowym elementem usługowym, determinując rozwiązanie funkcjonalno-przestrzenne ośrodka /ośrodki Van Klingerena/.

Wymienione elementy wpływają na wzbogacenie form świadczenia usług w ośrodku: poszerzają możliwości zaspokojenia potrzeb użytkowników poprzez sezonowe zwiększenie asortymentu

określonych usług, lepszą dostępność /"wyjście do klienta"/ itd. Równocześnie - tworzą specyficzną atmosferę przestrzeni publicznej, podnoszą jej atrakcyjność i aktywność ośrodka. Ponadto - małe formy usługowe wprowadzone w układ komunikacji pieszej mogą być elementami modelującymi ruchy użytkowników. Przez koncentrację, układy linearne lub rozproszenie mogą tworzyć "magnesy", "zapory" itp.

Funkcje kulturalne przestrzeni publicznej ośrodka usługowego wiążą się z możliwością prezentacji rozmaitych wytworów artystycznych oraz innych działań w sferze kultury. Prace plastyczne, takie jak rzeźby, mozaiki, malowidła ściennie, plakaty, wystawy plenerowe itp. będące formami upowszechniania wartości artystycznych łączą się ściśle z koncepcją przestrzenną rozwiązania ośrodka/¹⁰⁶. Spontaniczne lub cykliczne występy artystów teatralnych, mimów, piosenkarzy, amatorskich zespołów, kapel itp. mogą być związane z określonym miejscem w przestrzeni publicznej np. placem, zatoką czy fragmentem pasażu lub swobodnie przemieszczać się w przestrzeni ośrodka/¹⁰⁷.

Funkcje rekreacyjne mają w zasadzie dwojaką postać: chwilowego odpoczynku/¹⁰⁸, oraz rekreacji czynnej w obrębie przestrzeni publicznej ośrodka. Elementy służące chwilowemu odpoczynkowi, jako formy małej architektury, mogą występować wzdłuż ciągów pieszych lub na wydzielonych powierzchniach np. placykach, zatokach, w powiązaniu z elementami zieleni, wody itp. Natomiast rekreacja czynna obejmuje niektóre zabawy i gry,

czasami o charakterze sportowym, organizowane spontanicznie lub cyklicznie w obrębie przestrzeni publicznej. W tym celu mogą być wydzielane odpowiednie powierzchnie, dostosowane do potrzeb /np. szachownice, kręgielnie, placyki zabaw dla dzieci/. Niektóre formy gier i zabaw, zwłaszcza okazjonalne, nie wymagają odrębnych przestrzeni lub wykorzystują elementy przestrzeni publicznej o innym lub ogólnym charakterze /109 .

6.1.3. Funkcje społeczne przestrzeni publicznej

W analizowanej literaturze nie udało się znaleźć jednoznacznej definicji funkcji społecznych, mimo, że pojęcie to jest wielokrotnie używane w odniesieniu do całego miasta, jego centrum/110 , jak i do pojedynczych składników /np. pomników zabytkowych budowli//111 .

A. Wallis omawiając społeczne funkcje centrum, wymienia po prostu procesy społeczne jakie występują na tym obszarze/112 . Przyjmując takie przedstawienie tych funkcji, należy stwierdzić, że społeczne funkcje przestrzeni publicznej ośrodka usługowego wiążą się z przebiegiem procesów społecznych w jej obrębie. Wśród wymienionych przez Wallisa procesów, szczególne znaczenie mają procesy informacyjnego metabolizmu, poznawcze oraz identyfikacji społecznej, ponieważ są ściśle związane z systemem informacji, występującym w przestrzeni publicznej/113 .

Opierając się na wcześniejszych rozważaniach dotyczących percepcji przestrzeni, można wyróżnić następujące sfery informacyjne:

- sfera informacji bezpośredniej , a więc formy przekazu /komunikatu/ przy użyciu jednoznacznych kodów, głównie graficznych jak liternictwo, obrazy, powszechnie obowiązujące znaki

informacyjne itp.; formy te obejmują napisy informacyjne i reklamowe, ogłoszenia, afisze, plakaty, projekcje filmowe itp., występujące samodzielnie w przestrzeni lub związane z określonym elementem funkcjonalno-przestrzennym ośrodka; do sfery tej można zaliczyć również informację akustyczną /reklamy dźwiękowe, ogłoszenia itp/;

- sfera informacji pośredniej obejmuje różnorodne media /wystawy w witrynach sklepowych, elementy aranżacyjno-plastyczne, itp/; wieloznaczność tych przekazów /rozmaite kody/ wiąże się z doświadczeniem i środowiskiem kulturowym odbiorcy;
- sfera struktur znaczeniowych, związana jest z poprzednią sferą, ale dotyczy przekazów informacyjnych w skali architektoniczno-urbanistycznej /zarówno zamierzonych jak i niezamierzonych, a wynikających z warunków społeczno-kulturowych/ sfera ta obejmuje ukształtowanie przestrzeni, formę architektury, relacje pomiędzy elementami itp; przykładem może być plac zlokalizowany centralnie w obrębie ośrodka /przekaz wzmocniony dodatkowym określeniem "agora" czy "forum"/¹¹⁴, dominanta elementu funkcjonalnego ośrodka o charakterze "magnesu" lub specyficzne potraktowanie formy architektonicznej /np. przez użycie form elektrycznych/.

Swoistą sferą informacyjną może być również wymiana informacji w kontaktach międzyludzkich, dzięki przestrzennej styczności na obszarze ośrodka usługowego.

Struktura informacyjna przestrzeni publicznej ma ogromne znaczenie, ponieważ będąc podłożem wymienionych procesów społecznych, pośrednio wpływa na zjawiska społecznej integracji.

Funkcje społeczne można rozumieć również w uproszczeniu jako funkcje publiczne. Pojęcie funkcji publicznych jakkolwiek nieprecyzyjne, oddaje jednak charakter roli, przypisywanej określonemu miejscu w strukturze przestrzennej tj. możliwości występowania określonych wydarzeń z życia publicznego. W tym rozumieniu przestrzeń publiczna może być miejscem spotkań, zebrań, wieców, manifestacji, uroczystości publicznych prezentacji, dyskusji itd. Oczywiście wydarzenia tego typu mają wpływ na przebieg procesów społecznych /np. przepływ informacji/, są zatem związane z poprzednimi rozważaniami.

Funkcje społeczne przestrzeni publicznej mimo wszystko można uważać za funkcje wtórne/¹¹⁵ - jako następstwo podstawowych funkcji ośrodka i sytuacji przestrzennej. Przestrzeń publiczna ośrodka usługowego jest bowiem miejscem intensywnego użytkowania, ze względu na fakt wiązania licznych funkcji usługowych, nagromadzonych na określonym obszarze, oraz możliwości zaspokojenia różnorodnych potrzeb. W obrębie ośrodka usługowego występuje indywidualna i zbiorowa konsumpcja dóbr materialnych i kulturowych. Zjawisko to ma miejsce również w przestrzeni publicznej, poprzez realizację onówionych w poprzedniej części rozważań funkcji o charakterze użytkowym. Wymienione wcześniej: styczność przestrzenna, kontakty międzyludzkie, intensywność użytkowania, zbiorowa konsumpcja czy współuczestnictwo w życiu publicznym ośrodka, stwarzają możliwość realizowania potrzeb psychospołecznych. W takim ujęciu przestrzeń publiczna może zaspokajać te potrzeby, ale w stopniu zależnym od rozwiązania funkcjonalno-przestrzennego, rangi ośrodka, społecznej ekologii użytkowników, tradycji kulturowych itp.

Podsumowując rozważania na temat funkcji własnych przestrzeni publicznej, należy podkreślić, że celem niniejszego rozdziału było przedstawienie szerokiego zakresu możliwości funkcjonalnych tej strefy ośrodka oraz ukazanie powiązań funkcji o charakterze użytkowym z funkcjami społecznymi. Można sformułować wniosek, że im bogatszy, bardziej wszechstronny i komplementarny będzie program funkcjonalny przestrzeni publicznej ośrodka usługowego, tym większa będzie możliwość zaspokajania różnorodnych potrzeb człowieka, przebiegu procesów społecznych, a zatem i powstawania więzi społecznych.

6.2. Wpływ funkcji elementów otaczających oraz ich rozmieszczenie w ośrodku na ukształtowanie przestrzeni publicznej

Jak już to wcześniej zostało sformułowane, przestrzeń publiczna ośrodka usługowego uwarunkowana jest istnieniem szeregu otaczających ją obiektów usługowych, tworzących jej przestrzenne ramy. Obiekty te, będące w większości przypadków głównym celem pobytu użytkowników w ośrodku, decydują o funkcji komunikacyjnej przestrzeni publicznej.

Cechy funkcjonalne elementów otaczających oraz ich przestrzenne rozmieszczenie w ośrodku, mają zasadniczy wpływ na kształtowanie potoków ruchów użytkowników. Obiekty o podstawowym znaczeniu, a więc najczęściej odwiedzane /np. handel środkami spożywczymi/ lub o szczególnie atrakcyjnej funkcji są elementami ogniskującymi ruchy użytkowników. Szczególnie wielofunkcyjność obiektu może decydować o jego sile przyciągającej w układzie funkcjonalno-przestrzennym ośrodka /np. takim "magnesem" jest dom towarowy/.

Rozmieszczenie elementów ogniskujących, ich grupowanie lub rozpraszanie ma znaczenie w kształtowaniu układu komunikacyjnego, co było już wcześniej poruszone przy okazji omawiania komunikacji pieszej. Grupowanie elementów funkcjonalnych w strefach o różnej częstotliwości użytkowania prowadzi do segregacji ruchów klientów. W ten sposób powstają ciągi piesze o różnej liczebności i tempie poruszania się użytkowników. Tego typu zróżnicowanie może mieć charakter stały /np. strefa usług rzemieślniczych, strefa handlu specjalistycznego, strefa handlu artykułami codziennego użytku itp./ lub okresowy /np. w zależności od pory dnia czy roku/.

Z kolei przemieszczanie elementów o różnej częstotliwości użytkowania powoduje stosunkowo równomierny rozkład ruchów na terenie ośrodka, a występowanie zróżnicowanej liczby użytkowników wiąże się z takimi czynnikami jak zewnętrzne dojścia i dojazdy do ośrodka, dostępność określonych elementów /względem dojść, względem głównego poziomu użytkowania/, specyfika pory dnia /np. pora obiadowa, wieczorne kontakty towarzyskie/ itp.

Elementy usługowe o szczególnej sile przyciągania /"magnesy"/ mają ważne znaczenie w kształtowaniu układu komunikacyjnego. Wzajemne położenie "magnesu" oraz głównych dojść do ośrodka decyduje o tworzeniu się podstawowego ciągu pieszego/¹¹⁶. Inne połączenia komunikacyjne wewnątrz ośrodka mają drugorzędne znaczenie, a tym samym względnie mniejszą liczbę użytkowników.

Każdy element usługowy posiada strefę obsługi klientów /sala sprzedaży, sala konsumpcyjna, hall recepcyjny itp./.

W zależności od dostępności tej strefy, charakteru pełnionej funkcji lub rodzaju przegród, powstają różne związki wizualne i funkcjonalne tej strefy z przestrzenią publiczną ośrodka. Tego rodzaju kontakty przestrzenne powodują wzajemne oddziaływanie: strefa obsługi klientów "wciąga" przestrzeń publiczną do wnętrza elementu usługowego a jednocześnie ożywia scenę ciągów pieszych. Często ma miejsce również "wychodzenie" strefy obsługi klientów na zewnątrz elementu usługowego, np. wystawianie stoisk handlowych przed sklep lub ustawianie stolików przed kawiarniami na chodnikach czy na placu w dogodnej porze roku. Spotyka się również ekspozycje na zewnątrz galerii wystawienniczej, projekcje filmów na zewnętrznych ekranach kin czy przenoszenie spektakli teatralnych na ulice lub place.

Podsumowując powyższe rozważania można stwierdzić, że funkcje usługowe elementów otaczających oraz sposób ich powiązania z przestrzenią publiczną ośrodka wpływa na charakter funkcjonalno-przestrzenny tej strefy. Czynniki te oddziałują na ruch użytkowników i sposób korzystania z ośrodka. Mogą one wywoływać powstawanie u przebywających w ośrodku klientów, oprócz celów zamierzonych /przyczyny przybycia do ośrodka/, również celów niezamierzonych, pojawiających się spontanicznie pod wpływem zastanej sytuacji. Prowadzi to często do zmiany kategorii użytkownika: np. z biernego "obserwatora" na aktywnego uczestnika lub zniechęconego "przechodnia".

6.3. Powiązania przestrzeni publicznej ośrodka usługowego z obszarem miasta

Przestrzeń publiczna ośrodka usługowego została wyodrębniona z kontekstu przestrzennego w celach badawczych, ale z pełną świadomością związków funkcjonalno-przestrzennych z otoczeniem. W poprzednim rozdziale poruszono problem związków funkcjonalnych przestrzeni publicznej z elementami otaczającymi w obrębie ośrodka usługowego. Istnieją również bezpośrednie powiązania tej strefy z szerszym obszarem. Zagadnienie to sprowadza się głównie do dwóch aspektów: ogólnej struktury przestrzeni publicznej miasta oraz ogólnomiejskiego systemu komunikacyjnego.

Pierwszy aspekt został wspomniany w rozdziale 5, przy okazji omawiania pojęcia przestrzeni publicznej. Należy zatem przypomnieć, że w pracy przyjęto rozumienie przestrzeni publicznej jako struktury występującej w skali całego miasta, a przestrzeń publiczna ośrodka usługowego jest jednym z elementów tej struktury. Zakładając możliwość wydzielania poszczególnych elementów, przestrzeń publiczną ośrodka usługowego wiąże się np. z sąsiadującymi elementami struktury przestrzeni publicznej: osiedla mieszkaniowego, terenów rekreacyjnych, innych zespołów usługowych w skali większego założenia /śródmieście/. Charakter tych związków, opisywanych głównie w kategoriach przestrzennych, a więc przy pomocy percepcji wzrokowej, zależy od formy, wielkości i wzajemnej lokalizacji ośrodka usługowego oraz możliwych do wyodrębnienia elementów otoczenia. Sposób tych powiązań w wymienionych kategoriach, zawiera m.in. zagadnienia estetyczne, a zatem - subiektywny czynnik ewentualnej oceny.

Drugim aspektem powiązań przestrzeni publicznej ośrodka usługowego z obszarem miasta są związki funkcjonalne z ogólnomiejskim systemem komunikacyjnym. Do systemu tego należą w różny sposób ze sobą powiązane: układ komunikacji kołowej indywidualnej i zbiorowej, oraz inne układy komunikacji zbiorowej np. tramwaje, metro SKM itp.¹¹⁷. W wielu wypadkach przestrzeń publiczna ośrodka usługowego jest elementem węzłowym nakładających się lub uzupełniających się układów /np. ośrodki miast satelitarnych Sztokholmu/, czy też elementem ogniskującym określony układ np. układ ciągów pieszych na obszarze obsługiwanym przez ośrodek.

Przestrzeń publiczna pełniąc funkcję układu komunikacji pieszej w ośrodku wiąże się bezpośrednio z układem zewnętrznych ciągów pieszych. Powiązania tego typu stanowią funkcjonalne podłoże większości wspomnianych wcześniej związków przestrzennych w strukturze przestrzeni publicznej miasta. Oznacza to, że układ komunikacji pieszej w obrębie przestrzeni publicznej wiąże pośrednio ośrodek usługowy z innymi elementami funkcjonalnymi miasta. Powiązania ciągami pieszymi mają przeważnie charakter ciągły, a podzielność struktury przestrzeni publicznej zdominowana jest innymi, wymienionymi wcześniej czynnikami. Niekiedy może występować przestrzenne wydzielanie układu komunikacji pieszej ośrodka w postaci bram, schodów, krytych przejść, motywów zieleni itp.

Z innymi układami komunikacji miejskiej przestrzeń publiczna wiąże się poprzez takie urządzenia jak:

- podjazdy, zatoki postojowe, parkingi, garaże itp. indywidualna komunikacja kołowa,
- naziemne, nadziemne lub podziemne przystanki komunikacji

zbiorowej,

Występują one przeważnie na obrzeżu ośrodka usługowego i stanowią funkcjonalne "końcówki" ukształtowania przestrzeni publicznej.

. . .

Podsumowując rozważania na temat zagadnień funkcjonalnych przestrzeni publicznej ośrodka usługowego należy stwierdzić, że tradycyjne traktowanie tej strefy jedynie jako układu komunikacyjnego nie oddaje w pełni jej znaczenia i możliwości funkcjonalnych. Ukazanie tych możliwości m.in. w kontekście obserwacji socjologicznych, ma na celu nie tylko wzbogacenie problematyki projektowej, ale również - podkreślenie roli przestrzeni publicznej w społecznym życiu miasta.

7. CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE WIELKOŚĆ PRZESTRZENI PUBLICZNEJ OŚRODKA USŁUGOWEGO

Pojęcie wielkości przestrzeni wiąże się przeważnie z podaniem wartości, wyrażonych w metrach, określających długość, wysokość, powierzchnię czy objętość. Są to dane obiektywne, dające się mierzyć i podlegające sprawdzeniu. W przypadku percepcji przestrzeni przez człowieka wielkość jest w znacznym stopniu pojęciem subiektywnym, ponieważ podlega jednostkowej ocenie wzrokowej, obciążonej indywidualnymi predyspozycjami psychicznymi, doświadczeniami, uwarunkowaniami kulturowymi, nie mówiąc o samej fizjologii widzenia oraz pozycji spektatora.

Z określeniem "wielkości" wiąże się również pojęcie "ludzkiej skali" w projektowaniu architektonicznym czy urbanistycznym/¹¹⁸. Wśród czynników kształtujących to pojęcie, wymienia się m.in.:

- miara /skala/ człowieka pojedynczego, w grupie lub w zbiorowości /tłumie/,
- subiektywny stosunek człowieka do otaczającej przestrzeni, kształtowany różnymi czynnikami psychofizycznymi,
- zachowanie przestrzenne ludzi w grupie,
- tradycje, obyczaje, nawyki,
- obiektywne ograniczenia zewnętrzne /uksztaltowanie terenu, klimat, warunki widzenia itp./
- warunki sanitarno-techniczne, komunikacyjne itd.,
- względy ekonomiczno-społeczne/¹¹⁹.

Czynniki w tym zakresie można dalej mnożyć. Jednocześnie należy zauważyć, że nie uda się przy ich pomocy stworzyć jednego, jednoznacznego i uniwersalnego pojęcia "skali ludzkiej". Już

rozbicie na skalę jednostki grupy, czy zbiorowości ukazuje odmienność tego pojęcia w przekładzie na wartości fizyczne/¹²⁰.

Zawartość pierwiastka subiektywnego /względność, jednostkowość ocen/ w wymienionych powyżej określeniach, skłania do omówienia zagadnienia wielkości przestrzeni publicznej w ośrodku usługowym przez ukazanie czynników kształtujących tę wielkość, a nie przez zestawienie wielkości fizycznych. Za takim podejściem przemawia również duża różnorodność czynników decydujących o wielkości przestrzeni publicznej w określonej sytuacji przestrzennej, kulturowej, klimatycznej itp. oraz brak specjalistycznych badań w tym zakresie.

Wśród czynników kształtujących wielkość przestrzeni publicznej, można wyróżnić dwie grupy:

- czynniki niezależne od woli projektanta takie jak:
wielkość terenu, założony program użytkowy, warunki techniczno-ekonomiczne, liczba i charakter zewnętrznych połączeń komunikacyjnych, wymagania bezpieczeństwa i sprawności układu komunikacyjnego przewidywana liczba użytkowników i z tym związane normatywy/¹²¹,
- czynniki zależne od decyzji projektowych, w tym wynikające z ogólnej koncepcji funkcjonalno-przestrzennej ośrodka usługowego oraz związane bezpośrednio ze sposobem ukształtowania przestrzeni publicznej.

Czynniki pierwszej grupy związane są z sytuacją lokalizacyjną i danymi wyjściowymi do projektowania. Ze względu na swój obiektywny i nadrzędny charakter determinują przedział wielkości lub też minimalną wielkość przestrzeni publicznej, ale w ogólnym ujęciu. Szczegółowy obraz tej przestrzeni jej

kształt, wielkość itp. powstaje pod wpływem czynników drugiej grupy, w znacznym stopniu subiektywnych, bo zależnych od doświadczenia, wiedzy, gustu i inwencji projektantów.

Z ogólną koncepcją funkcjonalno-przestrzenną ośrodka związane są takie czynniki jak: sposób zagospodarowania terenu, układ i wielkości elementów usługowych, układ komunikacji pieszej itp. Zagadnienia dotyczące tych czynników zostały omówione wcześniej w rozdziałach poświęconych komunikacji pieszej i funkcji elementów otaczających przestrzeń publiczną. Stosunek czynników wynikających z ogólnych założeń projektowych do czynników związanych bezpośrednio z kształtowaniem przestrzeni publicznej może być wobec nich nadrzędny, równorzędny lub podporządkowany w decydowaniu o wielkości i kształcie tej przestrzeni. Zależy to od rangi jaką projektant przywiązuje do roli i sposobu ukształtowania tej strefy ośrodka usługowego.

W założeniu pracy leży wykazanie istotnego znaczenia przestrzeni publicznej w rozwiązaniu funkcjonalno-przestrzennym ośrodka usługowego, a zatem najważniejsze z tego punktu widzenia są czynniki ściśle związane ze sposobem kształtowania tej strefy. Wymienić tu należy:

- zmienność i elastyczność kształtowania przestrzeni - zapewnienie w ramach przewidywanej wielkości przestrzeni publicznej możliwości dokonywania zmian funkcjonalno-przestrzennych w różnych przedziałach czasowych /od kilku godzin do odcinków wieloletnich/, zarówno programowo jak i spontanicznie, oraz różnorodności użytkowania tej przestrzeni; wiąże się to również z możliwością zmian wielkości i kształtu samej przestrzeni publicznej/¹²².

- modelowanie ruchów użytkowników - obejmuje to zabiegi mające na celu segregację ruchów, przez rozbijanie ciągów pieszych na strefy o różnym tempie poruszania się użytkowników, zapobieganie przed nadmiernym zagęszczeniem przez wprowadzenie zapasowej powierzchni w punktach źródłowych lub węzłowych, stwarzanie większej możliwości ruchów poza geometrycznie wyznaczonymi ciągami połączeń komunikacyjnych itd.;
- rozwijanie funkcji własnych przestrzeni publicznej co wiąże się z powiększaniem minimalnej powierzchni ciągów pieszych o powierzchnię umożliwiającą rozwijanie różnorodnych działań, omówionych w rozdziale dotyczącym funkcji własnych przestrzeni publicznej;
- tradycyjne i współczesne znaczenie placu /rynku, forum, hallu/- wprowadzenie takiego elementu w układ funkcjonalno-przestrzenny ośrodka umożliwia krystalizację układu komunikacyjnego w większości wypadków zwiększając jego czytelność i dyspozycyjność, ponadto stwarza możliwość wielorakiego korzystania z tej przestrzeni, wprowadzając funkcje dodatkowe /wiąże się to z poprzednim czynnikiem/,¹²³;
- humanizacja przestrzeni - to z jednej strony wprowadzanie do zespołu usługowego elementów, wody, zieleni, "zdrowych" materiałów budowlanych, podnoszenie standardu estetycznego i wykonawczego itp.; Z drugiej strony zagadnienie poruszanej na początku ludzkiej skali w architekturze, a więc unikanie przytłaczającej skali rozwiązania,
- zabezpieczenie przed czynnikami atmosferycznymi - dotyczy możliwości zabezpieczenia użytkowników ośrodka przed opadami atmosferycznymi, wiatrem, nadmiernym nasłonecznieniem czy

ekstremalnymi temperaturami przez wprowadzanie zadaszeń, przesłon itp. Realizacja tego postulatu przy uwzględnieniu możliwości technicznych i ekonomicznych w dużym stopniu ogranicza wielkość przestrzeni publicznej,

- kompozycja przestrzenna i plastyczna - wiąże się z zabiegami mającymi na celu wytwarzanie określanych nastrojów i wywoływaniem wrażeń estetycznych przez przesłanianie, odkrywanie, poszerzanie zwężanie itp. fragmentów przestrzeni publicznej.

Wymienione czynniki można było by bardziej rozwinąć i wprowadzić precyzyjniejsze podziały. Mimo to nie umożliwią one jednak dokładnego określenia wielkości przestrzeni publicznej pozostawiając projektantowi swobodę w ich interpretacji.

Dowodzą tego liczne przykłady zrealizowanych ośrodków usługowych, między innymi wcześniej omówione. Proporcje wielkości przestrzeni publicznej do wielkości całego ośrodka w różnych rozwiązaniach zawierają się w stosunkowo szerokich granicach, uniemożliwiając znalezienie wyraźnych związków tych dwóch wielkości/¹²⁴ .

Można natomiast zauważyć pewne granice wielkości niezależne od wymienionych wcześniej determinant sytuacyjnych, w przypadku placów miejskich/¹²⁵ . Analiza wielkości historycznych i współczesnych placów pozwala zauważyć średnią wielkość powierzchni mieszczącą się w przedziale 0,5 - 1,0 ha/¹²⁶ .

Klasycznym przykładem jest rynek w Zamościu o powierzchni 1,0 ha /100 x 100 m/, miasta opartego na renesansowych wzorach urbanistycznych. W niektórych przypadkach place dużych miast mają większą powierzchnię, np. plac Sergal Torg w Sztokholmie 2,0 ha, Plac Czerwony w Moskwie /5,5 ha/. M. Nowakowski wyciąga wniosek,

że wielkość placu w miastach o liczbie mieszkańców od 100 tys. do miliona jest niezależna od wielkości miasta/¹²⁷. Można rozwinąć ten wniosek analizując rozwój miast i stwierdzić, że w miarę wzrostu liczby mieszkańców mogły pojawiać się nowe place, ale przedział ich wielkości pozostawał niezmienny/¹²⁸. Podobnie przedstawia się zbieżność proporcji wewnątrz tych placów zawierająca się w zakresie od 1 : 3 do 1 : 6 /szerokość placu do wysokości pierzei/ oraz kształty zbliżane przeważnie do kwadratu/¹²⁹.

Zbieżność parametrów placów pochodzących z różnych epok historycznych można tłumaczyć uwarunkowaniami wynikającymi z percepcji wzrokowej. Z jednej strony ograniczenia wielkości wiążą się z polem widzenia przez człowieka, określonym kątami dobrego widzenia pionowym - 30° powyżej horyzontu oraz poziomym 60° /¹³⁰. Jednocześnie występują ograniczenia subiektywne /względne/ percepcji przestrzeni, dotyczące:

- odległości przegrody pionowej, przy której możliwe jest objęcie wzrokiem całości np. pierzei z jednoczesnym utrzymaniem czytelności jej szczegółów architektonicznych,
- komfortu przestrzennego, to jest przestronności, czytelności układu, wrażenia jasnego, widnego wnętrza, przytulności, subiektywnego odczucia skali człowieka itp.

W wypadku nowych wewnątrz urbanistycznych można również doszukiwać się chęci uszanowania tradycji i przywiązania do określonej skali placu/¹³¹.

Przedstawione rozważania dotyczą w znacznej liczbie placów lub rynków zlokalizowanych w centrach miast. Również w wypadku wewnątrz urbanistycznych ośrodków usługowych niższych szczebli można zauważyć istnienie wymienionych ograniczeń,

związanych jednak ze skalą całego założenia. W zespołach, w których plac jest formą przekrytą /hall/ dodatkowym czynnikiem ograniczającym wielkość są wspomniane wcześniej warunki techniczno-ekonomiczne.

Podsumowując poruszone w tym rozdziale zagadnienia można wysunąć następujące wnioski.

1. Ustalenie bezwzględnej wielkości przestrzeni publicznej w powiązaniu np. z hierarchią ośrodka wydaje się bezcelowe, ponieważ każdorazowo wielkość ta związana jest z konkretnymi czynnikami lokalizacyjnymi, programowymi itp. Można określić jedynie ogólne granice przedziału wielkości, a więc minimalną wielkość wynikającą z potrzeb komunikacyjnych, oraz maksymalną /w znacznym stopniu subiektywną/ związaną z możliwością swobodnej penetracji i użytkowania oraz pozwalającą na subiektywny odbiór skali i jedności przestrzennej całego zespołu usługowego.
2. Czynniki bezpośrednio dotyczące kształtowania przestrzeni publicznej mają wpływ na wielkość tej przestrzeni: w większości wypadków zwiększają tę przestrzeń w stosunku do minimalnej wielkości, podyktowanej jedynie podstawowymi wymaganiami komunikacji pieszej.
3. W większości analizowanych przykładów formą dominującą w ukształtowaniu przestrzeni publicznej, a więc w znacznym stopniu wpływającą na jej wielkość jest plac, którego powierzchnia nie jest proporcjonalna do wielkości ośrodka i zawiera się we względnie stałych granicach. Natomiast proporcjonalnie wzrasta długość ciągów pieszych wraz ze wzrostem wielkości ośrodka.

8. PROBLEMATYKA CZASU W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

Pomimo względnej statyczności utworów przestrzennych zagadnienie czasu ma wiele aspektów w przestrzeni architektonicznej. Ruch użytkowników i świadczenie usług to najprostsze przykłady procesów rozpisanych w czasie, zachodzących w ośrodku usługowym. Głębsza analiza pozwala zauważyć szereg procesów występujących również w przestrzeni publicznej o różnym charakterze i w różnych przedziałach czasowych.

Procesy ciągle przebiegają wolno i przez wiele lat. Dotyczą one trzech przejawów upływającego czasu. Po pierwsze obejmują proces starzenia się technicznego i "moralnego" przestrzeni, to jest zużywania się struktury budowlanej, instalacyjnej itp. oraz dewaluacji standardu użytkowego w miarę zachodzących zmian w wymaganiach funkcjonalnych, w sposobach użytkowania i świadczenia usług. Po drugie - procesy ciągle wiążą się z powstawaniem przyzwyczajeń z utrwalaniem się wzorów przestrzennych, sposobów użytkowania. W pierwszej fazie dotyczy to tworzenia się "mapy pamięciowej" przestrzeni publicznej, następnie powstawania nawyków, sposobów poruszania się, użytkowania czy uczestniczenia w życiu ośrodka, wreszcie w perspektywie wielu lat powstawanie tradycji. Po trzecie procesy ciągle obejmują rozwój materialny i kulturowy społeczeństwa, co implikuje ciągle zmiany wzorów konsumpcji, zachowań itp.

Procesy cykliczne mają charakter powtarzających się w różnych przedziałach czasowych czynności. Wiążą one się ze zmiennością funkcjonalną ośrodka usługowego. Na podstawie analizy

działalności ośrodków usługowych można wyróżnić następujące cykle:

- cykl dobowy - dotyczy zmian kategorii użytkowników oraz funkcjonalnych zmian fragmentów przestrzeni publicznej w ciągu dnia,
- cykl tygodniowy - związany jest ze specyfiką poszczególnych dni tygodnia, np. cotygodniowy targ w określonym dniu, ze wzrostem intensywności użytkowania ośrodka w ostatnim handlowym dniu tygodnia, wreszcie programem użytkowym ośrodka w dni wolne od pracy, przede wszystkim w niedziele,
- cykl roczny - obejmujący wydarzenia i działania sezonowe jak np. kiermasze wiosenne, jesienne, świąteczne, letnie kawiarnie imprezy rocznicowe itp.,

Mogą występować również wydarzenia w innych mniejszych lub większych odcinkach czasowych, mniej regularne, w określonym miejscu lub obejmować cały ośrodek.

Procesy krótkotrwałe wiążą się z podstawowymi funkcjami ośrodka usługowego, to znaczy - z samą obsługą użytkowników /świadczenie usług/. Określenie "proces krótkotrwały" wiąże się z możliwością wyodrębnienia poszczególnych parametrów, permanentnie powtarzających się czynności /obsługa pojedynczego użytkownika/ oraz - z krótkim przedziałem czasowym ich wykonywania /przeważnie w granicach minutowych/.

Wymienione procesy niezależnie od ich kategorii czasowych nakładają się na siebie w ośrodku usługowym. W tym wypadku można mówić o procesach równoległych w jednakowych lub różnych przedziałach czasowych. Procesom społecznym np.

metabolizmu informacyjnego, które również można zaliczyć do procesów ciągłych, towarzyszy proces powstawania i utrwalania się zachowań przestrzennych, przy jednoczesnym trwaniu czynności usługowych. Na podstawie wcześniejszych rozważań można wyciągnąć wniosek, że procesom o charakterze utylitarnym, a więc obsłudze użytkowników, zawsze równolegle towarzyszą procesy o charakterze psychicznym i społecznym. Natomiast niezależność tych procesów lub ich współzależność wiąże się z wieloma czynnikami obiektywnymi /sytuacja przestrzenna, uwarunkowania kulturowe itp./ oraz subiektywnymi /indywidualne predyspozycje psychiczne użytkownika, stany emocjonalne itp./.

Omówione procesy obejmują swym zasięgiem zarówno cały ośrodek usługowy jak i poszczególne jego części. Procesy równoległe występują przede wszystkim w przestrzeni publicznej, z racji jej wielofunkcyjności. Wynika to z możliwości pełnienia przez nią licznych, poprzednio omówionych funkcji, powszechności użytkowania /ciągi komunikacyjne/, przestrzennych związków różnych elementów usługowych, względnie łatwej możliwości nawiązywania kontaktów, współobecność różnych kategorii użytkowników itp.

Można zauważyć, że określone działania w przestrzeni publicznej mogą wywoływać różne następstwa przestrzenne i funkcjonalne. Jedne procesy implikują inne. Wprowadzenie rozróżnienia na procesy pierwotne i wtórne pozwala na analizę przyczyn i skutków zmian zachodzących w przestrzeni publicznej ośrodka usługowego. Jednym z najprostszych przykładów są zmiany wielkości i funkcji tej przestrzeni, jakie mogą dokonywać się w miarę

zmian warunków materialnych lub społecznych /np. przez realizację inicjatyw społecznych/. Oczywiście powyższe rozróżnienie jest względne, ponieważ procesy pierwotne w przestrzeni publicznej uwarunkowane są innymi wcześniejszymi warunkami.

Ponadto - wiele procesów wtórnych ma charakter łańcuchowy, to znaczy wywołuje kolejno następujące reakcje.

W wyniku przeprowadzonego powyżej podziału można rozwinąć postawiony wcześniej wniosek, dotyczący procesów użytkowych i nieużytkowych. Oprócz równoległości tych procesów występują również w niektórych sytuacjach związki przyczynowe, ustawiające te procesy nie równolegle, a w ciągu kolejnych następstw. Oznacza to, że procesy o charakterze użytkowym mogą wyzwać inne procesy, dotyczące psychologii widzenia i percepcji przestrzeni, a te z kolei mogą wywoływać procesy o charakterze społecznym. Ilustruje ten problem następujący ciąg: łatwość, dostępność, forma, standard świadczonych usług prowadzi do nawyku korzystania ze stałego, określonego ośrodka czy elementu usługowego; taka akceptacja fragmentu przestrzeni, czasami również o podłożu emocjonalnym, jest czynnikiem identyfikującym człowieka z miejscem; względna stałość zachowania przestrzennego może być wspólna dla większej grupy ludzi, wśród których fakt wielokrotnej styczności przestrzennej może inicjować kontakty, wymianę informacji, powstawanie więzi o charakterze społecznym.

Podsumowując przedstawione powyżej rozważania, można stwierdzić, że dynamiczne traktowanie przestrzeni publicznej, to znaczy w kategorii zachodzących w niej procesów, dostarcza dowodów istnienia i rangi związków architektury z życiem społecznym.

9. ARANŻACJA PRZESTRZENI PUBLICZNEJ OŚRODKA USŁUGOWEGO

Omówione w poprzednich rozdziałach zagadnienia funkcjonalne, problematyka czasu w opisie procesów zachodzących w przestrzeni publicznej oraz jej wielkość są ściśle związane z ukształtowaniem formy i wyposażeniem tej strefy ośrodka usługowego. Ogólny problem rozwiązania przestrzennego może być opisany w czterech powiązanych ze sobą aspektach: kompozycji przestrzennej, kompozycji plastycznej, wyposażenia i scenografii wnętrza.

9.1. Kompozycja przestrzenna

Kompozycja przestrzenna dotyczy zestawienia i kształtu form tworzących przestrzeń publiczną w ośrodku usługowym. Temat ten został już wcześniej częściowo omówiony w rozdziałach 5 i 7. Można podsumować najważniejsze sformułowania:

- liczba oraz wielkość elementów przestrzeni publicznej zależy głównie od rozwiązania funkcjonalno-przestrzennego ośrodka usługowego, w mniejszym stopniu od jego bezwzględnej wielkości,
- kształt przestrzenny tych elementów jest ściśle związany z formą elementów usługowych ośrodka na zasadzie dopełniania się form,
- wielkość i forma przestrzeni publicznej zależy od pełnionych przez nią funkcji /minimum komunikacja piesza/.

Również w rozdziale 7 przy omawianiu morfologii przestrzeni publicznej zostały opisane możliwe elementy składowe tej przestrzeni. Kompozycja przestrzenna, w tym wypadku rozumiana jako formalne ramy określające przestrzeń publiczną, ma duży

wpływ na psychologiczne efekty percepcji wzrokowej. Poza wymienionymi składnikami przestrzeni publicznej kompozycja w mniejszej skali obejmuje wielkość i proporcje ścian, posadzki lub przykryć, sposób ich zestawienia, liczbę i charakter detali architektonicznych itp. Subiektywny odbiór całej przestrzeni publicznej, jej elementów składowych oraz detali decyduje o możliwości identyfikacji i zapamiętywania przestrzeni, o tworzeniu się "mapy pamięciowej" terenu, oraz o kształtowaniu się odczucia skali człowieka. Można zilustrować ten problem kilkoma sytuacjami przestrzennymi:

- prosta, jednorodna forma przestrzeni publicznej /np. ulica handlowa/ z drobnymi, podobnymi w skali detalami /podziały ścian, witryny itp./ pozwala na łatwe zdefiniowanie formy, a tym samym zapamiętanie jej, natomiast utrudnia identyfikację poszczególnych jej części /np. elementów usługowych/;
- rozbudowana, wieloelementowa kompozycja przestrzeni publicznej /w planie i w bryle/ z odróżniającymi się detalami utrudnia zapamiętanie całej sytuacji przestrzennej, pozwala natomiast na łatwiejsze wyodrębnienie i utrwalenie w pamięci jednostkowych elementów tej przestrzeni;
- prosta ulica czy pasaż, z racji swych proporcji /mała odległość między przeciwległymi ścianami w stosunku do długości ciągu/ utrudnia identyfikację elementów w skali całego układu, natomiast prawidłowa forma placu pozwala na łatwą penetrację wzrokową, a tym samym na prostą identyfikację poszczególnych fragmentów przestrzeni.

Na bazie tych spostrzeżeń i na podstawie analizy przykładów można sformułować następujące główne cechy kompozycji przestrzennej, jakim powinno odpowiadać rozwiązanie przestrzeni publicznej ośrodka usługowego, ze względu na percepcję wzrokową:

- czytelność układu, to znaczy takie ukształtowanie przestrzeni, które pozwala użytkownikowi na względnie łatwą orientację w układzie ośrodka;
- spójność układu, to znaczy takie zestawienie i powiązanie poszczególnych elementów /form/, które umożliwia użytkownikowi jednoznaczny odbiór układu jako złożonej, wielofunkcyjnej całości,
- podzielność układu, to znaczy możliwość wyodrębnienia i identyfikacji poszczególnych składników przestrzeni w obrębie tegoż układu.

Z zagadnieniem kompozycji przestrzennej wiąże się cały szereg problemów kompozycji architektonicznej jak np: symetria, równowaga, sekwencje, gradacje, dominanty, problematyka dynamiki i monotonii form itp. Nie będą one jednak omawiane dokładnie w pracy z następujących powodów:

- stanowią obszerne pole tematyczne i są szeroko omawiane w licznych pozycjach bibliograficznych/¹³²,
- analiza przykładów ukazuje różnorodne traktowanie tych zagadnień, to znaczy sprowadza je do fazy szczegółowych, konkretnych rozwiązań przestrzennych, bez szerszych uogólnień,
- podejście do tych zagadnień może być obarczone subiektywnymi względami, związanymi ze zmianami tendencji artystycznych, kanonów, czy po prostu mody.

9.2. Kompozycja plastyczna

Drugim aspektem aranżacji przestrzeni publicznej jest kompozycja plastyczna. Wiąże się ściśle z kompozycją przestrzenną wzbogacając problematykę m.in. o zagadnienia stylu, kolorystyki i oświetlenia. Całokształt tych zagadnień wpływa na kształtowanie się subiektywnych pojęć nastroju, atrakcyjności, nowoczesności, standardu – poprzez reakcje psychiczne odbiorców/¹³³. Względność tych pojęć wynika po pierwsze z poglądów i predyspozycji twórczych projektanta, po drugie z indywidualnych odczuć użytkowników, po trzecie ze zmieniających się warunków materialnych i kulturowych, mających wpływ na dwa pierwsze czynniki.

Analiza rozwiązań przestrzeni publicznej ośrodków usługowych ukazuje dużą różnorodność sposobów realizacji kompozycji plastycznej. Istnieją przykłady rozwiązań o krańcowo różnych cechach: od prostych, surowych, jednorodnych w charakterze i pozbawionych jakichkolwiek dekoracyjnych form układów przestrzennych aż po rozwiązania bogate plastycznie operujące szerokim wachlarzem środków wyrazu/¹³⁴.

Nie wdając się w ocenę rozwiązań można określić asortyment środków wyrazu plastycznego, przy pomocy którego uzyskuje się tak dużą różnorodność rozwiązań.

Obejmuje on cztery podstawowe grupy:

- styl architektoniczny, tu rozumiany szeroko, jako sposób podejścia projektanta do zagadnień kompozycji formy w różnych skalach do związków formy z funkcją i konstrukcją do roli detalu i form zdobniczych, uwarunkowanych panującymi tendencjami, kierunkami czy "modą" w twórczości architektonicznej/¹³⁵,

- rozwiązanie materiałowe, obejmujące rozmaite materiały budowlane od tradycyjnych /drewno, ceramika/ po metale, szkło i tworzywa sztuczne, z wykorzystaniem ich cech i właściwości /barwa, faktura, podatności na modelowanie itp./¹³⁶ ;
- rozwiązanie kolorystyczne, wiążące się z psychicznymi aspektami widzenia barwnego /barwy ciepłe, zimne, jasne, ciemne, agresywne, uspakajające, kontrastowe, stonowane itp./¹³⁷ ;
- oświetlenie, które obejmuje operowanie zarówno światłem dziennym /światłocień/ jak i sztucznym /oświetlenie ogólne, miejscowe itp./¹³⁸ .

Kompozycja plastyczna realizowana jest zarówno w skali całego układu jak i w skali detalu i wyposażenia, które są kolejnym aspektem aranżacji przestrzeni publicznej.

9.3. Wyposażenie przestrzeni publicznej

Wyposażenie przestrzeni publicznej ośrodka usługowego rozumiane jest szeroko jako formy użytkowe i dekoracyjne, o charakterze stałym lub mobilnym jako detale i mała architektura. Ich podział można przeprowadzić na bazie pełnionych funkcji /por. rozdział 6.1./ w następujący sposób/¹³⁹ :

- elementy związane z organizacją przestrzeni, głównie organizacją ruchów użytkowników: chodniki, schody, murki, podesty, bariery, ogrodzenia, parawany itp.,
- elementy o charakterze usługowym, głównie handlowym lub gastronomicznym: kioski, bufety, stragany, wózki, wyposażenie sezonowych kawiarni itp.,
- elementy związane z upowszechnianiem kultury i sztuki: amfiteatry, podia, ekrany projekcyjne, elementy wystawiennicze, dzieła sztuki /np. rzeźby/ itp.,

- elementy o charakterze rekreacyjnym i wypoczynkowym: ławki, siedziska, formy zabawowe dla dzieci lub dorosłych /np. szachy plenerowe/ itp.
- elementy związane z zabezpieczeniem użytkowników przed czynnikami atmosferycznymi /opady atmosferyczne, nasłonecznienie/: daszki, pergole, parasole, markizy itp.
- elementy wyposażenia technicznego i sanitarnego: lampy, urządzenia wentylacyjne /np. w krytych wnętrzach/, kosze na śmieci itp.
- elementy informacji wizualnej i akustycznej: witryny, gabloty, reklamy, znaki informacyjne, urządzenia audiowizualne i nagłaśniające itp.
- elementy o charakterze dekoracyjnym, w tym:
 - . formy plastyczne - rzeźby, malarstwa ściennie, mozaiki ściennie, i posadzkowe itp.
 - . zielen - kwietniki, trawniki, gazony, murki kwiatowe itp.
 - . woda - baseny, studzienki, fontanny, akwaria itp.

Powyższy podział jest znacznie uproszczony, ponieważ uwypukla główne funkcje wymienionych elementów. Oznacza to, że określone elementy mogą pełnić kilka różnych funkcji lub w pewnych sytuacjach posiadać inne przeznaczenie, np. elementy oświetlenia w szacie informacyjnej lub formy dekoracyjne w przestrzennej organizacji ruchu użytkowników. Jednocześnie wszystkie elementy, podlegające opracowaniu plastycznemu przez projektantów form przemysłowych, mogą pełnić rolę elementów dekoracyjnych.

Przedstawiony podział ukazuje w przybliżeniu arsenał środków, jakimi może dysponować projektant przy aranżacji przestrzeni publicznej. Bogaty zestaw elementów pomnożony przez różno-

rodność ujęć formalnych, pozwala na tworzenie olbrzymiej liczby, odmiennych w wyrazie plastycznym, rozwiązań przestrzeni publicznej. Stwierdzenie to ilustrują liczne przykłady tej przestrzeni w ośrodkach usługowych/¹⁴⁰.

Omawiane zagadnienie ma ponadto dwa ważne aspekty:

- skala wymienionych elementów ściśle wiąże się ze skalą człowieka, a zatem ma ogromny wpływ na psychiczne reakcje percepcji wzrokowej,
- skala i charakter wymienionych elementów pozwala na względnie łatwe przeprowadzanie zmian w aranżacji przestrzeni, a tym samym na uwzględnianie zmieniających się potrzeb użytkowych, warunków materialnych i kulturowych/¹⁴¹.

9.4. "Scenografia"

Przeprowadzone powyżej rozważania prowadzą do czwartego aspektu aranżacji przestrzeni publicznej, który jest jednocześnie ich podsumowaniem: szeroki zestaw środków umożliwiających kształtowanie formy i wyrazu plastycznego przestrzeni publicznej w różnych skalach, pozwala użyć określenia "scenografia" w odniesieniu do procesu aranżacji tej przestrzeni/¹⁴². W określeniu tym zawiera się związek formy przestrzeni z jej funkcją. Podobnie jak w teatrze, ukształtowanie przestrzeni publicznej ośrodka usługowego jest jakby, formą dekoracji scenicznej będącej oprawą dla toczącej się sztuki. W ośrodku usługowym jest to szereg procesów, powiązanych ze sobą i z formą przestrzenną, rozwijających się i zmieniających w czasie /por. rozdział 8/.

Związek funkcji przestrzeni publicznej, a tym samym przebiegających w niej procesów, z ukształtowaniem formy ma podwójną zależność. Rozwiązanie przestrzenne /1/ realizuje podstawowe założenia funkcjonalne, a jednocześnie /2/ może powodować pojawienie się nowych funkcji. Dowodzą tego zarówno formy historyczne /np. ewolucja funkcji rynku/, jak również współczesne rozwiązania ośrodków usługowych /np. Agory van Klingenera/. Ta druga zależność, podkreślająca wagę "scenografii w przestrzeni publicznej, oprócz założeń funkcjonalnych, ma ścisły związek z animacją życia społecznego, ze wzbudzeniem aktywności użytkowników ośrodka usługowego. Możliwość operowania elementami "dekoracji" zarówno w skali grupy jak i pojedynczego użytkownika, a więc współuczestnictwo w procesach realizujących różne potrzeby człowieka, jest kolejnym czynnikiem łączącym rozwiązanie architektoniczne z procesami psychicznymi i społecznymi zachodzącymi w przestrzeni publicznej.

CZĘŚĆ III

10. WNIOSKI

Celem pracy było przeanalizowanie problematyki związanej z kształtowaniem przestrzeni publicznej ośrodków usługowych, m.in. naświetlenie jej pod kątem psychologii postrzegania i socjologii miasta. Potwierdzeniem postawionej na wstępie tezy jest ukazanie związku, jaki zachodzi pomiędzy ukształtowaniem funkcjonalno-przestrzennym strefy publicznej, a zjawiskami psychospołecznymi. Analiza przykładów oraz wynikające z niej spostrzeżenia skonfrontowane z przedmiotową literaturą pozwalają wyciągnąć wnioski dotyczące projektowania przestrzeni publicznej ośrodków usługowych z uwzględnieniem interdyscyplinarnych uwarunkowań kształtowania tej przestrzeni. W wyniku tych rozważań przedstawione zostaną obserwacje i wnioski dotyczące zadań architekta wobec poruszanych w pracy zagadnień oraz propozycja dalszych interdyscyplinarnych studiów i poszukiwań, adresowana do socjologów miasta.

10.1. Przestrzeń publiczna ośrodka usługowego

1. Wielofunkcyjny ośrodek usługowy jest elementem funkcjonalno-przestrzennej struktury miasta skupiającym mieszkańców określonego obszaru, w celu zaspokojenia różnorodnych potrzeb /przede wszystkim użytkowych/ za pośrednictwem odpowiednich urządzeń usługowych skoncentrowanych na wspomnianym, względnie niewielkim, ogólnie dostępnym obszarze. Zakres możliwości zaspokojenia tych potrzeb jest tym większy, im bardziej wszechstronny, komplementarny i zgodny z oczekiwaniami użytkowników jest program funkcjonalno-przestrzenny ośrodka. Tym samym wzrasta jego siła przyciągająca mieszkańców.

Dodatkowym czynnikiem w tym względzie jest, w wypadku zespołu śródmiejskiego /centralnego/ jego ranga w strukturze miasta, natomiast w wypadku ośrodka podstawowego w hierarchicznej strukturze usług - jego położenie i względna bliskość w stosunku do miejsc zamieszkiwania.

2. Strefa komunikacji pieszej, nazywana w niniejszej pracy przestrzenią publiczną ośrodka usługowego, jest elementem integrującym /w znaczeniu dostępności/ poszczególne składniki funkcjonalne całego zespołu. Stąd - ukształtowanie przestrzeni publicznej ma podstawowe znaczenie w procesach postrzegania, identyfikacji i orientacji w ogólnym układzie ośrodka oraz w rozmieszczeniu jego elementów - ma zatem istotny wpływ na czytelność i jednoznaczność obrazu myślowego przestrzeni oraz na szybkość powstawania "mapy pamięciowej" strefy pieszej w świadomości użytkowników.
3. Przestrzeń publiczna ośrodka usługowego może pełnić, oprócz funkcji układu komunikacyjnego, również inne funkcje o charakterze utylitarnym. Jest to związane z jej własnym, potencjalnym programem użytkowym i wyposażeniem oraz z funkcjonalnym oddziaływaniem na nią otaczających elementów usługowych. Funkcje przestrzeni publicznej pozwalają m.in. na:
 - prostsze lub szybsze zaspokojenie określonych potrzeb przez wprowadzanie usług w strefę ruchu pieszego,
 - lepszą dostępność niektórych form usług i bardziej bezpośredni kontakt z obsługą poprzez rezygnację ze sztywnych i ograniczonych ram wnętrza elementu usługowego,
 - większe możliwości zaspokajania potrzeb, poprzez elastycz-

ność form i zakresu usług, /zmiennność, mobilność/ oraz wiązanie procesów obsługi ze scenerią życia miejskiego. Ponadto występowanie form ze sfery usług w przestrzeni publicznej może pobudzać zainteresowanie i potrzeby u przechodniów, wyzwalać postawy aktywne i wciągać użytkowników ośrodka do współuczestnictwa w życiu publicznym.

4. Czynniki łączące rozwiązanie funkcjonalno-przestrzenne strefy publicznej z funkcjami społecznymi, a przez procesy społeczne, z powstawaniem więzi społecznych, są:

- struktura informacyjna przestrzeni publicznej, mająca swój wyraz w rozwiązaniu przestrzennym, wyposażeniu, aranżacji itd.,
- rozwijanie powierzchni komunikacji pieszej, pozwalające na wprowadzanie w tą strefę własnego programu użytkowego, w tym funkcji związanych z życiem publicznym,
- wieloużytkowość przestrzeni publicznej, umożliwiająca zaspokojenie różnorodnych potrzeb, w tym łączne zaspokajanie potrzeb użytkowych i psychospołecznych,
- aktywność przestrzeni publicznej, polegająca na: oddziaływaniu w sferze informacji, zmienności i elastyczności użytkowania, pobudzania użytkowników do współuczestnictwa /szczególnie w zakresie kultury i rekreacji/, mobilności urządzeń i wyposażenia /zmiany aranżacyjne/ itp.

5. Jakość rozwiązania strefy publicznej ośrodka usługowego można, nawiązując do listy potrzeb człowieka /por. rozdz. 2.3./, rozpatrywać w czterech kategoriach:

- komfort funkcjonalny: sprawny układ komunikacyjny, wielofunkcyjny program, zmienność i elastyczność użytkowa itp.,
- komfort przestrzenny: czytelność i przestronność układu,

- walory estetyczne, zmienność aranżacyjna itp.,
- komfort fizyczny: zabezpieczenie przed czynnikami atmosferycznymi, walory akustyczne, oświetlenie itp,
- komfort psychospołeczny: poczucie bezpieczeństwa, swoboda poruszania się, możliwość nawiązywania kontaktów współuczestnictwa itp.

Przedstawiony podział mógłby stać się podstawą oceny rozwiązań strefy publicznej, po szczegółowym opracowaniu elementów tworzących kategorie komfortów, oraz - po ich wyważeniu.

6. Omawiane w pracy przykłady ośrodków usługowych posiadają,

- oprócz cech wspólnych, pod kątem których zostały wybrane
- wiele cech indywidualnych. Różnorodność rozwiązań szczególnie zaznacza się w sferze ukształtowania przestrzenno-plastycznego. Czynnik ten ma duże znaczenie z następujących względów:
- bodźce wizualne mają podstawowe znaczenie w procesie percepcji wzrokowej /por. punkt 2/;
- szeroki asortyment środków aranżacyjnych pozwala na indywidualizowanie rozwiązań przestrzeni publicznej ośrodków usługowych;
- środki wyrazu plastycznego - w tym przede wszystkim prace o wysokich walorach artystycznych - przyczyniają się do upowszechniania wartości kulturowych oraz do humanizacji środowiska miejskiego.

Jednocześnie można zauważyć w analizowanych przykładach przestrzeni publicznej trzy zasadnicze sposoby podejścia projektantów do aranżacji tej strefy;

- ukształtowanie strefy publicznej zdominowane jest wyrazem plastycznym poszczególnych elementów otaczających;
- ukształtowanie strefy publicznej i otaczających ją elementów usługowych podporządkowane jest wspólnej, jednolitej koncepcji aranżacyjnej;
- strefa publiczna posiada własny, indywidualny wyraz plastyczny.

7. Wśród elementów morfologicznych przestrzeni publicznej ośrodka usługowego, szczególne znaczenie ma plac, lub w przypadku formy zamkniętej, hall. W porównaniu z innymi elementami przestrzeni publicznej posiada on następujące zalety:

- może być elementem krystalizującym "mapę pamięciową" przestrzeni ośrodka i punktem odniesienia dla orientacji w układzie,
- pozwala na swobodną penetrację wzrokową otaczającej przestrzeni,
- umożliwia wieloużytkowość i swobodę aranżacji przestrzeni,
- umożliwia swobodę i niezależność ruchów pojedynczych użytkowników, zachowanie dystansów przestrzennych itp.,

...

Wymienione wnioski mogą stanowić podstawę dla tworzenia zasad kształtowania przestrzeni publicznej ośrodka usługowego. Jednocześnie w każdej sytuacji muszą być spełnione następujące warunki:

- dostosowanie rozwiązania do warunków techniczno-ekonomicznych oraz społeczno-kulturowych,
- zapewnienie prawidłowej organizacji podstawowych funkcji usługowych ośrodka,
- rozwiązanie przestrzeni publicznej nie może kolidować z podstawową funkcją tej strefy, to znaczy z funkcją komunikacji pieszej.

10.2. Zadania projektanta

W oparciu o zagadnienia poruszane w pracy, wynikające z nich wnioski oraz problemy wielu polskich miast można stwierdzić, że rzeczywistość przestrzeni miejskich dowodzi małej skuteczności działań projektantów w celu podnoszenia komfortu życia miejskiego. Architekt ponosi społeczną odpowiedzialność za kształtowanie i organizację przestrzeni w różnych skalach. Odpowiedzialność ta dotyczy również przestrzeni publicznych, które powstają w wyniku decyzji urbanistycznych, a często pomijane są w opracowaniach w skali architektonicznej. Kształtowanie środowiska miejskiego nie może opierać się tylko na grze formami przestrzennymi lub na mechanicznie rozumianej sprawności funkcjonalnej. Musi zawierać te elementy, ale podbudowane wiedzą humanistyczną, z której wywodzą się czynniki psychospołeczne, decydujące o roli architektury w życiu pojedynczego człowieka i społeczeństwa. Architekt powinien stale weryfikować i rozszerzać bazę danych do projektowania, obejmującą znajomość tradycji współczesnych potrzeb oraz przewidywanych zmian. Wiązanie zagadnień psychospołecznych z kształtowaniem przestrzeni

nie może opierać się na intuicyjnych decyzjach, powinno być poparte wynikami badań empirycznych. Stąd ważna rola projektantów w inicjowaniu badań o charakterze interdyscyplinarnym/¹⁴³. Działalność architektów, urbanistów czy planistów przestrzennych dostarcza wielu problemów na styku z dyscyplinami humanistycznymi. Natomiast możliwość rozwiązania tych problemów wykracza często poza ramy przygotowania zawodowego. Dlatego konieczne jest nawiązywanie współpracy z przedstawicielami tych dyscyplin przy rozwiązywaniu zagadnień badawczych i projektowych.

10.3. Współpraca i badania interdyscyplinarne

Wśród dyscyplin naukowych, które wiążą się z poruszaniem w pracy zagadnieniami, szczególnie ważne miejsce zajmuje socjologia miasta. Nauka ta coraz wnikliwiej bada zagadnienia życia miejskiego, a jej osiągnięcia mogą w znacznym stopniu przyczynić się do podniesienia jakości rozwiązań projektowych.

Stwierdzenie konieczności współpracy pomiędzy architektami a socjologami nie jest nowe i często wysuwane w środowiskach architektonicznych/¹⁴⁴. Samo stwierdzenie nie budzi wątpliwości ale brak jest w przytaczanej literaturze określenia zasad tej współpracy, w skali adekwatnej do występujących zjawisk. Można zatem zaproponować ogólne warunki współpracy, w oparciu o problemy towarzyszące prowadzonym w pracy rozważaniom:

1. Wypracowanie wspólnego, jednolitego języka badawczego - zespołu pojęć zrozumiałych i akceptowanych przez obie strony.
2. Szeroka i doskonalona wymiana informacji poprzez różne formy przekazu oraz stała weryfikacja bazy informacyjnej.

3. Inspirowanie badań w jednej dyscyplinie przez efekty badań własnych drugiej dyscypliny.
4. Poszukiwanie problemów i tworzenie programu wspólnych badań.
5. Współpraca powinna obejmować całą skalę zagadnień przestrzennych - od architektury do planowania przestrzennego.
6. Współpraca powinna dotyczyć prac badawczych /teoretycznych/, projektowania /szczególnie faza programowania/ oraz analizy efektów zastosowania opracowań badawczych w realizacji /podstawa kolejnych badań/¹⁴⁵.

Jako przyczynek do określonej poprzednio roli architekta i w oparciu o zaproponowane zasady współpracy, można przedstawić program dalszych badań nad problematyką omawianą w niniejszej pracy. Jest to lista pytań do socjologów miasta, które powstały przy okazji lub w wyniku rozważań nad przestrzenią publiczną ośrodków usługowych:

1. Preferencje/¹⁴⁶ :

- a/ Jak kształtują się preferencje użytkowników odnośnie przestrzennych form organizacji usług?
- b/ Jak kształtują się preferencje użytkowników w stosunku do rozwiązania funkcjonalno-przestrzennego strefy publicznej ośrodka usługowego?
- c/ W jaki sposób położenie ośrodka i możliwości lokomocji użytkowników wpływają na wybór form organizacji usług?

2. Wzory użytkowania/¹⁴⁷ :

- a/ Jak można opisać w kategoriach społecznych wzory użytkowania ośrodków usługowych /w tym przestrzeni publicznej/?

- b/ Jak kształtują się wzory użytkowania w zależności od rozwiązania funkcjonalno-przestrzennego strefy publicznej ośrodka usługowego?
- c/ Jak kształtują się wzory użytkowania przestrzeni publicznej ośrodka usługowego w zależności od struktury zawodowej, demograficznej i pochodzenia społecznego użytkowników?
- d/ Czy procesy migracyjne wpływają na przenoszenie się wzorów użytkowania ośrodków usługowych i ich stref publicznych?

3. Animacja i współuczestnictwo:

- a/ W jakim stopniu projektant może proponować /aranżować, animować/ formy życia społecznego w przestrzeni publicznej ośrodka usługowego?
- b/ Jakie formy organizacji społecznej mogą współdecydować i współuczestniczyć w animacji życia ośrodka usługowego?
- c/ Jakie formy współpracy pomiędzy projektantem ośrodka usługowego a potencjalnymi użytkownikami mogą wpłynąć na rolę przyszłego ośrodka w animacji życia publicznego?

4. "Narzędzia" Socjotechniczne¹⁴⁸:

- a/ Czy formy organizacji przestrzeni można uważać za "narzędzia" socjotechniczne, a więc - za środki oddziaływania na społeczeństwo /użytkowników/ w celu wywołania określonych zmian społecznych?
- b/ Jakie formy i elementy przestrzeni publicznej ośrodka usługowego mają wpływ na organizację życia publicznego?
- c/ Jakie cechy rozwiązania funkcjonalno-przestrzennego strefy publicznej ośrodka usługowego są pożądane z punktu

widzenia celów społecznych jakie mogłyby być realizowane w ośrodku?

Przedstawione pytania wynikły z teoretycznych rozważań opartych na materiale ilustracyjnym i opisowym zawartym w literaturze. Stąd bierze się ich ogólny charakter. Uszczegółowienie tych pytań oraz odpowiedź na nie możliwa jest tylko we współpracy z socjologami. Podstawę powinny stanowić badania empiryczne przy użyciu narzędzi badawczych stosowanych przez socjologów, takich jak wywiady, ankiety, badania statystyczne itp. Wyniki tych badań, a zatem i odpowiedzi na postawione pytania, mogą w znacznym stopniu przyczynić się do podniesienia jakości rozwiązań projektowych oraz stanowić przesłanki do zasad kształtowania przestrzeni publicznych ośrodków usługowych.

.....

Kończąc prowadzone rozważania, należy jeszcze raz podkreślić, że przestrzeń publiczna ma olbrzymie znaczenie w kształtowaniu się indywidualnego i społecznego obrazu środowiska miejskiego. Liczba powiązań zagadnień projektowych z problematyką psychospołeczną dowodzi istotnego znaczenia przestrzeni publicznej, szczególnie w ośrodku usługowym. Wynika stąd konieczność traktowania zagadnień kształtowania tej strefy na równych prawach z problematyką projektowania innych elementów struktur funkcjonalno-przestrzennych.

Teoretyczny opis przestrzeni publicznej tworzy modelowy obraz tego elementu. O zastosowaniu go w praktyce, możliwości adaptowania do różnych sytuacji przestrzennych, typów ośrodków

lub systemów obsługi użytkowników decydują lokalne warunki kulturowe, społeczno-ekonomiczne itp. Wiele z kwestii poruszonych w pracy wymaga dalszych badań i weryfikacji w praktyce. Nie mniej można na zakończenie sformułować ogólną zależność, która mówi, że im ważniejszą rolę w zaspokajaniu potrzeb użytkowych będzie pełnił ośrodek usługowy, wobec określonej grupy społecznej /np. zbiorowości terytorialnej/, tym większe będzie znaczenie jego przestrzeni publicznej w kształtowaniu procesów społecznych, miejskiego środowiska kulturowego i więzi społecznych. Stwierdzenie to i wcześniej sformułowane wnioski wyznaczają społeczną rolę i odpowiedzialność zawodową architekta.

PRZYPISY

PRZYPISY

/w nawiasach podano numery pozycji bibliograficznych/

1. Omawia ten problem m.in. R. Dubois /20/ str. 123 i następne, B. Suchodolski /92/, s. 143-145,
2. por. A. Wallis /105/, str. 18-38,
3. Karta Ateńska za P. Biegańskim /6/, s. 438-458 oraz współczesne poglądy architektów zawarte w Karcie - Machu Picchu /36/,
4. por.: m. in. poglądy polskich architektów okresu międzywojennego: S. Syrkus za J. Wisłocką /112/, s. 115 oraz B. Brukalska za B. Jałowieckim /33/, s. 89; również R. Dubois /20/, E.T.Hall/29/ i inni,
5. por. projekt Warszawskiej Deklaracji Architektów Świata /109/,
6. m. in. V. Gruen i L. Smith /28/, L.G. Redstone /75/ Wł. Czarnecki /13/, M. Jagiełło /32/, S. Koziński /46/, A. Olearczyk /65,66/ i inni,
7. S. Sołowij z zespołem /87/,
8. E. Bagiński /4/
9. A. Wallis /105-108/
10. R. Arnheim /2/,
11. E.T. Hall /29/,
12. U. Eco /21/,
13. J.J. Gibson /26/,
14. B. Misztal /59/, s. 11,

15. A. Wallis /105/, s. 81 i dalsze,
16. Pojęcia zbiorowości formalnej i nieformalnej przyjęto za J. Szczepańskim /98/ s. 294,
17. tamże, s. 375 i dalsze,
18. por. St. Beniowski /5/ i J.T. Królikowski /48/,
19. J. Szczepański /98/, s. 239,
20. A. Wallis /106/, s. 210-214; por. J. Sulimski/93/,
21. A. Wallis /106/, s. 215,
22. tamże, s. 216; pomijanie problematyki centrów niniejszego szerebla A. Wallis tłumaczy: "Uproszczenie to było konieczne ze względu na całkowity brak potrzebnych badań empirycznych" /105/, s. 7,
23. T. Kocowski /39/,
24. por. A. Lissewska /53/,
25. E. Kowalczyk /45/, s. 13,
26. Pominęto definicję "kultury" z uwagi na dużą liczbę ujęć tego pojęcia, m. in. J. J. Wiatr /111/, s. 38-46, J. Goćkowski w. Socjotechnika ... /85/, s. 70, Ph. Bagby /3/, s. 116 i dalsze,
27. U. Eco /21/ wyróżnia oznaczniki i znaczenia, oraz ich denotacje i konotacje, uwarunkowane właściwymi im kodami, s. 60-61, kody tłumaczy jako strukturalne modele relacji komunikatywnych. s. 284.
28. w/g P. Giuranda za J. Sławińską /83/ s. 98; również U. Eco /21/, s. 89,
29. Encyklopedia Powszechna PWN /23/, t. 4, s. 250
30. T. Romaszkievicz /77/ s. 48 i dalsze

31. J.J. Gibson /26/; również E. G. Mitropoulos /60/ za T. Romaszkiwicz /77/, Ch. Norberg - Schultz /62/ za M. Cisko, J. Zielonka /12/,
32. K. Lynch /54/,
33. E.T. Hall /29/; m. in. omówienie czterech dystansów u człowieka: intymnego, indywidualnego, społecznego i publicznego, s. 165 i następne,
34. tamże, s. 58,
35. por. U. Eco /21/, zwłaszcza s. 402 i dalsze; również E. Kowalczyk /45/, s. 143-149,
36. J. Sławińska /83/, s. 107 i dalsze,
37. tamże, s. 92-94; również E. Panofskij za T. Kostyrko /44/ s. 38 i dalsze, M. Porębski /73/,
38. por. Klasyfikacja usług /37/ oraz Encyklopedia Powszechna PWN /23/ t. 4, s. 544,
39. m. in. S. Koziński /46/ s. 15, Wł. Czarnecki /13/ t. II; T. Zipser z zespołem /117/ opracował sześciostopniową strukturę ośrodków usługowych,
40. por. V. Gruen, L. Smith /28/,
41. por. S. Tobołyk z zespołem /100/, A. Olearczyk /65/, H. Fernau /25/,
42. por. przypis 6,
43. T. Buss /8/, L. Konarzewski /42/ i inne,
44. S. Sołowij z zespołem /86-88/, T. Zipser z zespołem /117, 118/,
45. por. T. Wróbel /115/, Wł. Czarnecki /13/ t. I

46. por. przypis 2,
47. Ch. Jencks /34/, s. 149-162 - autor porusza m. in. społeczny aspekt lokalizacji usług w Jednostce Marsylskiej
48. K. Ulatowski /102/, s. 307,
49. P. Zucker /119/, s. 31,
50. j.w.
51. tamże s. 53,
52. tamże, s. 53-54; również T. Wróbel /115/, 76-79,
53. por. P. Zucker /119/, s. 75, Wł. Czarnecki /13/ t. I, s.86,
54. Wł. Czarnecki /13/, t. I, s. 88, A. Wallis /105/, s. 35, M. Nowakowski /63/, s. 91-93,
55. por. E. Małachowicz z zespołem /55/,
56. Wł. Czarnecki /13/, t. I, s. 120,
57. Wł. Czerny /14/, s. 59,
58. por. P. Zucker /119/,
59. por. P. Biegański /6/, s. 96 i dalsze,
60. P. Chemetov, B. Marrey /11/, s. 18,
61. tamże, s. 36-38,
62. tamże, s. 53,
63. S. Koziński /46/, s. 23,
64. P. T. Szafer /94-96/,
65. Konkursy na centrum miasta /43/,
66. W. Ostrowski /69/, s. 215-217; również J. Piskozub /72/
67. M. Nowakowski /63/, s. 118-124,
68. tamże, s. 135-140; Skärholmen /82/,
69. Brandbergen i centrum /7/,
70. por. J. Piskozub /72/,

71. W. Ostrowski /69/, s. 229-236, M. Nowakowski /63/,
72. Runcorn Shopping City /79/, M. Nowakowski /63/, s. 145-149,
73. Wł. Czarnecki /13/ t. II, s. 493 i t. V, s. 370-371,
74. E. G. Mesthane /Havard, F. van Klingereren /56/, s. 8:
 "Miasto jest wszędzie tam, gdzie jest agora", i dalej:
 "Dla mnie, architektura nie polega na zaprojektowaniu budynku, lecz na stworzeniu narzędzia, którym ludzie mogą się posługiwać".
75. Ladenzentrum "Zuidplein", Rotterdam, NL /52/,
76. "Dienstencentrum t Karregat" in Eindhoven /18/,
 Komunales Zentrum "t Karregat", Eindhoven /40/,
 U. Kleinberg, R. Wolf /38/, s. 22-23, E.G. Mesthane/
 Havard, F. van Klingereren /56/, s. 12-13,
77. U. Kleinberg, R. Wolf /38/, s. 16-17
 E.G. Mesthane /Havard, F. van Klingereren /56/, s. 8-10
 R. Ostertag /68/, s. 135-136.
78. Kommunikationszentrum in Lelystad /41/
 E.G. Mesthane/Havard, F. van Klingereren /56/, s. 11
 Agora auf holländisch /1/,
79. Das Lyngby - Einkaufszentrum/DK /17/
80. Einkaufszentrum Glatt in Zürich-Wallisellen/CH /22/
81. Hauptzentrum in Wiesbaden-Klarenthal /30/
82. Ladenstrasse in Kuzuha, Japan /51/,
83. por. Wł. Czarnecki /13/, t. V, s. 376-379; S. Kaziński /46/,
 s. 41-42;
 L.G. Redstone /75/
84. L.G. Redstone /75/, s. XVIII - XIX
85. tamże, s. 51, 68

86. tamże, s. 18-19, 68,
87. por. E. Małachowicz z zespołem /55/-
88. Canal Square, Washington /9/, L.G. Redstone /75/, s. 278-280,
89. Ladenpassage "Queens" in Den Haag /50/,
90. Engelquartier Heidelberg /24/,
91. L.G. Redstone /75/, s. 288-290,
92. por. R. Ostertag /67/, s. 70, 90,
93. por. przypisy 89 i 90,
94. K. Lynch /54/; por. rozdział 3.2. niniejszej pracy,
95. R. Krier /47/, m. in. morfologiczne serie przestrzeni urbanistycznych, s. 8,
96. K. Wejchert /110/ podaje długość 250-350 m "odcinka wrażeń", podyktowaną zasięgiem wzroku,
97. por. tabela 1, s. ...; również L.G. Redston /75/ i inni,
98. por. "Kształtowanie wewnętrznej struktury jednostek osadniczych" /49/ - elastyczność kształtowania zespołów usługowych "... powinna być zapewniona przez: pozostawienie rezerw terenowych w każdym z zespołów, umożliwienie przebudowy lub wymiany pojedynczych obiektów lub fragmentów zespołów, umożliwienie łatwości zmiany sposobu użytkowania obiektów" - s. 136; z elastycznością wiąże się pojęcie uniwersalności przez standaryzację, przez powtarzalność i przez wieloużytkowość - tamże, s. 137,
99. por. S. Koziński /46/, s. 39 i dalsze,
100. por. Wł. Czarnecki /13/, t. V, s. 326 i dalsze, M. Nowakowski /63/, s. 52-53, 88,
101. por. V. Gruen, L. Smith /28/, s. 111-117, 127,

102. por. ośrodki usługowe proj. F. van Klingerena omówione w rozdz. 4.3.3.
103. m. in. B. Wojtyszyn /114/ omawia szczegółowo parametry określające przestrzeń ruchową pieszych, zmiany ilościowe ruchu pieszego oraz zmiany jakościowe ruchu pieszego; również W. Mrozowski /61/, s. 56-57; Strassen und Plätze /89/ s. 36, T. Strumień /91/ i inni,
104. por. Wł. Czarnecki /13/ t. II, s. 660-661, A. Wallis /107/, s. 126 i dalsze,
105. por. omówione ośrodki usługowe, np. Zuidplein, Brandbergen - rozdział 4.3.,
106. por. L.G. Redstone /76/, M.U. Ström /90/,
107. por. J.T. Królikowski /48/, s. 39,
108. por. P. Ogielski /64/,
109. np. wielofunkcyjne halle w ośrodkach usługowych van Klingerena - rozdział 4.3.3.
110. por. przypis 20,
111. A. Wallis /107/, s. 105 i dalsze, /106/ s. 285 i dalsze,
112. por. rozdział 2.2. oraz przypis 20, 21,
113. por. opis warstw informacyjnych, w tym szaty informacyjnej miasta - A. Wallis /105/, s. 104 i dalsze,
114. np. "agory" van Klingerena, "forum" w Keiserslauten i w Ahlen - R. Ostertag /67/, s. 70, 90,
115. por. funkcje "sekundarne" /konotowane/ jako denotacje funkcji "prymarnych" /denotacja funkcji użytkowych/, U. Eco /21/, s. 292; również funkcje wtórne elementów małej architektury, A. Wallis /107/, s. 126.

116. por. V. Gruen, L. Smith /28/, L.G. Redstone /75/,
117. por. W. Ostrowski /69/, s. 348 i dalsze,
118. por. P. Zaremba /116/, s. 70-71; A. Wallis /107/, s. 134-135,
119. J. Goryński /27/, s. 93-94,
120. A. Wallis w: Miasto przyszłości, Polska 2000 /57/ s.192,
121. por. eksperymentalna metoda ustalania wielkości ośrodków handlowych - A. Olearczyk /65/, s. 96 i dalsze,
122. por. przypis 98,
123. por. W. Seruga /80/,
124. np. proporcje powierzchni komunikacji pieszej do powierzchni obszaru centrum miasta, w przykładach omawianych przez M. Nowakowskiego /63/, zawiera się w przedziale 9-20 % - porównanie tabel 7 i 9, s. 113, 115,
125. por. "Konkursy na centra miast" /43/, s. 219, 231,
126. j.w.; również M. Nowakowski /63/, s. 91-93,
127. tamże, s. 91
128. Dowodzi to niezmienności upodobań człowieka do skali proporcji przestrzeni - A. Walczyk /104/, s. 49-50,
129. H. Schmidt za M. Nowakowskim /63/, s. 93; w opracowaniu "Konkursy na centra miast"/43/ podano proporcje dłuższych przekrojów placów: w mniejszych miastach od 1 : 15 do 1 : 5, w większych miastach od 1 : 15 do 1 : 1,5 - s. 231,
130. m. in. K. P. Peczelnikow /71/, s. 25,
131. por. przypis 128; również J. B. Jackson /31/,
132. por. J. Żórawski /120/, B. Szmidt /99/, J.O. Simonds /81/ i inni,

133. A. Olearczyk /65/ zwracając uwagę na niewymierny charakter jakościowego opisu przestrzeni ośrodka handlowego, wymienia cechy "atrakcyjności" rozwiązania ośrodka s. 18-19:
- bogactwo i komplementarność oferty towarowo-usługowej,
 - możliwość przyjemnego spędzenia czasu, odpoczęcia, oglądnięcia wystaw sklepowych,
 - możliwość korzystania z dogodnego parkingu i usług motoryzacyjnych,
 - klimatyzacja,
 - udane rozplanowanie wnętrza ośrodka
134. por. opis przykładów w rozdziale 4.3. - m. in. proste, oszczędne w środkach wyrazu wnętrze ośrodka w Runcorn oraz bogate w różnorodne elementy plastyczne rozwiązanie ośrodka w Kuzuha; również interesujące i bogate w środki plastycznego wyrazu są nie omawiane w pracy ośrodki "Rheinpark" w St. Margarethen - Szwajcaria /103/ oraz "City Galerie" w Aschafenburg - RFN /19/,
135. por. Ch. Jencks/35/ - szerokie omówienie współczesnych tendencji w architekturze,
136. np. K.P. Poczelnikow /71/ ukazuje liczne możliwości kształtowania i rozwiązań materiałowych podwieszanych stropów,
137. m. in. T. Porter, B. Mikellides /74/,
138. por. M. Twarowski /101/,

139. m. in. Wł. Czarnecki /13/ przedstawia obszerny zestaw elementów zieleni i dekoracyjnych - t. III, rozdz. 12 - oraz elementów wykończenia ulic i placów - t. V, rozdz. 6; również L. G. Redstone /75, 76/, V. Gruen, L. Smith /28/, A. Walczyk /104/ i inni,
140. por. rozważania na temat metamorfozy ulicy - A. Wallis /108/ s. 113 i dalsze,
141. por. A. Wallis /107/, s. 126-137 - autor porusza społeczne aspekty małej architektury,
142. "Scenografia - sztuka kształtowania przestrzeni sceny teatralnej i plastycznej oprawy przedstawień" - Encyklopedia Powszechna PWN /23/ t.4, s. 146,
143. por. J. Sławińska /84/
144. Potwierdzają to poglądy autorów m. in. "Karty Machu Picchu" /36/, "Warszawskiej Deklaracji Architektów Świata"/109/,
145. por. E. Bagiński /4/, s. 103,
146. tamże, s. 5 - autor zwraca uwagę na znaczenie badania preferencji ludności,
147. Wzory użytkowania rozumiane są tu jako modelowe sposoby zachowań przestrzennych użytkowników ośrodka usługowego, zależne od charakteru potrzeb oraz możliwości ich zaspokojenia w ośrodku - por. rozdział 2.4.
148. "Przez socjotechnikę rozumie się pewien swoisty zespół zaleceń czy przestróg dotyczących racjonalnej przemiany życia społecznego", A. Podgórecki w "Socjotechnika..." /85/, s. 18; użycie określenia "narzędzie" nawiązuje do wypowiedzi

dzi van Klingerena-por. przypis 74 - oraz rozumiane jest jako hipotetyczna interpretacja zaleceń socjotechnicznych w sferze organizacji przestrzeni - tu przestrzeni publicznej ośrodka usługowego.

BIBLIOGRAFIA

1. Agora auf holländisch. Baumeister, nr 7/1970, s. 810-811.
2. Arnheim R., Sztuka i percepcja wzrokowa. WAiF, Warszawa 1978.
3. Bagby Ph., Kultura i historia. PIW, Warszawa 1975.
4. Bagiński E., Preferencje ludności miejskiej dotyczące wielkości miast i dostępności przestrzennej miejsc pracy, usług i wypoczynku. Prace Naukowe Instytutu Architektury i Urbanistyki Politechniki Wrocławskiej nr 16 Wrocław 1979.
5. Beniowski St., Socjopsychologiczne aspekty społecznego użytkowania i organizacji przestrzeni. Architektura nr 9-10/1978.
6. Biegański P., U źródeł architektury współczesnej. PWN, Warszawa 1972.
7. Brandbergen i centrum /Informator/: Sztokholm.
8. Buss T., Modele i standardy obsługi jednostek mieszkaniowych /handel, gastronomia, rzemiosło/, /praca doktorska/. IAIU Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1980.
9. Canal Square, Washington. Baumeister, nr 2/1972 s. 149-151.
10. Charabin D., Lokalizacja ośrodków handlowych. Biblioteka IHW nr 94, Warszawa 1972.
11. Chemetov P., Marrey B., Architectures. Paris 1848-1914. Dunod, Paris 1980.
12. Cisko M., Zielonka J., Projektowanie, przestrzeń, kultura. Architektura 1-2/1979.
13. Czarnecki Wł., Planowanie miast i osiedli, t. I-VI. PWN, Warszawa 1965-1970.
14. Czerny Wł., Miasto przyszłości /Struktury osiedlenia/, w: Miasto przyszłości, Polska 2000 nr 1/1974, PAN, Ossolineum 1974.

15. Czerwiński M., Okiem przechodnia. PIW, Warszawa 1977.
16. Czerwiński M., Życie po miejsku. PIW, Warszawa 1975.
17. Das Lyngby - Einkaufszentrum /DK. DBZ nr 3/1976,
s. 277-280.
18. Dienstencentrum 't Karregat in Eindhoven. Deutsche
Bauzeitung nr 5/1974, s. 440-442.
19. Die Vervollständigung einer Innenstadt - City Galerie
Aschaffenburg. Modern Markt mit Neue Laden nr 4/1974,
s. 10-21.
20. Dubois R., Tyle człowieka co zwierzęcia. PZWL,
Warszawa 1973.
21. Eco U., Pejzaż semiotyczny. PIW, Warszawa 1972.
22. Einkaufszentrum Glatt in Zürich-Wallisellen/CH.
DBZ nr 3/1976, s. 273-276.
23. Encyklopedia Powszechna PWN, Warszawa 1976.
24. Engelquartier Heidelberg. Baumeister 1/1973, s. 53-64.
25. Fernau H., Wohngebietszentren in der DDR - geplante und
gebaute Beispiele. Architektur der DDR nr 1/1976.
26. Gibson J.J., The perception of the Visual World.
Boston 1951.
27. Goryński J., Wymiar człowieka w planowaniu miast przyszłoś-
ci, w: Miasto przyszłości, Polska 2000, nr 1/1974. PAN,
Ossolineum 1974.
28. Gruen V., Smith L., Torgowyje centry SSZA /tłumaczenie
radzieckie/, Moskwa 1966.

29. Hall E.T., Ukryty wymiar. PIW, Warszawa 1976.
30. Hauptzentrum in Wiesbaden - Klarenthal. Baumeister nr 1/1971.
s. 34-35.
31. Jackson J.B., The purpose of the city, w: The Architect and the City, a Seminar, Cranbrook Academy of Art, June 11-22, 1962.
32. Jagiełło M., Ośrodki handlowo-usługowe sieci podstawowej - Ogólne zasady programowania i projektowania. Informator projektanta budownictwa ogólnego nr 2, Warszawa 1971.
33. Jałowiecki B., Socjologia stosowania jako instrument planowania przestrzennego. Studia Socjologiczne nr 4/23//1966.
str. 79-103.
34. Jencks Ch., Le Corbusier - tragizm współczesnej architektury. WAIIF, Warszawa 1982.
35. Jencks, Ch., The Language of Post-Modern Architecture. Academy Editions, London 1978.
36. Karta Machu Picchu. Architektura nr 9-10/1978.
37. Klasyfikacja usług. Zeszyty metodyczne GUS, Warszawa 1976.
38. Kleineberg U., Wolf R., Mehrzwecknutzung gesellschaftlicher Einrichtungen. K. Krämer, Verlag, Stuttgart 1977.
39. Kocowski T., Potrzeby człowieka, koncepcja systemowa. Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1978.
40. Kommunales Zentrum "t Karregat" Eindhoven. Baumeister, nr 2/1972, s. 128-129.
41. Kommunikationszentrum in Lelystad/Niederlande. Baumeister, nr 2/1972, s. 126-127.

42. Konarzewski L., Optymalizacja funkcjonalno-przestrzenna strefy dostaw towarów w zintegrowanych ośrodkach usługowych /sieci podstawowej/, /praca doktorska/. IAIU Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1980.
43. Konkursy na centrum miasta. Analiza porównawcza 32 projektów. Praca zbiorowa. Instytut Kształtowania Środowiska. PWN, Warszawa 1976.
44. Kostyrko T., Sztuka - przedmiot i źródło poznania. PWN, Warszawa 1977.
45. Kowalczyk E., Człowiek w świecie informacji. KIW, Warszawa 1974.
46. Koziński S., Projektowanie obiektów handlowych. Arkady, Warszawa 1973.
47. Krier R., Typological and morphological elements of the concept of urban space. Architectural Design, nr 1/1979, s. 2-17.
48. Królikowski J.T., Przestrzeń komunikacji międzyludzkiej. Architektura, nr 2/1982, s. 38-41.
49. Kształtowanie wewnętrznej struktury jednostek osadniczych /praca zbiorowa/. PAN Inst. Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Biuletyn Informacyjny. Zeszyt 14, Warszawa 1976.
50. Ladenpassage "Queens" in Den Haag. Baumeister, nr 2/1972, s. 152-153.
51. Ladenstrasse in Kuzuha, Japan. Baumeister nr 1/1974, s. 51-53.

52. Ladenzentrum "Zuidplein", Rotterdam, NL. Baumeister
nr 1/1974, s. 55-59.
53. Lisewska A., Czasochłonność zakupu towarów. Biblioteka
IHWiU nr 172, Warszawa 1978.
54. Lynch K., The image of the city. Cambridge Mass. 1960.
55. Małachowicz E. z zespołem, Modernizacja obiektów i zespo-
łów handlowo-usługowych w zabudowie staromiejskiej.
Raport IHASiT Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1980.
56. Mesthane/Havard E.G., F. Van Klingereren, Pour un nouvel
archètype culturel - la ville Agora de Van Klingereren.
Neuf, nr 61, 1976, s. 8-13.
57. Miasto przyszłości. Polska 2000 nr 1/1974., PAN,
Ossolineum 1974.
58. Migurski T., Powierzchnia zetknięcia. Architektura,
nr 9/10 - 1975.
59. Misztal B., Socjologia miasta. IW CRZZ, Warszawa 1978.
60. Mitropoulos E.G., Space networks: toward hodological
space design for urban man. Ekistics nr 232/1975.
s. 199-207.
61. Mrozowski W., Projektowanie dróg i ulic - wytyczne norma-
tywne. WKiŁ, Warszawa 1974.
62. Norberg-Schultz Ch., Existence, Space and Architecture,
London 1971.
63. Nowakowski M., Komunikacja a kształtowanie centrum miasta.
Arkady, Warszawa 1976.

64. Ogielski P., Problemy małej rekreacji w dużych skupiskach miejskich, /praca doktorska/. IAIU Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1977.
65. Olearczyk A., Planowanie ośrodków handlowych - wielkość i lokalizacja. Biblioteka IHWiU - nr 136, Warszawa 1977.
66. Olearczyk A., Rozplanowanie wewnętrzne ośrodków usługowych. IHW, Warszawa 1973.
67. Ostertag R., Rathaus und kommunale Zentren. Callwey, München 1974.
68. Ostertag R., Zum Thema Rathaus - Kommunales Zentrum. Baumeister, nr 2/1972. s. 133-137.
69. Ostrowski W., Urbanistyka współczesna. Arkady, Warszawa 1975.
70. Parnicki - Pudełko S., Architektura starożytnej Grecji. Arkady, Warszawa 1975.
71. Pezjelnikow K.P., Sbornyje podwiesnyje potołki sowrjemnych obščezjestwjennych zdanij. Moskwa 1978.
72. Piskozub J., Rozwój ośrodków handlowych w aglomeracji Wielkiego Sztokholmu. Raport IAIUPWr, Wrocław 1980.
73. Porębski M., Ikonosfera. PIW, Warszawa 1972.
74. Porter T., Mikellides B., Colour for architecture. Studio Vista, London 1977.
75. Redstone, L.G., New Dimensions in Shopping Centers and Stores. McGraw-Hill, 1973.
76. Redstone L.G., Redstone R.R., Public Art, New Directions Mc Graw - Hill, 1981.

77. Romaszekiewicz T., Percepcja przestrzeni a ujęcia perspektywiczne formy architektonicznej /Praca doktorska/ IAIU Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1978.
78. Rothstein F., Schöne plätze. Leipzig 1967.
79. Runcorn Shopping City /informator/ RDC Runcorn,
80. Seruga W., Wola placu we współczesnym centrum usługowo - handlowym. Miasto nr 5/1971, s. 22-26.
81. Simonds J.O., Landscape Architecture - The Shaping of Man's Natural Environment. London 1961.
82. Skärholmen /informator/ Sztokholm 1968.
83. Sławińska J., Estetyka dla projektantów. Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1979.
84. Sławińska J., Uwagi w sprawie badań interdyscyplinarnych na użytek architektury /maszynopis/.
85. Socjotechnika - Jak oddziaływać skutecznie?, praca zbiorowa pod redakcją A. Podgóreckiego. KIW, Warszawa 1970.
86. Sołowij S. z zespołem, Badanie możliwości integracji funkcjonalno-przestrzennej usług materialnych i ich związku z usługami niematerialnymi. Raport IAIU Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1978.
87. Sołowij S. z zespołem, Określenie zasad kształtowania wzorców funkcjonalno-przestrzennych obiektów usługowych. Raport IAIU Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1979.
88. Sołowij S. z zespołem, Wstępne koncepcje wielofunkcyjnych ośrodków usługowych I stopnia. Raport IAIU Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1979.

89. Strassen und Plätze, praca zbiorowa. Berlin 1968.
90. Ström M.U., L'Art public. Integration des arts plastiques a l'espace public. Dunod, Paris 1980.
91. Strumień T., Ruch pieszy w centrum miasta. Architektura 4-5/1968, s. 245-246.
92. Suchodolski B., Kim jest człowiek? Wiedza Powszechna, Warszawa 1976.
93. Sulimski J., Społeczne funkcje centrum śródmiejskiego. Biuletyn IUA, nr 31/1972.
94. Szafer T.P., Nowa architektura Polski. Diariusz lat 1971-1976. Arkady, Warszawa 1978.
95. Szafer T.P., Nowa architektura polska. Diariusz lat 1976-1980. Arkady, Warszawa 1981.
96. Szafer T.P., Styryna K., Nowa architektura Polski Diariusz lat 1966-1970. Arkady, Warszawa 1972.
97. Szawłowska H., Handel detaliczny a układ komunikacyjny miasta. Biblioteka IHWiU nr 104, Warszawa 1976.
98. Szczepański J. Elementarne pojęcia socjologii. PWN, Warszawa 1972.
99. Szmidt B., Ład przestrzeni. PIW, Warszawa 1981.
100. Tobolczyk S. z zespołem, Kompleksowa analiza wybranych ośrodków usługowych. Raport IPA Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1978.
101. Twarowski M., Słońce w architekturze. Arkady, Warszawa 1970.
102. Ulatowski K., Architektura starożytnej Grecji. PWN, Warszawa 1962.

103. Visquellle Eindrücke vom "Rheinpark". Ladenbau nr 3/1974. s. 21-23.
104. Walczyk A., Problemy kompozycji urbanistycznej w przekształcanych centrach miast /w oparciu o autorskie opracowania konkursowe/, /praca doktorska/ IAIU Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 1978.
105. Wallis A., Informacja i gwar. PIW, Warszawa 1979.
106. Wallis A., Miasto i przestrzeń. PWN, Warszawa 1977.
107. Wallis A., Socjologia i kształtowanie przestrzeni. PIW, Warszawa 1971.
108. Wallis A., Socjologia wielkiego miasta. PWN, Warszawa 1967.
109. Warszawska Deklaracja Architektów Świata /projekt/ SARP, Informacje nr 12/1979.
110. Wejchert K., Architektura przestrzeni - rozważania teoretyczne. Referat na konferencji SARP, Tuczno 1980.
111. Wiatr J.J., Społeczeństwo - wstęp do socjologii systematycznej. PWN, Warszawa 1973.
112. Wisłocka I., Awangardowa architektura polska 1918-1939. Arkady, Warszawa 1968.
113. Wojtyszyn B., Ogólna charakterystyka struktury ruchu pieszego w ruchu miejskim centrum. Raport IAIU PWr, Wrocław 1981.
114. Wojtyszyn B., Zmienność parametrów ruchu pieszego a uwarunkowania społeczno-przestrzenne miasta. Raport IAIU Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1982.

115. Wróbel T., Zarys historii budowy miast. Ossolineum 1971.
116. Zaremba P., Urbanizacja Polski i środowisko człowieka.
KiW, Warszawa 1974.
117. Zipser T. z zespołem, Określenie wzorców sieci ośrodków
usługowych na podstawie modelowania numerycznego. Raport
IAiU Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1978.
118. Zipser T. z zespołem. Wstępne określenie zasad struktu-
ry przestrzennej sieci obiektów usługowych. Raport IAiU
Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1976.
119. Zucker P., Town and Square - From the Agora to the
Village Green. Columbia University Press, New York 1959.
120. Żórawski J., O budowie formy architektonicznej.
Arkady, Warszawa 1973.

NNSVN.VVN 01.1.5 01.1.1 01.1.6	
0476 03.83	I.01
Symbol UNO	I.01 / P. 19.0 / 83
711.523	Dzielnice śródmiejskie, centra lub jądra miast.
725	Budynki użyteczności publicznej.
Opis bibliograficzny	
Maluga Leszek Wielofunkcyjne ośrodki usługowe - zagadnienia psychospołeczne w kształtowaniu przestrzeni publicznej. Raporty Inst. Arch. PWr 1983 ser. PKE nr 190 177 s. 32 rys. 1 tab. bibliogr. 120 poz. /maszyn. powiel./ 177,6 Rozprawa doktorska Politechnika Wrocławska, Instytut Architektury i Urbanistyki, Wrocław Promotor: prof. zw. inż. arch. Bolesław Szmidt	
Charakter pracy: Stosowana	Rozpowszechnienie
Materiały odpłatne	

Analiza dokumentacyjna

W pracy przeprowadzono analizę strefy komunikacji pieszej w wielofunkcyjnym ośrodku usługowym, określanej terminem "przestrzeń publiczna". Na tle wybranych zagadnień psychologicznych i socjologicznych oraz na podstawie analizy przykładów współczesnych ośrodków usługowych omówiono problematykę budowy wielkości, funkcji oraz aranżacji przestrzeni publicznej. Rozważania ograniczono do wybranego typu ośrodków usługowych, charakteryzującego się przede wszystkim wewnętrznym układem komunikacji pieszej oraz odizolowaniem tej strefy od komunikacji kołowej. We wnioskach podkreśla się znaczenie przestrzeni publicznej w zaspokajaniu wielu potrzeb człowieka o charakterze psychospołecznym oraz roli tej strefy w kształtowaniu miejskiego środowiska kulturowego.

Imię i Nazwisko autora analizy

Leszek Maluga

Słowa kluczowe

Wielofunkcyjny ośrodek usługowy,
socjologia miasta,
psychologia przestrzeni.

**0480 * 00*

<A> 035086 *B

*E *F *G *H

tytuł PRL WPB	CINTE	APW	Podpis red.	Podpis asyst. d/s badań	Potwierdzenie przyjęcia poprawki.	Potwierdzenie przyjęcia karty w Oddziale Doku- mentacji.
NIE						
Wpisać TAK lub NIE						

